

Pățaniile Batalionului I năsăudean în 1848—49

de

Virgil Șotropa

1. Formarea și plecarea batalionului la Ungaria

Încă înainte de adunarea memorabilă ținută în 3/15 Mai 1848 în Blaj, Maghiarii amenințau prin ziarele lor cu 80.000 Secui dacă Românii vor mai visa că sunt »a patra națiune« și dacă nu se vor supune necondiționat »uniunii«. Deputatul Palfi declara fățiș în faimoasa dietă clujană dela 30 Mai, că ceice vor face opoziție uniunii vor fi tratați ca răsvrățitori și împotriva lor stau gata în tot momentul 100.000 Secui.

Dar să vedem ce păreri aveau Secuii invocați ca gogoriță.

Răspândindu-se vestea că Croații și Sârbii au jurat la Petruvaradin credință neclintită față cu împăratul și casa habsburgică și au hotărît să se opună din răspuțeri tendințelor de contopire cu Ungaria; guvernul maghiar trimise pe comisarul regesc Hrabovsky în Croația să facă investigații în chestie. În rapoartele sale din 13 și 15 Iunie 1848 adresate ministerului maghiar din Buda comisarul constata că Croații și Sârbii »nu vreau să știe în niciun

---

Izvoare: Istoria regimentului II grăniceresc de George Bariț; Geschichte des Inf. Regimentes Nr. 50 de Gustav Treuenfest; Insemnările și ziarele medicului Dr. Iancsa și ale subloc. Rinziș și Mihailaș; Gazeta de Transilvania, Foaia pentru minte inimă și literatură și alte ziare contemporane germane și maghiare; Acte și rapoarte oficiale și scrisori particulare.

No. 14

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Pățaniile Batalionului I năsăudean

în 1848—49

de

Virgil Șotropa

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1931

chip despre ministerul maghiar și despre legile maghiare» și că o armată de 15—16 mii de Croato-Sârbi cu două tunuri se apropie de Carloveș.

Atunci guvernul maghiar speriat hotărî să trimită împotriva acelorora forțe militare și în primul rând batalioane de Secui. Prezidentul ministerului maghiar contele Batthyanyi expedie două ordine: unul către Secui, altul către comanda generală din Sibiu. În cel dintâi soma pe Secui că în baza legăturilor naționale și intereselor comune ce există între Maghiari și Secui, aceștia să ia în considerare pericolul ce amenință națiunea maghiară din partea unor naționalități străine, și fără zăbavă să grăbească a se uni cu armata maghiară concentrată la Seghedin, cu care împreună să plece împotriva dușmanului. În ordinul adresat comandantului general transilvan baron Puchner, acesta era somat să ia toate măsurile ca Secuii imediat să plece spre Ungaria »făr' de-a încerca vr'o împotrivire«.

La aceste dispoziții observa cu ironie »Gazeta« din Brașov: »Acum vor prinde foarte bine cele 100.000 Secui cu cari ne amenință nouă Românii *Controlorul* (ziarul *Ellenör*) din Cluj.

Și într'adevăr ce să vezi? O mare parte dintre grănicerii secuiei se opuse ordinelor ministerului maghiar și refuză să iasă din comitatele secuiești spre a pleca împotriva Sârbo-Croaților; iar ceice se lăsară totuș înduplecați să pornească la drum, comiseră în calea parcursă, prin dileritele garnizoane, o mulțime de excесе și brutalități. Astfel trecând o divizie (două companii) secuiască spre Sibiu, la Arpătac voinicoseii Secui batjocoriră și maltratară pe mai mulți Români, dintre cari pe unul îl împușcară prin falcă, pe altul prin nas, iar pe o femeie o chinuiră în mod infam. La Nocris sfărîmară pajura împărătească și între cele mai urite înjurături îi rupseră inspectorului de păduri cocarda austriacă de pe piept. Auzind pe un fecior vorbind săsește îl traseră de pe cal și-l bătură în modul cel mai tiran.

Până la 20 Iulie 1848 au putut fi scoase cu mare greutate numai trei companii de Secui, și chiar și din acestea 80 de inși întoarseră acasă din drumul spre Seghedin; iar regimentul secuiesc din Ciuc nicidecum nu voia să plece la Ungaria, zicând că Secuii nu sunt datori să se depărteze din patria lor.

Se punea deci întrebarea că după ce Secuii nu aveau poftă să iasă din Ardeal, iar Maghiarilor nu le prea convenea să-și verse sângele în lupte desperate, cine să plece împotriva Croaților și Sârbilor? Atunci ministerul maghiar iscodi planul că după ce are la dispoziție regimentele române grănicerești, să le arunce pe aceste în foc.

Pe la mijlocul lunii Iulie și sosi dela ministerul maghiar de război la comanda regimentului din Năsăud ordinul ca din regimentul grăniceresc român năsăudean să plece imediat un batalion spre Ungaria la Seghedin, unde va avea să facă servicii de garnizoană. Intenția deghizată însă era să fie mânat la luptă.

Batalionul fu format din cadrele tuturor celor 12 companii ale regimentului, primind numirea de *batalionul I* și stând sub comanda maiorului grănicer *Leon Pop*. Ofițerii batalionului erau un amestec de români, maghiari, germani, sași, poloni, boemi ș. a. grupați în următorul mod:

Ștabul batalionului: maior Leon Pop, adiutant subloc. Carol Rainer-Buscoi, medic primar Dr. Ignaz Jancsa, medic secundar Vimasal, cadeți Mihailaș și Molnar, furier George Vasilichi, plutonieri Nicolae Ordace, Macarie Pop și Oproaie.

Compania 1: căpitan Carol Minier, subloc. Iacob Rinziș și baron Malcomes, sergent Sever Hangea.

Comp. 2: căp. Carol Osmolsky, loc. Carol Kohl, subloc. Vilhelm Velican, serg. Ioan Purceila.

Comp. 3: căp. Anton Petrizzevici, loc. Ignatz Ditz, subloc. Simion Voith, serg. Ștefan Borgovan.

Comp. 4: căp. Maximilian Kafka, loc. Todor Pioraș, subloc. Aron Filipovici, serg. Dumitru Rus.

Comp. 5: căp. Francisc Zatetzky, loc. Albert Szöts, subloc. George Lica, serg. Ioan Pop.

Comp. 6: căp. Iosif Reichel, subloc. Eugen Borcocol și Carol Konecz, serg. Leon Putilean.

Toți aceștia împreună cu ceilalți subofițeri și cu soldații de rând ai batalionului formau o trupă de 847 inși.

În 22 Iulie batalionul fu concentrat pe câmpul de exercițiu dela Năsăud, unde locotenent-colonelul *Urban*, comandantul întarimar al regimentului, le ținu soldaților o vorbire însuflețitoare

somându-i să rămâie credincioși jurământului pus pe steagul împărătesc și să denege a depune orice alt jurământ. Iar pentru cazul dacă li s'ar ordona să lupte împotriva grănicerilor sârbi ori croați, »li-se expuse în termenii cei mai pătrunzători și cu accentuarea urmărilor sinistre, ca nucumva să asculte de asemenea ordin și în niciun chip să nu încerce de a sfărîma prin astfel de lupte legăturile de concordie stabilă cari există între trupele grănicerești «¹⁾.

Altminteri soldații batalionului erau bine informați despre hotărârile aduse de reprezentanții comunelor grănicerești în adunarea ținută la 10 Iulie în Năsăud. Auzind adică grănicerii noștri că ministerul maghiar ar intenționa să trimită un batalion din regimentul năsăudean împotriva Croaților și Sârbilor, ei hotărîră să nu dea ascultare unei astel de porunci, și să nu lupte împotriva fraților de arme, cu cari împreună luptaseră de atâte ori sub acelaș steag împărătesc împotriva Franței, Prusiei și a altor dușmani ai Austriei. Iar dacă batalionul totuș ar fi forțat să plece la Ungaria, atunci el să năzuiască de a trece la armata împărătească comandată în Italia de mareșalul *Radetzky*. Ba grănicerii mai bătrâni amenințau că celce va cuteza să calce hotărîrea adusă, va fi scos din locul său natal și va fi blestemat pentru totdeauna.

Despre plecarea batalionului din Năsăud, vicarul Grigore Moisil spune în autobiografia sa²⁾ că »în preseara pornirii o ceată de tineri din acel batalion a cântat pe strada principală doine jalnice. Cu mare duioșie au fost petrecuți a doua zi din Năsăud la Bistrița și nu mă puteam despărți de scumpul meu unchiu Pioraș, care încă a mers cu acel nefericit batalion. Tot presemne de un finit nenorocit«.

Astfel batalionul I năsăudean plecă Duminică în 23 Iulie 1848 la drum spre Ungaria.

2. Dela Năsăud până la Oradea-Mare

Trecând peste Bistrița în 24 Iulie batalionul sosi în Beclean, de unde după o scurtă pauză își continuă drumul spre Cuzdrioara.

¹⁾ Din raportul d. d. 20 Septemvrie 1848 al auditorului *Leitzendörfer* către ministerul de războiu.

²⁾ Vezi »Arhiva Someșană« No. 4.

În marșul acesta batalionul fu însoțit de loc.-colonelul Urban care pe drum le dăde subofițerilor instrucția să nu depună niciodată alt jurământ decât numai cel vechiu, la revista prin care vor fi trecuți în Cuzdrioara. Apoi le reaminti soldaților ceea ce ei știau încă de acasă, că adică în drumul ce-l vor face li se vor pune multe curse spre a fi abătuți dela flamura împărătească.

În seara zilei de 24 Iulie batalionul sosi în Cuzdrioara și Urban întoarse de aci la Năsăud. Ziua de 25 fu destinată odihnei, iar în 26 Iulie batalionul fu trecut în revistă de către delegații comisiei de revizie: colonelul *Iablonsky*, ca locțiitor al generalului Galbrunn din Cluj, și comisarul *Aloys Schopf*. Toate erau puse la cale așa ca după revistă soldații grăniceri să depună *jurământ pe constituția maghiară*.

Despre cele întâmplate comisarul Schopf expedie imediat cu data 26 Iulie ministerului maghiar următorul raport semnat de ambii delegați: »După ce li se cetiră soldaților în limba lor și în modul obișnuit articolii de războiu 1, 18 și 38, când ajunserăm la luarea jurământului, pășiră înaintea frontului câte doi reprezentanți din fiecare grad dela sergent în jos și declarară, că numai în numele soldaților prezenți ci în numele întregii populații grănicere roagă să nu fie forțați să depună alt jurământ schimbat, decât numai pe cel ce există de un secol. Comisia de revizuire a aplicat toată elocvența spre a-i explica acestei trupe, altfel foarte credincioase și foarte disciplinate, adăosul la jurământ: *ca să observe și apere constituția*. Deoarece însă toate încercările au rămas fără rezultat, ne-am văzut determinați de-a ceda cererii și a le lua jurământul fără de adăos, cu atât mai vârtos fiindcă toți soldații unanim declarară tare că vor jura imediat pe constituție când li-se va împărtăși întreg conținutul ei și când vor jura pe ea și celelalte trupe militare grănicere. Făcând acest raport trebuie să mai accentuăm, că rugarea lor, făcută cu observarea celei mai mari discipline, nu poate avea deosebită importanță, deoarece această trupă grăniceră credincioasă, bine echipată și însuflețită de spirit veritabil militar, oricând și oriunde va fi gata să urmeze chemării sale«.

E de amintit că spre a asista la acel act se ivi și garda maghiară din Dej în mare ținută și cu tricolorul său național. Apropiindu-se de batalionul nostru, câți-va gardiști maghiari încercară

să între în careul grănicerilor cu scopul de a-și împlânta tricolorul alături de stindardul împărătesc negru-galben. Când însă văzură că grănicerii îi resping cu baionetele și-i declară comisarului maghiar că »batalionul e hotărît să-și verse sângele pentru drepturile casei domnitoare«, gardiștii momentan și plecară îndărăt la Dej.

Tot așa întoarseră la Dej, fără nicio ispravă și între înjurături, orașenii și boierii maghiari cari aduseseră cu sine mâncări și beuturi spre a ospăta pe grăniceri și a-i face mai accesibili pentru depunerea jurământului pe constituția maghiară.

Maghiarii se mâniară foc pe batalionul care le refuză pretenția și ziarul »*Hirado*« cerea să i-se dicteze o pedeapsă aspră comandantului, maiorului Pop.

Cu acel prilej comisarul Schopf, sas maghiarizat, în alt raport propuse ministerului să numească pentru districtul Năsăudului un comisar guvernial. Ministerul maghiar și numi în această calitate pe viceșpanul (subprefectul) maramureșan Mihályi Gábor, autorizându-l să proclame legile marțiale și să ridice în fiecare comună spânzurători, cecece însă pe teritorul regimentului năsăudean nu s'a putut executa.

În 26 plecă batalionul prin Dej, printre insultele locuitorilor maghiari, spre Olpret; în 28 ajunse la Vaidahaza (Voivodeni), în 29 la Jimbor, în 30 la Huedin și în 31 Iulie la Fechetu (Negreni) unde pauză o zi. În 2 August sosi la Borod, în 3 la Alieșd și în 4 la Tileagd, unde batalionul primi dela generalul baron Berchtold, comandantul trupelor maghiare din Obecse, ordinul ca dela Oradea mare să plece ori în marș accelerat ori pe care la Seghedin, de unde va fi transportat la Obecse în lagărul trupelor cari aveau să lupte cu Sârbii și Croații.

Medicul lanca spune în notele sale că între Fechetu și Oradea mare, maiorul Pop în două rânduri formă cu batalionul careu și permise unor preoți români să le predice soldaților; dar aceia ținură vorbiri în spirit maghiar.

În 5 August sosi batalionul la Oradea mare și se opri pe un câmp din apropierea orașului. Aci o deputație de subofițeri se prezintă maiorului Pop și declară că soldații batalionului nu vor merge în lagărul dela Obecse, ba nici măcar în Oradea mare nu vor intra, ci imediat vor întoarce la Ardeal, deoarece ei ca

soldați ai împăratului nu sunt aplecați să asculte de ordinele ministerului maghiar. Numai la sfaturile și stăruințele comandantului și ale celorlalți ofițeri — cari le făceau grănicerilor nădejdi că prin rugări generalii maghiari vor fi determinați să modifice dispozițiile față cu batalionul — se lasară, în sfârșit, soldați înduplecați de a intra încă în aceea zi în Oradea mare.

În oraș batalionul fu întâmpinat de generalul de divizie Gläser și de garda națională în mare ținută. După o scurtă revistă grănicerii fură incartirați pe la locuitorii maghiari, cari începură să-i ospăteze cu mâncări și beuturi ales-, cu tutun și cafea, numai ca să-i determine la depunerea jurământului pe constituție. Dar amintita deputație de subofițeri din nou se prezintă la maiorul Pop și-l rugă să intervină la generalul Gläser ca să fie admisă la raport spre a cere dela acesta transportarea batalionului la armata din Italia.

În ziua proximă, în 6 August, generalul Gläser ascultă la raport cererea subofițerilor delegați, cari cu acel prilej îi împărtășiră generalului și hotărârile adunării grănicerești născădute din 10 Iulie. Gläser le răspunse că batalionul necondiționat are să asculte de ordinele ministerului maghiar și trebuie să plece imediat la Obecse pentru de a suprima răscoala Sârbilor și Croaților. Totodată le reaminti subofițerilor articolele legii marțiale și-i amenință cu dezarmarea batalionului, dacă se vor opune. După ce însă delegații perseverară la rugarea lor, asigurând pe general de credință și supunere față cu casa domnitoare, Gläser mai muiat răspunse că el în chestia aceasta nu poate decide nimic, dar batalionul să plece la Seghedin și acolo să-și aștearnă rugarea baronului Berchtold, care va dispune ce are să se întâmple.

3. La Seghedin, Beba și Leopoldstadt

În 7 August plecă batalionul pe 200 care la Giula; în 8 ajunse la Oroszhaza, iar în 9 intră în Seghedin. I

În aceiaș zi sosi în Seghedin și ministrul de războiu generalul Mészáros.

Soldații batalionului încercară și acum în tot chipul să-și descopere sentimentele de cari erau pătrunși, cu scopul ca să nu fie trimiși împotriva fraților de arme și să fie respectate hotărârile

adunării grănicerești dela 10 Iulie, cari altminteri i-se împărtășiră în mod oficial și ministrului maghiar Mészáros. Cum auzi acesta despre intenția batalionului de a nu merge în lagărul dela Obecse, imediat plecă acolo și-l chemă și pe maiorul Pop, ca împreună cu generalul Berchtold să ia hotăriri față cu batalionul grăniceresc.

Maiorul Pop plecă în 10 August la Obecse, iar batalionul rămase în Seghedin în așteptarea rezultatului. În timpul acela unele organe maghiare răuvoitoare răspândiră faima că batalionul ar fi plecat spre casă, iar un corespondent din Oradea mare îi raportă unui ziar din Pesta că soldații batalionului grăniceresc ar fi fricoși și nedemni de încredere și că în Oradea mare n'au voit să ia în gură mâncările înainte de ce gustau din ele gazdele. La acestea observă »Gazeta« din Brașov: Cine știe câte avură a suferi acei bravi ostași până acum, nu se va mira de o apucătură ca aceea, mai ales că jurnalele maghiare, anume »Pesti Hirlep«, încă și astăzi le aruncă cu toată asprimea că la Cuzdrioara n'ar fi voit a jura pe constituția maghiară pe care doar nici de nume n'o cunosc.

În 12 August maiorul Pop întoarse din Obecse cu următorul ordin scris de generalul Berchtold: Batalionul are să plece pe două șleपुरi și un remorcher la tabăra de aci; și dacă soldații ar refuza să asculte de ordin, atunci conform legilor marțiale ei vor fi decimați, iar ofițerii vor fi supuși procedurii prevăzute în articolele de războiu și vor fi destituiți.

Îndată după aceea însă sosi tot dela generalul Berchtold alt ordin, redijat în ton mai moderat, în care comandantul batalionului e somat că la caz dacă nu poate determina pe grăniceri să asculte necondiționat, atunci să predea comanda celui mai vechiu căpitan. Iar dacă din nou s'ar ivi renitență, atunci despre aceasta să se ia proces verbal semnat de ofițerii cari deneagă ascultarea, precum și de câte doi subofițeri și soldați de rând dela fiecare companie. Procesul verbal să fie expedit la comandamentul corpului de armată.

Cu toate aceste ordine severe, atât ofițerii cât și soldații batalionului — știind prea bine ce are să urmeze — declarară unanim că nicidecum nu vor merge în tabăra maghiară spre a se bate cu Sârbii și Croații deasemenea credincioși împăratului, și hotărîră să concentreze batalionul în noaptea următoare, să-și încarce puștile,

să părăsească în toată liniștea Seghedinul și pe calea cea mai scurtă, prin Bănat peste Arad, să întoarcă la Ardeal.

Maiorul Pop încercă să se opună hotărîrii luate, însăfârșit însă fu cîștigat pentru plan și încă în după-miaza zilei de 12 August se luară toate măsurile pentru transportarea bagajelor. Sublocotenentul Aron Filipovici scrisese în limba sârbească o epistolă notarului sârb din comuna Szöreg de lângă Tisa, cu rugarea să trimită la Seghedin mai multe care necesare pentru transport.

În 13 August la ora unu după miezul nopții batalionul se adună în liniște înaintea locuinții comandantului său, care încă odată încercă să înduplece pe soldați să plece la Obecse, conform ordinelor primite. Văzînd însă maiorul Pop că soldații nu voiesc nici să audă de poruncile lui Berchtold, de altă parte știind că asupra sa în calitate de comandant cade mare răspundere, depuse comanda batalionului, pe care — după ce cel mai vechiu căpitan, Zatzky renunță s'o accepte — o luă căpitanul Petrizzevici.

Astfel la 3 ore dimineața batalionul trecu peste podul Tisei, iar de aci încolo între sunetele muzicii apucă drumul spre comuna Beba. Ajungînd la comuna Szöreg, ofițerii fură ospătați de notarul sârb, care pelîngă carele trimise în ziua precedentă la Seghedin îi mai pusă batalionului la dispoziție încă alte vehicule necesare. Ca răsplată pentru acele servicii făcute armatei împărătești, în toamna următoare sârmanul notar sârb fu omorît în modul cel mai barbar de către gardiștii maghiari din Seghedin.

Îndată după sosire în Beba, comanda batalionului raportă ministerului de războiu din Viena despre cele întîmplate, și-l rugă ca batalionul să fie trimis la Italia, iar ordinul de plecare să i-se trimită la Beba unde el va sta în așteptare. Afară de aceasta se mai expediară rapoarte ministerului maghiar în Buda, comandelor generale din Ardeal și Banat, comandantului trupelor din Obecse precum și comandei regimentului II grăniceresc din Năsăud.

În 14 August batalionul stete pînă seara în Beba, însă aceea zi a fost foarte agitată, deoarece temîndu-se soldații de trădare sau de alte eventualități neplăcute, hotărîră să plece imediat spre Deva. Companie de companie, sub comanda cîte unui subofițer, se adunară înaintea cvartirului comandantului cu intenția să ia cu sine steagul. Numai sfătuirii ofițerilor și mai

ales pășirii energice a sublocotenentului Eugen Borcoțel, care chiar făcea serviciul de inspecție, îi se poate atribui faptul că în sfârșit se liniștiră spiritele și soldații întoarseră la cvartirele lor.

Tot în acea zi sosi în Beba, trimis de ministrul maghiar de războiu, colonelul Marcziani care publică soldaților înșirați pe câmpul de lângă localitate ordinul conform căruia batalionul avea să plece la Pesta în garnizoană.

După masă mai sosi apoi și comisarul ministerial Pava Vucovici care aducea cu sine un ordin al generalului Piret, comandantul trupelor din Timișoara. În acel ordin, în baza informațiilor false, Piret muștra pe maiorul Pop pentru că se împotriva dispozițiilor generalului Berchtold, îl amenința cu legile marțiale și apelând la onoarea sa militară, îl soma să plece la locul destinat. Comisarul Vucovici asemenea amenință pe soldați că de vor persista la hotărîrea lor, atunci batalionul va fi luat între focurile trupelor din fortărețele Arad și Timișoara și va fi dezarmat.

Afară de acestea, maiorul Pop mai primi al treilea ordin dela colonelul Kiss, comandantul trupelor din Becicherecul mare, care încă îl trăgea la răspundere pentru rezistența batalionului.

Își poate închipui oricine că după atâtea porunci în ce situație critică și în ce confuzie era adus atât batalionul cât și maiorul Pop, care deși renunțase la comandă, totuși era făcut responsabil pentru toți pașii batalionului. Soldații nu voiau să creadă că nu vor fi duși la Obecse, ci în garnizoană la Pesta, și numai la repetițiile asigurări din partea colonelului Marcziani, apoi la stăruințele comisarului Vucovici, ale maiorului Pop și ale ofițerilor putură fi înduplecați grănicerii să întoarcă la Seghedin. Mai mult însă îi determină la îngăduința aceasta faptul că Maghiarii puseseră în Seghedin mâna pe câțiva feciori din batalion și pe conducătorul lor Ordace, cari sosiseră din Oradea mare în urma batalionului, aducând caii maiorului Pop și căpitanului Petrizzevici.

Seara la orele 8 batalionul plecă din Beba spre Seghedin. Soldații mergeau foarte necăjiți, ici-colea descărcau câte o pușcă, așa că ofițerii văzând indispoziția acelor, apucară înainte călare și în trăsuri, lăsând batalionul de capul său. Grănicerii amăriți și mahniiți își continuară marșul toată noaptea, iar la orele 4 din dimineața zilei de 15 August sosiră iarăși în fața Seghedinului.

Aci maiorul Pop reluă comanda batalionului, care fu imbarcat într'un remorcher și două șalupe și transportat pe Tisa în sus la Solnoc, unde sosi în 16 August la ora 1 după amiazi.

Imediat după sosire soldații batalionului fură duși la trenul care sta gata să plece pe linia ferată nou construită, spre Pesta. Dar acum nu mai aveau să se oprească în Pesta, ci conform unui ordin ulterior trebuia să-și continue drumul până la Pojun.

La 10 ore seara batalionul sosi în Vaț unde petrecu noaptea sub cerul liber, în piața principală a orașului și numai către zi putu fi încvartirat pe la orașeni, unde soldații primiră mâncare caldă de care nu gustaseră de mai multe zile.

În 17 August la 11 ore înainte de amiazi soldații urcară pe un vapor care îi duse pe Dunăre în sus la Pojun, unde sosiră în 19 August la orele 4 după amiazi. Aci la țărmul Dunării batalionul fu întâmpinat de sublocotenentul Vasa Stoicovici din regimentul Ceccopieri, care raportă maiorului Pop că la ordin înalt soldații grăniceri vor primi mâncare în cazarmă, dar mai întâi batalionul va fi trecut în revistă de generalul de divizie, conte *Lamberg*.

Maiorul Pop imediat comandă ca acolo lângă Dunăre batalionul să formeze coloană și îndată după aceea și apărură contele Lamberg însoțit de generalul Knöhr. După ce batalionul dete onorurile cuvenite, Lamberg le ținu soldaților o cuvântare în care nu numai că nu dojeni batalionul pentru denegarea subordinației la Seghedin, ci dimpotrivă îl laudă pentru credința și alipirea dovedită față cu casa împărătească și se declară foarte mulțumit cu ținuta grănicerilor.

Soldații fură apoi încvartirați în cazarma Blumenthal unde li se dete mâncare, iar contele Lamberg le dăruie trei butoaie de vin și asistă mai multe ore în curtea cazarmei la distracțiile și dansurile naționale ale feciorilor grăniceri.

Contele Lamberg încă a fost unul dintre acei magnați, cari — cum zice Bariț — condamnaseră greșeala comisă în Viena cu predarea trupelor împărătești din Ungaria în mâinile ministerului maghiar. Această convingere a și plătit-o Lamberg cu viața, fiind ucis de plebea maghiară pe podul ce lega Buda cu Pesta.

Batalionul stătu foarte scurt timp în Pojun, căci îndată a doua zi, în 20 August, primi ordinul ca două companii sub co-

manda căpitanului Petrizzevici să plece la Şopron (Oedenburg). Aceste în 21 August merse ră până la Gattendorf, în 22 la Breitenbrunn, în 23 la Geschiess și în 24 sosiră în Şopron.

Ştabul batalionului împreună cu celelalte 4 companii în 21 August asemenea părăsiră Pojunul și merse ră în acea zi până la Wartberg, în 22 la Tyrnau, iar în 23 August intrară în fortăreața Leopoldstadt pentru de a face servicii de garnizoană, împreună cu alte trupe aflătoare acolo.

În 9 Septembrie fu rechemat la Pojun întreg batalionul spre a înlocui un regiment de infanterie ce plecase de acolo la Komorn. Astfel în 13 Septembrie aflăm batalionul iarăși concentrat în Pojun însă numai pentru scurt timp, căci în 19 Septembrie ştabul și companiile 1, 3, 4 și 5 plecară îndărăt la Leopoldstadt și numai companiile 2 și 6, completate cu câte 68 soldați din celelalte patru companii, rămaseră în Pojun.

4. Investigația batalionului și izbucnirea revoluției

Încă în 16 August, adică în ziua sosirii batalionului la Solnoc, ministrul Mészáros dispuse ca batalionul să fie pus sub pază și printr'o comisiune să fie luat la investigație pentru insubordonarea dovedită la Seghedin. În acea comisiune erau numiți ca membri: căpitanul auditor *Leitzendörfer*, doi ofițeri de stat major și încă câțiva ofițeri subalterni.

Din știrile sosite în August și Septembrie pe cale oficială și particulară la Năsăud, grănicerii de aci erau informați despre situația batalionului pus sub pază și oprit dela oricare comunicație. Nici chiar locotenent-colonelului Urban, care în 7 Septembrie întorcea din Viena și se abătu pela batalion, nu i-se dăde voie să vorbească cu vr'un ofițer ori soldat de rând al batalionului. Începuseră adică investigațiile ordonate, fiind mai întâi citat în 29 și 30 August maiorul Pop în fața comisiei interogative.

Faimle bizare și amenințările ziarelor maghiare că batalionul are să fie decimat, întru atât mâhniră dar și înverșunare pe locuitorii satelor noastre grănicerești, încât în 13 Septembrie se adunară în Năsăud circa 500 grăniceri și-l somară pe colonelul Iovici să le spună precis că unde se află batalionul și ce se întâmplă cu el.

După ce colonelul confirmă că veștile despre punerea sub pază și despre investigația batalionului sunt adevărate, grănicerii redijară și semnară o petiție către împăratul, rugându-l să libereze din prinsoare pe soldații batalionului mult încercat. Petiția a fost expediată în noaptea din 15 spre 16 Septemvrie cu un curier la Viena.

Mai departe auzind grănicerii despre batjocurile și insultele pe cari batalionul le are de suferit din partea Maghiarilor, declară că lor nu le mai trebuie în regiment ofițeri maghiari, nu mai voesc să știe nimic de ministerul maghiar și de constituția maghiară, nu vreau să audă de *craiu unguresc*, căci din pruncie au fost învățați cu »*împăratul*« și nu cu »*craiul*«; în sfârșit că în niciun chip nu recunosc supremația și suveranitatea Maghiarilor.

Dar grănicerii erau nemulțumiți și cu colonelul Iovici, impunându-i că el a vândut batalionul Maghiarilor când l-a lăsat să plece la Ungaria. Delegară deci pe sergenții Gavrilă Pop din Feldru și pe bătrânul Todor Bașota din Zagra să meargă la Iovici și să-l someze ca în curs de 48 de ore să părăsească Năsăudul și teritoriul regimentului, deoarece grănicerii au bănuiala că e maghiarofil. În urma acestei somații Iovici imediat predete comanda regimentului locotenent-colonelului Urban și trecu în Bucovina la Cernăuți, de unde nici nu mai întoarse la fostul său sediu.

Nu se poate constata cu precizie întru cât a fost bazată și îndreptățită acea banuală a grănicerilor, căci vicarul Macedon Pop se exprima în »*Foaia pentru minte, inimă și literatură*« astfel: »înșă despre dânsul (Iovici) ca Sârb nu se poate socoti astfel de lucru și pe nedrept i-se impută asta tocmai«.

Susmenționata comisiune însărcinată cu investigația batalionului funcționează în Pojun timp de vr'o două săptămâni și căpitanul Leitzendörfer așternu cu data 20 Septemvrie 1848 un raport detaliat ministerului maghiar din Buda.

Raportul scris în limba germană poate fi privit ca o lucrare cât se poate de imparțială. În el sunt înregistrate toate fazele prin cari a trecut batalionul dela plecarea sa din Năsăud până la investigație, accentuându-se că bravii soldați ai batalionului cu toate suferințele ce au avut să îndure, *au rămas neclintiți în credința către tron și casa domnitoare*, ba s'au expus chiar și la moarte pentru convingerile ce și le-au alcătuit încă de copii la vetrele părintești.

Se constată că batalionul se depărtase din Seghedin în mod arbitrar și că refuză de-a merge în castrul din Obecse și de-a lupta împotriva Sârbilor; dar motivul care i-a determinat pe soldați la acest fapt nicidecum n'a fost instigația ori seducerea, ci este a-se căuta în schimbarea mersului afacerilor publice, în ruperea legăturilor ce existaseră până atunci între stat și grăniceri, și mai-cuseamă *în deșteptarea sentimentului național la grănicerii năsăudeni*. În adunarea ținută la Năsăud încă înainte de plecarea batalionului la Ungaria, bătrânii hotărîseră că vor rămînea și de aci încolo în strînsă legătură cu casa împărătească și niciodată nu vor lua parte la un războiu care de sigur nu se poartă cu învoirea monarhului.

Se spune maideparte în raport cum grănicerii mereu nădăduiau că se va schimba ordinul dat la început și ei vor fi duși în altă parte; apoi cum au ajuns la Oradea și Seghedin, cum de aci au pornit la Beba și au întors din nou la Seghedin spre a fi transportați la Pojun.

După expunerea amănunțită a acelei lungi pribegiri, comisiunea deoparte constata ilegalitatea faptei, dealtăparte însă scuza procedeul și atitudinea batalionului cu următoarele argumente: După ce Românii grăniceri — cari totdeauna au fost credincioși casei domnitoare și au ținut la onoarea lor națională, la tradițiile și trecutul lor — au văzut că în țară se ivesc mișcări revoluționare și că Maghiarii înjură și insultă tot ce e împărătesc, nu e de mirare că au refuzat să lupte împotriva Sârbilor și Croaților. Apoi grănicerii mai auziră și aceea că Maghiarii au stors dela împăratul unele concesii, peste voia lui.

Insfârșit comisiunea accentua în raport, că dacă batalionul va fi pedepsit, atunci foarte ușor se poate întâmpla ca poporul român să se răscoale și să răzbune sângele fiilor săi; deci propunea că batalionul să fie »grațiat«.

Când însă raportul pleca spre Buda, chiar atunci începeau să se ivească norii revoluției, așa că toată situația se schimbă, și la sosirea actului de »grațiere« delă ministerul maghiar batalionul ascultă cu indiferență publicarea aceuia, văzându-și adeverită neîncrederea față cu guvernul maghiar și ordonanțele lui.

Cam în jumătatea a doua a lunii August când din batalionul nostru se găsea o parte în Leopoldstadt, alta în Pojun, elementele mai rezonabile ale monarhiei, observând intențiile ascunse ale Maghiarilor, începeau să protesteze împotriva ruperei Ungariei de către monarhie și somau regimentele grănicerești să nu se supună ministerului maghiar; iar câțiva comandanți de trupe cari lăsară ca aceste să lupte în contra Sârbo-Croaților, fură aspru muștrați.

Dealtăparte însă cariera deputaților maghiari către finea lunii August pierdu aproape șase zile cu desbaterea planului de a *maghiariza întreagă armata*. În principiu toți deputații erau de acord că armata trebuie neapărat maghiarizată și numai în privința procedurii diferiau părerile. Astfel ministrul de războiu propunea ca regimentele să fie maghiarizate pe rând și mai cu încetul, iar alții cereau ca imediat să fie introdusă limba de comandă maghiară.

Prin Septembrie se publică noua lege de recrutare, fără de a fi sancționată de monarh; cutoateacestea însă ministrul maghiar dispuse să între în vigoare. Intre punctele ei de căpetenie erau următoarele: Dieta autorizează pe minister să recruteze din întreagă țara circa 200.000 ostași cari vor lupta numai în patrie împotriva revoltaților (naționalităților monarhiste) și la granițe contra dușmanilor, deci nu vor fi scoși înafară de granițele Ungariei. Limba de comandă la aceste batalioane de honvezime va fi exclusiv cea maghiară și îndatăce vor permite circumstanțele, *toate regimentele din Ungaria vor fi maghiarizate cu desăvârșire*. Nu vor fi tolerați ofițeri cari nu vorbesc limba maghiară și întreagă armata va avea să *jure pe constituția și independența națiunii maghiare*.

Această lege precum și cea *școlară* apărută în acelaș timp, erau anume croite să nimicească pe celelalte națiuni din țară și în primul rând națiunea română și regimentele românești de granițe, cari — dupăcum văzurăm — erau deja puse de împăratul Ferdinand la dispoziția ministerului maghiar, însă ele totuși refuzau să jure pe constituția maghiară și să-și verse sângele pentru independența națiunii maghiare.

~ Pentru grănicerii români nu e fără interes să se amintească aci că în Septembrie se mai luă la desbatere în dieta maghiară și proiectul de lege privitor la *munții regimentelor*. Fiind însă considerate în proiect numai regimentele secuiești, se sculă deputatul

român Onițiu și zise: »Cum văd despre nefericiții Români comisiunea a uitat cu totul; ea vorbește numai despre Secui macarcă în Transilvania se găesc și regimente românești de granițe cari încă cer cu tot dreptul ca munții să fie ai lor. Despre aceștia încă ar trebui să se facă amintire în lege«. Astfel cu mare greu se lăsă înduplecată dieta de a șterge din proiect cuvântul »Secui« și a lăsa numai vorba »grăniceri« sub care să poată fi cuprinși și Românii.

O deputație de 100 inși merse la monarh și-l rugă să sancționeze amintitele proiecte, la cecece împăratul răspunse că le va examina și rezultatul î-l va împărtași pe calea ministerului. În Austria însă se pregătise din partea ministerului deacolo un lung memorandum către împăratul, în care acesta era rugat să nu confirme legile dietei maghiare, cu atât mai puțin să aprobe un minister independent maghiar dăunător atât Austriei cât și Ungariei, ci în baza sancțiunii pragmatice, unitatea monarhiei să fie restabilită. Monarhul trimise acest memorandum palatinului Ungariei, arhiducelui Ștefan cu îndrumarea să-l comunice ministerului maghiar.

Totatunci expedie împăratul o scrisoare la adresa Banului Croației, baronului Iellacici, în care laudă purtarea acestuia, declară că-și retrage rescriptul pedepsitor din 10 Iunie emis în urma unor pări mincinoase, și-l rugă pe Ban să lucreze ca și până acum în interesul monarhiei întregi. În consecință grănicerii români încetau de a mai sta la dispoziția ministerului maghiar, și iarăș treceau sub dirigiuirea ministerului din Viena.

Intr'aceea Kossuth lucra din răspuțeri cu partida sa la prepararea revoluției și la înfrângerea Croaților. Pesta fu pusă în stare de apărare, muniția fu dusă toată la Buda și Kossuth în îngânfarea sa cerea dela comandantul din Buda, baron Hrabovsky, să puște pe toți ofițerii cari ar refuza să lupte pentru Ungaria.

La 22 Septemvrie împăratul Ferdinand numi pe generalul de divizie conte Francisc Lamberg comisar plenipotențiar și-l trimisă la Pesta să liniștească spiritele întăritate și să intervie ca să se curme războiul dintre Sârbo-Croați și Maghiarii revoluționari. Lamberg însă, cum amintisem, fu asasinat în modul cel mai crudel de către proletarii maghiari fanatizați de Kossuth. Auzind despre aceasta generalii cari comandau trupele imperiale

din Ungaria și cari până acum nu cutezaseră să pășească fățiș, declarară pe Maghiari rebeli și barbari și denegară să mai asculte de ministerul maghiar.

La 3 Octomvrie monarhul publică remarcabilul manifest prin care dizolvă dieta maghiară și invalidă toate hotărârile și ordinele nesancționate și supuse toate trupele aflătoare în Ungaria comandei generale a Banului baron Iosif Iellacici. Totodată institui legile marțiale și numi pe generalul Iellacici comisar regesc investit cu putere executivă discreționară. În sfârșit ordonă lui Iellacici să procedă în modul cel mai strict față cu asasinii contelui Lamberg și încheie cu asigurarea, că după restabilirea ordinii vor fi convocați reprezentanții țării, cu cari se vor satori procedurile privitoare la apărarea intereselor monarhiei și se va statornici *egala îndreptățire a tuturor naționalităților*.

Astfel ruptura între coroană și Maghiari era acum completă.

Spre orientare mai e de amintit aci că în 22 Septemvrie ministrul austriac de războiu contele Latour — care în 6 Octomvrie fu spânzurat în Viena de plebea răsculată — ordonă baronului Puchner, comandantului trupelor din Ardeal, că pentru apărarea integrității monarhiei și pentru restabilirea ordinii, imediat să pună în mișcare toate trupele disponibile; iar din regimentele române grănicerești să pună pe picior de războiu trei batalioane pe cari să le pornească spre Ungaria.

5. Frământări în Leopoldstadt

În zilele în cari se petreceau cele spuse mai sus, cum amintiserăm, patru companii ale batalionului se găseau în Leopoldstadt și când li-se publică grănicerilor manifestul împărătesc privitor la dizolvarea dietei, aceștia erupseră în strigăte de bucurie. Dispoziția bună însă nu dură mult, căci în ziua de 11 Octomvrie la orele 2 după masă se auzi trâmbița unui poștalion care cerea intrare în fortăreață spre a preda o ștafetă. Comandantul fortăreței, colonelul baron *Bibra*, luă în primire ștafeta care conținea ordinul comisiei de apărare a țării, semnat de Kossuth și expediat cu data 11 Octomvrie comandei fortăreței spre publicare. Ordinul apărut și în ziarul oficial »Közlöny« era următorul:

»După ce din mila Domnului și prin înaintarea victorioasă a vitezelor noastre trupe cauza sfântă a patriei este deja atât de asigurată, încât întreaga armată a rebelului Iellacici, bătută crunt la Alba regală, s'a refugiat spre Viena; iar horda condusă de Roth și constătătoare din 10.000 soldați a fost capturată până la cel din urmă individ, inclusive generali și ofițeri; deci întreaga forță armată a dușmanului în scurt timp ori va fi cu totul nimicită ori apucând cu lașitate la fugă va fi alungată din țară; astfel conform hotărârii adunării țării, în numele Maiestății sale regelui și a patriei li-se impune ca strictă îndatorire tuturor comandelor fortărețelor aflătoare în Ungaria, Ardeal, Slavonia și Croația precum și tuturor militarilor aflători în acele fortărețe ca:

1. După 7 zile dela publicarea acestui ordin în organul oficial »Közlöny« nesmintit să arboreze steagul tricolor maghiar;

2. Să trimită în scris acestei comisiuni de apărare a țării raport despre efectuarea ordinului, apoi declarația de fidelitate către Ungaria și țările anexate precum și asigurarea că nesmintit vor da ascultare ordonanțelor acestei comisiuni. Dimpotrivă celce va nesocoti această îndatorire, va fi privit ca trădător de patrie și declarat ca stând afară de lege așa că poate fi prins și împușcat de orișicine.

Se publică irevocabil și aceea, că la caz dacă cineva și numai ar refuza să asculte de ordine, un astfel de individ neascultător aflător în vr'o fortăreață deasemenea va fi tratat cu severitate necruțătoare, ca trădător de patrie, îndatăce va fi dobândită victoria cauzei sfinte prin vitejia trupelor noastre și îndatăce țara va fi curățită de hordele hoțesți ale rebelilor«.

În loc să-l supzime, Bibra comunică ordinul trimis prin comanda militară din Pojun, mai întâi maiorului Pop, apoi comandantului artileriei căpitanului Koranczati, comandantului magaziei de aprovizionare Schiess, directorului fortificațiilor Ethler și directorului sanitar Dr. Iancsa, cu adausul ca toți să ia o hotărâre în chestie și în ziua proximă la 8 ore dim. să se prezinte în locuința maiorului Pop, unde va merge și el, Bibra. Dar mai mult, acesta înspăimântat de amenințările din ordin îl publică îndată după aceea garnizoanei întregi ieșite la paradă precum și locuitorilor orașului Leopoldstadt-Freistadt, unde ordinul fu citit de către sublocotenentul Rainer-Buscoi asistat de un detașament al batalionului.

Totodată în turnul bisericii din fortăreață fu arborat tricolorul maghiar, la a cărui ivire toți soldații rămaseră adânc consternați și începură să strige că sunt trădați.

Imediat după publicarea ordinului terorist ofițerii tuturor unităților merseră la baronul Bibra și după o scurtă consultare declarară că *nicidecum nu vor depune jurământul-cerut*.

Bariț spune în »Istoria regimentului II grăniceresc« că cu prilejul acelei consultări ofițerii dela artileria cetății declarară că ei încă în luna Mai apucaseră să depună jurământul pe constituția maghiară, și astfel ofițerii batalionului năsăudean, temându-se de trădare, nu se opuseră arborării steagului maghiar, dar nu putură fi înduplecați să depună jurământ pe constituție.

Sublocotenentul Iacob Rinziș din Borgo-Tiha, unul dintre ofițerii batalionului cari au fost față la amintita consultare ținută la colonelul Bibra, într'o scrisoare adresată secretarului fondurilor năsăudene Nestor Șimon între altele îi împărtășea acestuia următoarele: »După aceea s'a ținut Kriegsraht (consiliu de războiu) că ce ar fi de făcut, și au hotărît să lase a se arbora flamurile ungurești. Așa făcându-și toți ofițerii Quittirungs-Revers (act de renunțare), dar observând că eu nu-s de față fiindcă mă aflam ca Spitals-Komandant, am fost poftit înainte și eu, și întrebându-mă că gătitu-mi-am și eu atare document, i-am întrebat că ce document poftesc dela mine. Mi-au arătat toate ale lor la masa lui Bibra, la care am răspuns: Domnilor și camarazilor, dacă a ajuns treaba până acolo eu unul n'o pot face aceasta, să lăsăm noi copiii noștri, cari i-am adus dela părinții lor, aici în țară străină și între pismașii noștri, orfani. Eu din acest minut voi lua comanda cetății și a batalionului în seamă — și în aceea clipită m'am și dus prin toate localitățile cazarmei și am publicat aceasta tuturor feciorilor, care o pot dovedi cu d. sergenți: Ștefan Neamț, Gavrilă Neamț, Nistor Ganea, Ion Moroșan și mai pe scurt cu toți cari se mai află la viață. Tot acolo mi-am ales de adiutant pe sergentul Dumitru Rus care a murit ca maior de jandarmi în Sibiu. Văzând ofițerii afacerea mea, am fost iarăș chemat înainte și luându-și pe rând documentele le-au sfârticat, exprimându-se că eu am drept și rămân la gândul meu«.

În ziua în care se ținuse consultarea la Bibra, sosi în Leopold-

stadt o divizie de dragoni din Regimentul »Arhiduce Francisc Iosif Nr. 3«, care se afla în marș spre Moravia. După ce comandantul diviziei fu informat despre starea sufletească a ofițerilor și soldaților batalionului nostru, se luă hotărârea generală ca atât batalionul cât și cealaltă ostășime aflătoare în garnizoană să părăsească fortăreața Leopoldstadt, mai ales că aceasta era slab întărită și lipsită de provizia necesară, așa încât chiar și detașamentul însărcinat cu aprovizionarea garnizoanei fugise într'o noapte la Tyrnau. Se hotărî deci să fie înhămați la tunuri caii disponibili și după distrugerea armelor și munițiilor pe cari nu le va putea duce cu sine, întregă garnizoana să plece cu dragonii la Moravia.

Neputându-și da consimțământul la aceasta, maiorul Pop plecă la Viena spre a cere îndrumări dela ministrul de războiu Latour, iar divizia de dragoni se învoi să-l aștepte pân'la întoarcere.

Intr'aceea ministrul Latour fusesă spânzurat de rebelii vienezi, deci călătoria maiorului Pop rămase în parte fără rezultat; și când acesta întoarse după 5 zile de absență la Leopoldstadt, dragonii deja plecaseră la Moravia.

Indată după sosirea lui Pop din Viena plecă capitanul Pettrizzevici la Pojun spre a ruga pe generalul Karger să concetreză întreg batalionul acolo. Generalul împlini rugarea dând ordin ca cele patru companii grănicerești să plece imediat din Leopoldstadt la Pojun și să fie înlocuite prin alte patru companii ale regimentului Nr. 34 din Miava. Din motive necunoscute acest ordin nu fu executat de colonelul Bibra, cutoatecă dela cele două companii nășăudene rămase în Pojun în continuu soseau vești și rapoarte că garnizoana de acolo stă gata să întâmpine năvala insurgenților maghiari. Aceștia adică se concentraseră în mare număr în împrejurimi cu scopul să atace pe Banul Iellacici, care cu corpul său de armată era pe cale spre cetatea Pojunului.

După câteva zile Bibra rugă comanda din Pojun să lase cele patru companii grănicerești în Leopoldstadt, iar dela ministerul de războiu ceru să-i dea ajutor în artilerie. Cu ducerea acestor două rugări fu încredințat iscusitul sergent Dumitru Rus, care în 7 Octomvrie și plecă din fortăreață, dar încă pe drum află că o zi înainte de plecarea sa, adică în 6 Octomvrie la două ore după amiazi garnizoana din Pojun părăsise cetatea și se alăturase la

trupele Banului aflătoare în castrul din Kittsee. Atunci Rus voi să întoarcă la Leopoldstadt, dar fu prins de Maghiari cari îl duseră la Pojun, de unde numai după trei zile reuși să fugă la ai săi.

Urmară acum din partea guvernului revoluționar maghiar nouă încercări spre a îndupleca companiile grănicerești din Leopoldstadt de a depune jurământ. Astfel într'o zi sosiră neașteptat în fortăreață deputații români Alexandru Bohățiel și Szaplonezai (Săpânțanul din Maramureș), delegați de către guvernul maghiar ca să încerce de a-i câștiga pe grănicerii români pentru cauza maghiară. Deputații aduceau cu sine ordinul ministrului de războiu maghiar care anunța batalionului amnistie pentru faptul că părăsise în mod arbitrar Seghedinul și denegase ascultarea poruncilor primite. Emanând însă dela un for ilegal, amnistia promisă nu făcu nici o impresie asupra grănicerilor noștri, și astfel după două zile numiții deputați plecară îndărăt fără de ispravă.

La 12 Octomvrie sosi din excursia sa primejdioasă sergentul Rus și raportă comandantului Bibra că Pojunul e iluminat și ocupat de o mulțime de glotași și gardiști maghiari. Rus aducea îndărăt scrisorile pe cari le ascunsese bine.

Acum începură să se facă și în Leopoldstadt pregătiri serioase de apărare. Soldații batalionului tăiară arborii cari împrejmuiau șanțurile cetății și împiedicau observația în depărtare, iar tunurile se așezară la locuri potrivite. Din Tyrnau se aduseră medicamente și pansamente. Grănicerii noștri făceau pentru caz de nevoie exerciții artileriste.

Toate erau pe cale bună, dar lipsia condiția și materia esențială a apărării, adică proviantul suficient pentru susținerea fortăreței. Văzându-și astfel spulberate toate nădejtile de apărare, ofițerii și soldații garnizoanei hotărîră să nimicească tunurile și, lăsându-și bagajele în mâna sorții, să plece în timp de noapte în marș forțat spre granițele Moraviei. Acest proiect era să se execute în noaptea din 12 spre 13 Octomvrie, dar la 7 ore seara comandantul fortăreței își schimbă planul și hotărî să mai aștepte câteva zile.

Cutoateacestea la orele 9 batalionul se adună, fără ofițeri, în fața gărzii și soldații cerură dela sergentul de inspecție Buhai, steagul. Alarmați veniră atunci ofițerii căror le succese să înduplece pe soldați ca să întoarcă la cvartire și să aștepte cu răbdare cele ce vor urma.

În acea noapte dezertară 11 soldați, din care pricină colonelul Bibra imediat dăte ordin să rămâe permanent zăvorite porțile fortăreței.

Gărzile maghiare însă între timp ocupaseră toate localitățile din împrejurimea cetății și nu-i îngăduiau nimănui să între în fortăreață, ba comisarul baron Jeszenak amenința cu legile marțiale pe celce ar cuteza să furniseze alimente garnizoanei. Despre o rechiziție forțată prin satele împrejmuitoare nu putea fi vorbă, căci garnizoana era prea slabă pentru o acțiune atât de îndrăzneată.

După două zile în cari nici măcar bolnavii nu putură căpăta hrană, apăru fără veste în fortăreață susnumitul comisar și în numele guvernului maghiar somă garnizoana să depună jurământul pe constituție. Ofițerii și soldații unanim refuzară să jure, iar cei dintâi și deastădată declarară că mai curând sunt gata să renunțe la rang. Văzând deci că toate încercările sale sunt zadarnice și că soldații grăniceri în nici un chip nu pot fi determinați să asculte de legile maghiare și să facă vr'un serviciu în Ungaria, comisarul Jeszenak făcu enunțarea surprinzătoare că conform însărcinării primite dela guvernul maghiar el e gata să expedieze batalionul acasă în Ardeal unde e nevoie de el. Totodată comisarul asigură, că nicăiri în calea sa spre casă batalionul nu va fi împiedecat și soldații vor putea pleca complect armați.

Toți erau mulțămiiți cu această dispoziție, numai maiorul Pop ceru să i-se îngăduie batalionului de a se transporta acasă prin Moravia și Galiția. La aceasta comisarul nu se învoi, zicând că el n'are o astfel de autorizație; deci batalionul are să plece la Vaț, de unde apoi alte autorități îl vor expedia mai încolo. Un ofițer din garda maghiară și fu trimis imediat să se îngrijească de încvartirarea batalionului în diferite stațiuni.

Comandantul fortăreței, colonelul Bibra nu se opuse dispozițiilor comisarului maghiar și astfel în 16 Octomvrie 1848, la 2 ore dup'amiazi batalionul grăniceresc năsăudean plecă din fortăreața Leopoldstadt spre Vaț, iar locul aceluia îl ocupă garda națională maghiară.

E de notat că înainte de plecare ofițerii batalionului semnară un act redijat de comisarul Jeszenak, în care ei declarară că nu vor lupta împotriva trupelor maghiare. La faptul acesta ofițerii

fură determinați deoparte prin asigurarea comisarului că în drumul său prin Ungaria batalionul nu va avea nici un inconvenient, de altă parte prin împrejurarea că soldaților le lipsea cu desăvârșire proviantul. În sfârșit ofițerii aveau singura țință de a duce pe soldați teferi acasă la Năsăud și a-i preda locot.-colonelului Urban.

Tot aci e de menționat că din scrisorile și ziarele rămase după ofițerii batalionului se poate constata că atât aceștia cât și soldații de rând grăniceri aveau puțină încredere în comandantul fortăreței, baron Bibra. În acele acte se afirmă că dacă Bibra n'ar fi publicat conținutul proclamației lui Kossuth și n'ar fi arborat tricolorul maghiar — ceeace a deprimat foarte mult spiritul soldaților — și dacă el dimpotrivă și-ar fi dat numai puțină osteneală de a însufla curaj și energie trupelor garnizoanei; atunci cu muniția ce mai sta la dispoziție, cu întăriturile construite și cu proviziile rechi-zitionate chiar și cu cele mai mari obstacole, garnizoana s'ar mai fi putut susține câteva săptămâni, până la sosirea acolo a trupelor generalului Simonici din Moravia.

6. Ispite și sbuciumări în Vaț și în Pesta

În zilele dela 16—22 Octomvrie batalionul trecu prin Neutra, Kalinovo, Kemend, Nagy-Maros și în 23 dimineața sosi la Vaț, unde fu întâmpinat de generalul baron Hrabovsky însoțit de o mare suită de ofițeri maghiari și deputați dietali.

Generalul cită imediat pe ofițerii și subofițerii batalionului la front și încercă în tot chipul să-i înduplece atât pe aceștia cât și pe soldații de rând ca să depue jurământul. Pe ofițeri îi amenință că imediat vor fi destituiți și declarați ca proscriși, iar pe subofițeri că vor fi tratați conform legilor marțiale. După tiradele infame ale generalului Hrabovsky, care devenise infidel față cu casa domnitoare și stetea acum în slujba Maghiarilor revoluționari, ofițerii și gradații își reocupară locurile, ferm hotărâți să rămâe neclintii în credința lor către împăratul.

E semnificativ că în suita generalului se găseau și doi români, adică avocatul *Manuil Gojdu* și deputatul *Sigismund Pop*, trimiși de ministerul maghiar să le vorbească gănicerilor în limba lor și pe calea aceasta mai ușor să le câștige aderența.

Către amiazi batalionul intră în Vaț și ofițerii imediat fură citați la locuința generalului. Aci Hrabovsky în mare ținută și garnisit cu toate decorațiile păși în mijlocul cercului format de ofițeri și — cum ne spune Dr. Iancsa în ziarul său — le adresă următoarele vorbe: El e vechiu soldat care n'a învățat alta decât să asculte și să nu facă politică. De prezent monarhia austriacă e desființată și împăratul s'a refugiat din Viena în Tirol; Ungaria s'a proclamat stat independent, deci toate trupele din Ungaria și Ardeal au să se supună guvernului maghiar și fiecare soldat are să depună jurământ pe constituția maghiară. Toți ofițerii și soldații batalionului vor fi întrebați dacă voesc să depună noul jurământ maghiar, sau nu. În cazul prim, batalionul năsăudean va fi încorporat în armata maghiară și tratat ca oricare batalion maghiar. Dimpotrivă însă dacă se vor opune, atunci toți ofițerii vor fi scoși din slujbă, vor fi proscrisi și predați furiei poporului, iar soldații de rând vor fi dezarmați și declarați prizonieri.

Amenințările rostite în forma aceasta de către un fost general împărătesc impresionară pe ofițeri, dar nu fură în stare să-i abată dela fidelitatea datorită domnitorului legal. Urmă apoi următoarea scenă remarcabilă: La întrebarea precisă a lui Hrabovsky dacă ofițerii vreau să depue jurământul, sau nu — se făcu tăcere adâncă. Atunci generalul iritat puse aceeași întrebare a doua și a treia oară. Răspunsul fu tăcerea mormântală de mai înainte. Văzând Hrabovsky că din cercul ofițerilor nu se aude nici un glas, începu să pună întrebarea fiecărui aparte. Mai întâi se adresă către Zatetzky care era căpitanul cel mai în vârstă al batalionului. Acesta rugă pe general să-i pună întrebarea mai întâi maiorului Pop. Deoarece însă Hrabovsky insistă să-i răspundă întâi Zatetzky, acesta la trei întrebări nu răspunse absolut nimic. Atunci generalul furios îl declară pe Zatetzky lipsit de rang, proscris și predat plebei setoase de sânge.

Se adresă apoi către maiorul Pop care mormăi un răspuns evasiv, zicând că i-au rămas acasă familia și gospodăria și dacă el acum ar depune jurământul cerut, de sigur grănicerii îl vor stigmatiza ca trădător, îi vor omorî soția și copiii și-i vor preface în cenușă toată averea, așa că va deveni cel mai nenorocit om. Atunci Hrabovsky îi strigă maiorului că doar el e în primul rând

soldat, care n'are să cumpănească și considere familie și avere când e vorbă de absolută subordonare militară.

Dupăce însă maiorul Pop mai dete câteva răspunsuri tot atât de evasive, Hrabovsky obosit de discuția zădarnică se adresează către căpitanul Minier care — fiind secui de naștere — declară că e gata să depună jurământul și va încerca să convertească și compania sa, pentru ceeace încassă laudele generalului. Dar bucuria acestui fu de scurtă durată, deoarece proximal ofițer, căpitanul Kafka, precum și toți ceilalți ofițeri, la repețitele întrebări puse de general nu deteră niciun răspuns.

Ținuta ofițerilor impresionă și muie pe Hrabovsky care, mai îngăduind din tonul său aspru, le împărtăși aceloră că le lasă timp de cugetare până după amiazi la 2 ore, însă cu condiția să înduplece pe soldații batalionului la depunerea jurământului, deoarece e convins că ofițerii îi pot influența după plac pe soldați.

După demiterea ofițerilor Hrabovsky începu să pertracteze cu subofițerii batalionului, dar nici cu aceștia nu putu ajunge la vr'un rezultat.

La 2 ore după amiazi batalionul primi ordin să iasă din oraș și să se posteze pe un câmp din apropiere unde să aștepte cele ce vor urma. Ajungând la locul indicat, grănicerii își încărcară puștile deoarece auziseră că garda maghiară din Vaț împreună cu o baterie de artilerie stă gata să dea asalt asupra batalionului spre a-l dezarma, ba chiar să tragă cu tunurile în el, dacă soldații vor denega depunerea jurământului.

Ofițerii batalionului, despre cari știm că în cea mai mare parte erau de neam străin, se înspăimântară la auzul acelor faime. Chibzuind ei asupra situației critice în care se găseau, se înțeleseră cu soldații că la caz dacă vor fi chemați la jurământ, atunci ofițerii și subofițerii să păsească înaintea frontului, dar soldații să-i împiedice dela punerea jurământului.

Intr'o astfel de stare sufletească se găsea batalionul, când apăru Hrabovsky înconjurat de o mare suită de honvezi, printre cari și numiții doi deputați români. După prezentarea armelor generalul iarăș le ținu grănicerilor o cuvântare pe care maiorul Pop o reproduse în românește. Apoi urmă întrebarea pusă de general că »cine voește să jure pe constituția maghiară?« Cu ex-

cepția câtorva, ofițerii și subofițerii pășiră atunci înaintea frontului de unde după o scurtă pauză fură retrimiși la locurile lor, iar generalul ordonă maiorului Pop să comande »Pușca la picior!«, apoi »La jurământ!«

Dar ce să vezi? Prima comandă fu precis executată, la a doua însă nu se mișcă niciun singur om.

Atunci la ordinul generalului maiorul comandă mai întâi »La umăr!«, apoi din nou »La picior!« și »La jurământ!«

Scena anterioară se repetă. Întreg batalionul execută în modul cel mai precis comanda primă și a doua, la a treia însă rămase nemișcat ca o stâncă.

Mayorul Pop trebui să repete de trei ori după o altă comandă, dar tot cu același rezultat.

Atunci Hrabovsky turbat de mânie ordonă deputaților români Gojdu și Sigismund Pop să le vorbească grănicerilor în limba lor și să-i înduplece să jure. Toate opintirile însă au fost zădarnice.

Văzând generalul că pe calea aceasta nu-și poate ajunge scopul, recurse la alt procedeu. Intră printre șirurile companiilor și întrebă pe câțiva subofițeri: »Vrei să te faci ofițer, ori îți dorești glonț și ștreang?« Apoi din nou îi somă pe cei ce voesc să depună jurământul, să iasă înaintea frontului, promițând că pe cei dintâ șase subofițeri ascultători momentan îi avansează la rangul de ofițeri.

În clipita aceea însă grănicerii Ion Moroșan și Luca Crețu din compania a treia pășiră înaintea frontului, își împlântară baionetele pe pușcă și amenințară *că imediat îl vor împușca pe cel ce ar cuteza să iasă dintre șiruri spre a depune jurământul*. Cu toate promisiunile făcute de cei doi deputați români, niciun singur om din întreg batalionul nu ieși înaintea frontului, precum doria Hrabovsky.

În sfârșit generalul ordonă maiorului Pop să comande companiilor să-și pună puștile în piramidă, să acate de ele cartușierele și curelele baionetelor, apoi să se depărteze la o distanță de zece pași dela piramide. Hrabovsky intenționa adică să dezarmeze batalionul.

Dar comanda maiorului nu fură executate; iar când generalul amenință cu intervenția gărzii maghiare, întreg batalionul strigă: »Nu dăm armele!« și grănicerii declarară în fața gărzii și a numerosului popor adunat împrejur, că ei rămân pururea credin-

cioși împăratului, pentru care sunt gata să-și jertfească chiar și viața; și dacă acum vor fi atacați, se vor apăra până la cel din urmă om.

Atunci deodată fără de nicio comandă se auzi zăngănitul armelor, iar când mai mulți soldați din șirul al treilea începură să fintească spre generalul Hrabovsky, acesta speriat de moarte strigă: »*Ce-i aceasta? Trădare, trădare! Indărăt! Marș!*«; apoi își întoarse calul și părăsi în fugă batalionul.

În aceeași zi, adică în 23 Octomvrie la orele 5 după amiază batalionul plecă pe calea ferată spre Pesta. Cu ocazia urcării în tren se întâmplară mai multe incidente; feciorii nu prea voiau să urce în vagoane și 29 dintre ei dezertară.

În noaptea din 24 spre 25 Octomvrie la ora 12 sosi batalionul în Pesta și fu încvartirat în cazarma numită »*Neugebäude*«, unde erau încarcerati diverși prizonieri, păziți de gardiști maghiari. Aci se alăturară la batalion încă o sută de grăniceri din cele două companii cari fuseseră detașate la Pojun. Când adică în 6 Octomvrie cele două companii plecaseră împreună cu întreaga garnizoană în pripă din Pojun, aci o sută de grăniceri rămaseră parte în servicii de santinele, parte bolnavi prin spitale; fură apoi dezarmați de către gardiștii maghiari și transportați ca prizonieri la Pesta.

Steagul batalionului fu plasat într-o cameră din amintita cazarmă, iar ofițerii fură încvartirați în hotelul »*Tiger*«.

După ce soldații se aranjară în cazarmă, maiorul Pop trimise pe adiutantul baron Malcomes să aducă steagul în locuința comandantului. Dar garda steagului, în frunte cu caporalul Tănase Borogovan nu voi să predea stindardul și cum se va vedea mai apoi, numai faptul acesta făcu de steagul a putut fi salvat.

Temându-se grănicerii să nu fie surprinși în timp de noapte de vre'un atac al gardiștilor maghiari, fără vr'o poruncă ori dispoziție specială din fiecare companie steteau pe rând permanent armați câte 12—24 feciori, sub pretext că ar păzi să nu izbucnească foc, în realitate însă pentru de a fi totdeauna gata să-și apere steagul.

În ziua de 25 Octomvrie ziarele maghiare publicaseră știrea că locotenent-colonelul Urban a plecat cu batalionul II grăniceresc năsaudean spre Reghin împotriva Secuilor. Vestea aceasta fu ex-

ploatată de Maghiari spre a îndupleca pe soldații batalionului ca să depună jurământul pe constituție. Incercau în toată forma să-i convingă pe grăniceri că Urban ațâță acum pe Românii ardeleni în contra constituției »sanționate de maiestatea sa împăratul«, și că Urban a devenit rebel prin faptul c'a apucat armele împotriva cauzei drepte și sfinte maghiare. Câțiva subofițeri ai batalionului fură îndemnați să plece în deputație la Năsăud și să înduplece poporul din graniță, ca acesta să-i denege lui Urban ascultarea.

Acei subofițeri și plecară în 29 Octomvrie, veseli că scapă din Pesta, și ajunseră în Năsăud la 7 Noemvrie, unde — dela sine se'nțelege — uitară de misiunea cu care fură încredințați. Altfel se poate că Maghiarii încă au uzat de acel șiretlic ca să scape de câțiva conducători ai soldaților și eventual cu atât mai ușor să-i poată câștiga pe aceștia pentru scopurile revoluției.

Promisiunile făcute batalionului din partea comisarului Jeszenak în Leopoldstadt nunumai că fură ignorate de către ministrul maghiar de războiu, ci acesta insista ca batalionul necondiționat să depună jurământul cerut, și spre scopul acesta dispuse ca în proxima Duminecă întreg batalionul, în frunte cu muzica regimentului 5 de artilerie, să meargă la biserica grecească, unde un preot român să le țină soldaților o predică »în limba română, dar în spirit maghiar«.

Așa se și întâmplă. Intre sunetele »marșului lui Rákoczy« — pe care însă grănicerii nu-l cunoșteau și nici nu-i dedeau atenție — fură conduși la biserică, unde nu ascultau la cele ce le vorbește preotul, ci priviau mereu la armele ce le lăsaseră în piramidă înaintea bisericii, ca nucumva să dispară de acolo. După liturghie, însoțiți de aceeaș fanfară, grănicerii întoarseră la cazarmă, unde câțiva ofițeri maghiari din nou încercară să-i determine la depunerea jurământului. Li se făcu chiar și propunerea să-și alcătuiască înșiși formula jurământului, la care se mai adaugă numai vorbele: »și nu vor lupta împotriva Ungariei«. Toate propozițiile fură însă respinse cu declarația că pentru grăniceri este sfânt și valid singur numai jurământul vechiu depus pe steagul propriu.

Chiar și ziarul »Der Ungar« fu nevoit să admire constanța batalionului năsăudean.

După câteva zile batalionul fu strămutat în etajul cazarmei

din strada »Üllő«, unde în camerele învecinate era încvartirat un batalion de honvezi. Mutarea se făcuse în urma ordinului secret dat de ministru comandai generale din Buda, că după atâtea eforturi zadarnice în sfârșit batalionul să fie neapărat dezarmat. Spre a se putea săvârși cât de ușor atentatul, două companii ale batalionului primiră ordinul să treacă în Buda. Cu toate promisiunile și amenințările însă companiile refuzară să asculte de acel ordin, care le despărția de soții lor.

Despre scenele agitate și impresionante care au urmat, martori oculari — și între aceia în primul rând medicul Ianca — povestesc între altele următoarele detalii interesante:

Scurt timp după aceea, la ordinul ministrului apărării în cazarma »Üllő« colonelul sas Binder, comandantul regimentului ardelean »Turski Nr. 62« care ordonă maiorului Pop să scoată imediat în curtea cazarmei pe toți soldații batalionului, dar fără ofițeri și fără arme. După executarea ordinului colonelul începu în românește tratative cu soldații privitor la transportarea celor două companii la Buda. Persuaziunile continuară trei zile de-a rândul fără de a duce la vr'un rezultat.

În sfârșit a patra zi, în 15 Noembrie, coborînd grănicerii în curtea cazarmei, fără arme, aflară aci în locul colonelului Binder pe generalul de honvezi Répássy, însoțit de doi comisari. Se zice că și Kossuth să fi fost de față.

În timp ce generalul și comisarii vorbeau cu soldații, deodată la un semn dat ieși fără veste din cazarmă batalionul de honvezi încvartirat acolo. Honvezii armați ocupară imediat toate intrările și scările și puseră mâna pe armele grănicerilor rămase în camerele căzărni. În aceste camere se găseau momentan numai bucătarii și bolnavii batalionului cari, deși avizați de către soldatul Dionizie Nicolae despre cele ce se petrec în ogradă, nu putură să împiedece răpirea armelor, tot atunci se iviră în fața căzărni încă un batalion din regimentul 2 grăniceresc secuiesc sub comanda maiorului Szilágyi și o baterie de artilerie cu șase tunuri.

În acele clipite de supremă agitație grănicerii nășăudeni revoltăți de cursa ce li-se puse, neavând la mână nicio armă, cu o îndrăzneală oarbă alergară la stânjinii de lemne ce se aflau în ograda căzărni, apucară cu toții lemne în mâini și avură curajul

nemaipomenit să se arunce asupra honvezilor cari steteau gata cu puștile încărcate. Lozinca era *să-și salveze cu orice preț steagul de care le era legată onoarea.*

La desfășurarea acestei priveliști comisarii maghiari steteră câțva timp înmărmuriți, apoi desmeticindu-se și voind să evite vărsare de sânge, începură să strige din răspuțeri: să li-se predea grănicerilor steagul. Văzându-și steagul salvat și înțelegând prea bine că față cu o majoritate atât de covârșitoare și armată până în dinți orice împotrivire ar fi zadarnică, bravii noștri grăniceri se supuseră sorții.

În frunte cu steagul fâlăit iar ei pășind în rânduri regulate, soldații batalionului mult încercat fură escortați de către cele două batalioane maghiare într'o mahala depărtată a Pestei și fură înghesuiți acolo într'un edificiu părăsit și nesănătos. Nu căpătară nici lumânări nici paturi, așa că sărmanii soldați erau necesitați să se culce pe dușumeaua umedă. Din pricina aceasta se și bolnăviră în scurt timp 60 soldați, atacați fiind de holeră.

7. Intoarcerea acasă și întâmplări ulterioare

La 22 Noemvrie ministrul maghiar de războiu dete ordin ca batalionul să fie transportat la Jászberény și de aci la Careii mari; iar ofițerilor li-se lăsă în liberă voie de a pleca împreună cu soldații batalionului ori de a rămânea în Pesta. Dintre aceia singur locotenentii Rainer-Buscoi și George Lica preferară să însoțească pe soldați, ceilalți însă, bănuind că în Jászberény vor fi despărțiți de soldații batalionului și asasinați de honvezi, se anunțară bolnavi și rămaseră în Pesta. Aci nu-i supăra nimeni și ei își luau regulat lefurile din cassa de războiu. În Pesta stătură ofițerii batalionului până la ocuparea orașului prin trupele austriace, în 5 Ianuarie 1849, când ei se prezentară mareșalului principe Windischgraetz, care îi trimise la Viena spre a fi luați la investigație, conform legilor marțiale.

În ziua de 22 Noemvrie batalionul fu transportat pe calea ferată până la Solnoc, de unde i-se porunci să plece mai încolo pe jos. Dar la proxima stațiune sosi ordinul ca batalionul iarăș se întoarcă la Pesta. Atunci grănicerii despoiați de arme și iritați

peste măsură că nu li-se dă voie se întoarce — după cum li-se promisese — la familiile lor în Ardeal, cu nici un chip nu vor să mai facă drumul la Pesta, ci rămaseră pe loc în stațiunea în care se găseau. Numai la intervenția maiorului Pop fură ei apoi dislocați prin comunele învecinate Kis-Ujszállás, Karczag, Nádudvar, Egyek ș. a. unde petrecură ca vai de ei — fiind întrebuințați chiar și ca săpători la Tisa — până prin Februarie 1849.

În acel răstimp grănicerii au avut să sufere nenumărate șicane din partea rebelilor maghiari. Ministrul de războiu Mészáros și comandantul trupelor revoluționare generalul polon Iosif Bem le puneau tot felul de bețe în roate ca să le îngreune întoarcerea acasă. Astfel într-o scrisoare adresată lui Rainer, ministrul Mészáros zicea că nu garantează că grănicerii nu vor fi insultați în drumul lor prin Ungaria și că nu vor ajunge în situații de a-și periclita viața. Iar Bem le da tot ordine de marș sucite spre a-i desgusta, a-i speria și a-i determina să se înhame la carul revoluției maghiare. În 6 Decembrie 1848 adiutantul Ladislau Kornis îi scria din Oradea mare lui Rainer în Nádudvar că generalul Bem i-a scris lui Kossuth în chestia transportării batalionului, dar acesta nu va putea fi demis în întregime și deodată acasă; ci numai pe rând și în grupuri mai mici. De aceea Rainer se și plângea în scrisoarea d. d. 7 Decembrie adresată din Nádudvar maiorului Pop la Pesta, că »situația nu e de invidiat«; iar în scrisoarea din 9 Decembrie adresată generalului Bem îi reproșează acestuia că după ce i-s'a promis batalionului în Pesta că va putea merge ne-supărat acasă, acum văzându-se soldații în continuu opăciți și șicanați, ei se simt înșelați și nu mai cred nimănui; deci să se dea ordinele necesare ca grănicerii să poată sosi cât de îngrabă la familiile lor. În 11 Decembrie îi raportează Rainer maiorului Pop că în noaptea din 8 spre 9 Decembrie au dezertat tamburul maior Ioan Nechiti și soldații Scridon Hâruța, Luca Tahiș și Iosif Romanesi; iar în 17 îi scrie despre starea sanitară șubredă a coloanei și despre faptul că mulți dintre soldați murmură împotriva ofițerilor cari i-au părăsit în momentele cele mai critice. Apoi mai adaugă Rainer că Maghiarii ultra-liberali din Nádudvar se dedau la vorbe ofenzatoare la adresa »soldaților valahi«.

În 23 Februarie 1849 batalionul concentrat în Ujváros din

nou fu declarat captiv și sârmanii grăniceri conduși numai de locotenentul George Lica — căci loc. Rainer-Buscoi se strecurase pe la Șimleu la trupele lui Urban — fură dați de rebeli pe mâna unui căpitan numit Schuster care servise în armata austriacă. Acesta escortă cu 70 de honvezi pe grăniceri la Szentjoh, dar văzând că de aci mulți dintre ei fug pe ascuns în Ardeal, îi duse mai departe la Érkeserü. Soldații batalionului însă și de aci fugeau cum numai puteau ori spre casă, ori la alte trupe împărătești. Unii dintre ei au luat parte la luptele din Ardeal, alții au ajuns chiar și prin Bucovina; în sfârșit însă după încheierea păcii în August 1849 au întors aproape toți la Năsăud și la comunele lor natale, unde își găsiră vetrele părintești și familiile într'o stare deplorabilă.

Privitor la steagul batalionului nu se știe cu siguranță că cine l-a adus acasă la Năsăud. Unii — între cari și Treuenfest în »Istoria regimentului Nr. 50« — spun că după dezarmarea batalionului suboficerul Macarie Pop a desfăcut stofa dela prăjină, a ascuns-o mai întâi într'un car, mai apoi o ascuseră la sine locotenenții Lica și Rainer, iar în Februarie 1849 acesta o aduse acasă și o predete în comuna Iad colonelului Urban. Veteranul subofițer năsăudean Todor Ionașcu povestea că s'a întâmplat cam așa cu steagul, numai cât nu Macarie Pop, ci el, Ionașcu, a desfăcut în Solnok stofa steagului dela prăjină și locotenentul Rainer a ascuns-o între obiectele sale. Erau cari afirmau că steagul a fost salvat și adus acasă de către Scridon Hâruga din Sängeorz; iar alții susțineau că sergentul Dumitru Rus și-a înfășurat steagul pe trupul gol și fugind într'o noapte din lagărul păzit de Maghiari, l-a adus prin continue primejdii acasă la Năsăud.

În fine, oricum s'a întâmplat, fapt este că steagul batalionului a fost salvat și adus la Năsăud unde a stat în biserică până acum în anii de după marele războiu. Cu ocazia vizitei regelui Ferdinand în Bistrița, în 1919, în elanul de atunci rămășițele istoricului steag i-au fost prezentate suveranului, care a dat steagul în grija regimentului bistrițan Nr. 84, de unde ar fi de dorit să fie adus iarăș la locul de obârșie.

*

După cum se știe, companiile Nr. 2 și 6 ale batalionului încă în 6 Octomvrie 1848 părăsiseră cu întreaga garnizoană Pojunul

și se uniră cu corpul de armată a Banului Iellacici. Toate aceste unități apoi la 10 Octomvrie se alătură lângă Viena la armata mareșalului Windischgraetz.

La aceste două companii, cari pe atunci formau o așa numită divizie și steteau sub comanda căpitanului Osmolsky, în momentul alipirii lor la celelalte trupe împărătești, se găseau următorii ofițeri: căpitanii Osmolsky și Reichel; locotenenții Aron Filipovici, Eugen Borcoțel și Carol Kontz; sublocotenenții Vilhelm Velican, Carol Mihailaș, Ion Purceila și Leon Putilean.

În zilele dela 10—31 Octomvrie, în cari prințul Windischgraetz asedia Viena, companiile grănicerești țineau ocupată insula Lobau. Aci le succese grănicerilor noștri să captureze un considerabil transport de provizii pe cari Maghiarii îl trimeteau Vienezilor răsculați. Pentru faptul acesta companiile și primiră laude din partea comandelor superioare.

Începând după lupta dela Schwehat, în 30 Octomvrie, războiul Austriacilor contra Maghiarilor revoluționari, prințul Windischgraetz fu numit comandant suprem al armatei ce pleca spre Ungaria. Această armată, constătătoare din corpurile și diviziile generalilor Iellacici, Wr̄bna și Serbelloni, după ocuparea Vienei se postă între Viena și granițele vestice ale Ungariei, pe ambii țărmuri ai Dunării. Divizia batalionului năsăudean, alcătuită din 301 grăniceri, a fost detașată la corpul de armată al banului și în zilele dela 18—29 Noemvrie 1848 făcu servicii de avanposturi la Prellenkirchen și Himberg.

La 16 Decemvrie armatele împărătești începură să pătrundă în Ungaria și după luptele dela Parndorf și Moor, în cari rebelii maghiari suferiră înfrângere, intrară în 5 Ianuarie 1849 în Pesta.

Divizia batalionului nostru luă parte la toate mișcările armatelor imperiale și în August 1849 se găsea în Timișoara.

*

Știrile despre ținuta leală dar și despre suferințele ce a avut să îndure batalionul năsăudean au ajuns până la urechile împăratului Ferdinand, care în manifestul datat din Olmütz la 6 Noemvrie 1848 vorbind despre machinațiunile Kossuthiștilor, între altele zice că »nu s'au rușinat ca cu cele mai urgisite mijloace să îndemne

oștile mele să-și calce jurământul și să-și părăsească steagul». Cuvintele aceste de sigur s'au referit în mare parte la batalionul nostru expus la atâtea ispite și pericole.

Cutoateacestea în 1849 s'a pornit împotriva ofițerilor batalionului o nouă investigație; acum însă nu din partea maghiară, ci din partea ministerului austriac din Viena.

Amintisem că în Noemvrie 1848, când batalionul plecase la Solnoc, ofițerii aceuia rămaseră în Pesta și la intrarea armatelor împărătești ei se prezentară prințului Windischgraetz, care îi trimise la Viena. Aci ministru austriac de războiu îi supuse unei severe investigații spre a se constata fiecare pas făcut de batalion, începând cu plecarea sa din Năsăud.

În primul rând porni cercetarea împotriva maiorului Pop; a căpitanilor Francisc Zatetzky, Maximilian Kafka și Carol Minier; a locotenenților Teodor Pioraș și baron Malcomes; și împotriva sublocotenentului Simion Voith pe motivul »predării fortăreței Leopoldstadt în mâinile insurgenților maghiari«.

Dela comisia centrală de investigație din Viena, în fruntea căreia stetea generalul Hipsici, se trimise o scrisoare oficială în această chestie și comandai regimentului II grăniceresc din Năsăud. În scrisoarea datată din 1 Septemvrie 1849 și însoțită de o coală cu 26 întrebări, comanda regimentului era somată și ia la interogatoriu pe ofițerii cari din prinsoarea maghiară întorseră acasă, anume: căpitanul Kohl, locotenenții Rainer-Buscoi, Rinziș și Peicici; mai departe și pe sergentul Buhai care făcuse serviciu de inspecție în ziua când soldații batalionului voiră să ia steagul dela paza din Leopoldstadt; în sfârșit încă pe câțiva subofițeri cari fuseseră în garnizoana acelei fortărețe. Totodată i-se ordonă regimentului ca imediat să trimită comisiei din Viena procesele verbale luate cu numiții ofițeri și subofițeri, răspunsurile lor exacte date la cele 26 întrebări, foile calificative ale celor interogați precum și o scrisoare privată adresată de baronul Malcomes altui ofițer din graniță.

Rezultatul tuturor acelor investigații a fost că ofițerii s'au aflat nevinovați. S'a constatat că batalionul a fost nevoit să părăsească fortăreața Leopoldstadt din cauza lipsei de provizii; apoi că intenția ofițerilor a fost să conducă batalionul acasă, așa cum se înțeleseseră cu comisarul Jeszenak; iar dacă aceasta nu s'a putut

realiza în modul plănuît, vina nu cadé asupra ofițerilor batalionului, ci asupra ministerului revoluționar maghiar care n'a împlinit promisiunea comisarului său.

Onoarea ofițerilor era deci reabilitată; dar totuș maiorul Pop — cum vom vedea — a avut încă nespuse de mult să sufere pe urma învinuirilor ce i-se făcuseră.

*

În 22 Ianuarie 1851 apăru hotărîrea monarhului, în baza căreia regimentele grănicerești ardelene fură desființate și înlocuite cu regimente regulate de infanterie. După 89 ani de existență, din regimentul năsădean se formă regimentul de infanterie Nr. 50, cu supranumirea *Hanibal Frideric principe de Thurn și Taxis*.

Îndată după această transformare, noul regiment primi ordinul să plece la Dobrișin spre a face servicii de garnizoană. Acolo i-se împărtăși, ca o deosebită distincție, următorul ordin împărătesc:

Dela înalta comandă supremă a armatei. Ordin pe armată Nr. 14.

Primul batalion al regimentului II român grăniceresc, acum »Principe de Thurn și Taxis Nr. 50«, în anul 1848 și-a păstrat cu credință jurământul pe steag, între cele mai grele împrejurări; n'a dat ascultare diferitelor ademeri și strălucitelor promisiuni făcute din partea conducătorilor rebelilor; cu dispreț a respins toate amenințările că prin decimare va fi forțat să rupă credința; invocând jurământul depus a rezistat cu onoare tuturor maltratărilor; iar când a fost împresurat, dezbinat, dezarmat și declarat prizonier de către forța preponderantă, totuș și-a știut salva steagul.

Pentruca să se dea cinste acestei credințe și amintirea ei să se păstreze pentru toate timpurile, îi dăruiesc o medalie de aur cu portretul meu și cu inscripția: »Pentru perseveranța neclintită la jurământul depus, dovedită în 1848«. Această medalie la toate ocaziile solemne să se poarte atârnată de steagul batalionului. Schönbrunn, la 27 August 1851. Franz Iosef.

Tot cu acel prilej au fost decorați cu clasa primă a medaliei de argint pentru vitejie: sublocotentul *Dumitru Rus* din regimentul român grăniceresc bănățean Nr. 13, în semn de recunoștință pentru activitatea și zelul său deosebit, cu care în calitate de sergent în batalionul prim al regimentului năsădean a îndemnat și încurajat

pe soldați să rămâe statornici și credincioși jurământului; apoi și sergentul *Macarie Pop*, care l-a sprijinit din toate puterile pe Rus în acțiunea sa. Iar cu clasa a doua a aceleiaș medalii au fost decorați soldații: Tănase Borgovan din Leșu, Ion Moroșan din Măgură, Luca Crețul din Poiană și Dionisie Nicolau din Nepos, cari s'au distins la diferite ocazii.

În Februarie 1852 regimentul Nr. 50 primi ordinul să plece la noua sa stațiune în Klagenfurt. Trecând prin Viena, în 23 Martie regimentul fu inspectat de împăratul care cu acest prilej își exprimă deplina sa mulțumire cu ținuta soldaților și ordonă ca fiecărui soldat dela sergent în jos să i-se dea o gratificație.

Actul decorării steagului batalionului I cu medalia de aur se săvârși în noua garnizoană Klagenfurt, în prezența adiutantului împărătesc, general Kellner de Köllenstein.

În dimineața zilei de 20 Mai 1852 întreg regimentul în ținută de paradă se postă pe câmpul de exerciții situat în Nordul orașului. După ce fu trecut în revistă de către generalul Kellner, începu ceremonia religioasă celebrată de un vicar cu mare asistență. La sfârșitul liturghiei se sfinți medalia, apoi regimentul formă careu și generalul le ținu soldaților o vorbire înflăcărată, accentuând în termeni elogioși însemnătatea actului și felicitând regimentul pentru osebita distincție. După rostirea acestor cuvinte batalioanele prezentară armele, iar generalul atarnă de steagul batalionului I medalia de aur, un cap-d'operă de gravură. Steagul decorat îl luă în primire colonelul regimentului Ștefan Meșko care asemenea le ținu soldaților o vorbire entuziastă în limba română, îndemnându-i să păstreze pururea în memorie credința vitejilor antecesori și să țină cu scumpătate la jurământul ostășesc.

Dup'aceea li se publică soldaților că la ordin înalt cu toții primesc gratificații; apoi fură chemați înaintea frontului acei 24 grăniceri năsăudeni cari în 1848/49 au luat parte la toate evenimentele prin cari a trecut batalionul, și li se împărțăși că la ordinul împăratului sunt numiți păzitori ai steagului cu leafă de grenadiri. Acești grăniceri au fost: Trifon Titieni, Ștefan Cârțu, Ion Slăvoacă, Ilie Bretan, Grigore Vermeșan, Todor Cosma, Petru Petrașcă, Gavril Gabor, Vasile Pop, Vasile Marcu, Grigore Filip, Ion Ureche, Gavril Muscan, Vasile Hordoan, Vasile Bota, Vasile Vărărean, Ion Iedean,

Grigore Cionca, Cirilă Moldovan, Todor Neamț, Ion Cira, Alexandru Ionel, Gavril Pop și Arsenite Eremie.

Regimentul deschise apoi careul, preoții binecuvântară pe soldați și batalioanele deteră trei salve însoțite de bubuitul tunurilor unei baterii comandate anume spre acel scop. Ceremoniile se sfârșiră cu defilarea regimentului prin fața delegatului împărațesc.

Cheltuielile împreunate cu acele serbări și cu masa splendidă dată ofițerilor le purtă cassa privată a monarhului; chiar și șampania dela prânzul de gală a fost expediată direct dela curtea împărătească.

E de notat că la medalia de aur soția lui Franz Iosef, împărăteasa Elisabeta a dăruit în 1855 o panglică de mătăasă albă pe care erau brodate în aur și în verde frunze de laur și stejar, iar în mijlocul acestora litera E deasupra cu coroana iar de laturi cu emblema împărătească. Pe dosul panglicii era cusută cu fire negre pe fond de aur inscripția: »Fiți credincioși și statornici asemenea părinților voștri în 1848«. Pe o a doua panglică era cusută dedicația: »Batalionului prim Thurn și Taxis Nr. 50. 1855« împreună cu un vultur împărațesc.

Decorarea steagului grăniceresc o anunță în 10 Octomvrie 1851 vicarul Macedon Pop din Năsăud preoților cercului său cu următoarea circulară: »Maiestatea sa prea înduratul nostru împărat, prin înalta deciziune din 27 August c., — luând în părintească considerațiune neclătita fidelitate arătată în timpul revoluțiunii de Batalionul prim din fostul regiment românesc al doilea de graniță către înaltul tron și cauza cea sfântă — s'a îndurat a-i dona moneta aureă cu icoana Maiestății sale cu acea apriată demandare, ca aceea să se coase la steagul batalionului și la toate sărbătorile militare poarte. Tot prin suscitata înaltă deciziune s'au învredniciț — pentru brava purtare și nespusa activitate puse în dojenire și învățatură ca batalionul să rămână statornic și fidel jurământului — a căpăta moneta argenteă de clasa primă: Dumitru Rus, atunci strajămeșter iar acum lecman în regimentul român bănățan de graniță Nr. 13, născut în Rebra, precum și Macarie Pop din Rebra; iară Tănase Borgovan din Leșu, Ion Moroșan din Măgură, Luca Crețul din Poiană și Doniză Nicolae din Vărarea; moneta argenteă clasa secundă. Care înaltă grație și onoare, în urma revizițiunii

prea onoratului Comisariat din 2 Oct. c. Nr. 3065, Vi-se face Frăților Voastre cunoscută cu acea adaugere, ca să o vestiți poporului în biserică, spunându-i cumcă Maiestatea Sa răsplătește meritele fiecărui fidel supus, îndemnându-l la neclătită fidelitate și ascultarea poruncilor superiorilor».

Mai rămâne să se menționeze că în timp ce steagul batalionului prevăzut cu o copie în bronz a medaliei veritabile se păstra, cum zisesem, în biserică din Năsăud; medalia de aur atârna de steagul regimentului austriac de infanterie Nr. 50 și a dăinuit să atârne până în anii recentului mare războiu, când — dupăcum se aude — a dispărut. Ar fi de dorit ca marele stat major al armatei românești să ordone să se cerceteze chestia medaliei istorice și importante pentru descendenții vechilor grăniceri năsăudeni.

O voce streină

În orașul Vaț situat lângă Dunăre, în Ungaria, a apărut în 1908 o carte intitulată: »Vác története 1848—49-ben« scrisă de Dr. Tragor Ignác. Capitolul VIII din acea carte se ocupă cu batalionul năsăudean care — cum se știe — în două rânduri a trecut în 1848 prin Vaț; deci nu va fi fără interes să se vadă ce și cum vorbesc Maghiarii despre grănicerii noștri. Iată acel capitol tradus în românește:

Circa la 20 Octombrie a primit orașul iarăși în lagărul său pe grănicerii valahi cari refuzaseră să depue jurământul. Aceștia și pe la mijlocul lui August au fost pe la noi. Ca să înțelegem isprăvile lor în Vaț, trebuie să raportez pe scurt despre rolul de până acum al acestor dușmani turbați ai ideii de stat maghiar.

În partea muntoasă a patriei noastre, în Ardeal, din cauza lipsei de energie a comandantului general sibian baron Anton Puchner se destrămasă disciplina militară între grănicerii valahi cari reprezentau puterea armată. În 11 Septembrie, cu permisiunea lui *Puchner*, regimentul I grăniceresc a ținut în Orlat o adunare națională. La acel sfat grănicerii au declarat că ei doresc să trăiască numai sub guvernul Maiestății Sale a împăratului și nu recunosc pe ministrul maghiar de războiu; deci nu se supun ordinelor acestuia, căror nici până acum nu le-au dat ascultare.

Adunarea dela Orlat, ținută sub controlul și la îndemnul maiorului *Carol Riebel de Festertreu*, este importantă, ba putem zice că formează momentul de criză în istoria mișcărilor valahe din 1848/49. Până acum mișcările românești au fost simple revolte locale țărănești. Acum însă, când cu știrea și autorizația comandai generale maiorul Riebel în Orlat și locotenent-colonelul *Urban* în Năsăud — conform pildei grănicerilor croați și sârbi — i-au făcut și pe grănicerii valahi părtași la mișcările revoluționare poporane valahe; a trebuit să le atribuim mai mare importanță.

În fruntea regimentului II grăniceresc valah în timpul mișcărilor din Martie și până la sfârșitul lui August a stat colonelul *Alexandru Iovici* de Siegenberg. Locțiitorul lui a fost locotenent-colonelul cavaler Carol Urban. Când văzu acesta că în Ardeal se încurcă lucrurile și stările devin tot mai încâlcite, imediat plecă în concediu mai lung la Viena. Acolo intră în atingere cu persoanele marcante ale cercurilor militare și de timpuriu fu deplin informat despre punctul de vedere pe care intenționau fără îndoială să-l ia cercurile reacționare militare și curtene față cu năzuințele și rezultatele maghiare. Intors în luna lui August din Viena, el luă comanda regimentului în locul colonelului baron Iovici permutat din Năsăud din cauză de boală.

În Iulie 1848 sosi la Năsăud ordinul ministrului de războiu că batalionul I al regimentului imediat să se gătească și să plece împotriva revoltanților sârbi din Bácska. Batalionul plecă din Năsăud în 23 Iulie și la 26 sosi în Dej. Aci îl așteptau generalul *Gustav Iablonsky* și comisarul superior de războiu *Schopf* ca să-l determine să jure pe constituția maghiară și să-i schimbe steagul vechiu cu steagul armatei maghiare. Cum auziseră grănicerii aceasta, au început să murmure și au trimis doi sergenți la generalul Iablonsky cu încredințarea să declare în numele tuturor, că dacă vor fi nevoiți să mai depună jurământul și a doua oară, atunci să li se ceară numai vechiul jurământ fără de niciun adaus, deoarece ei sunt aplecați să-și verse sângele singur numai pentru împăratul și pentru casa împărătească.

Iablonsky care în calitate de general imperial însuși nu prea era entuziasmat pentru constituția maghiară și pentru triumful cauzei maghiare, încuviință cu plăcere rugarea. Comisarul Schopf însă imediat pe loc raportă ministerului despre cele întâmplate, și informând totodată pe guvern despre spiritul ce domnește în ținutul Năsăudului, recomandă ca în acel ținut să se trimită un comisar guvernial special. Această propoziție fu acceptată de guvern care trimise la Năsăud pe *Gavril Mihályi* în calitate de comisar guvernial cu putere discreționară.

Batalionul plecă dela Dej la Cluj, de acolo la Oradea mare, apoi la Seghedin, unde după patru zile de repaos primi ordinul să plece la Obecse contra Sârbilor. Soldații însă s'au împotrivit în

modul cel mai hotărît poruncii primite, declarând că luptă bucuros împotriva oricărui alt vrăşmaş, numai împotriva Sârbilor nu, căci şi aceştia luptă sub aceleaşi steaguri împărăteşti, deci nu pot să'npuşte asupra propriului lor steag şi a oamenilor cari servesc sub el.

În 13 August în loc să plece la Obecse, întoarseră seara la Beba unde petrecură şi ziua următoare. Aci i-a vizitat pe soldaţii cari denegaseră supunerea colonelul *Marcziányi* şi cu concursul maiorului şi comandantului de batalion Leon Pop i-a înduplecat să întoarcă la Seghedin. Cu acest prilej colonelul *Marcziányi* a lăsat să-l deţină pe sergentul Ordace care juca rolul de instigator.

Batalionul a sosit în 15 August îndărăt la Seghedin, de unde a plecat pe navă la Solnoc şi de acolo pe tren la Vaţ; iar mai târziu la Pojun, unde a sosit la 20 August. În Pojun a fost trecut în revistă a doua zi de către comandantul de corp conte *Filip Francisc Lamberg* care în loc să-i dezarmeze pe grăniceri pentru denegarea supunerii militare şi în loc să pornească procedură marşială împotriva lor, i-a ospătat cu trei butoaie de vin şi însuşi a privit până'n sfârşit cum se veselesc grănicerii valahi mângăiaţi.

Notă. La drumul făcut de batalion se referă ordinul Nr. 3276 adresat în 15 August 1848 de către ministrul de războiu *Lazar Mészáros* publicului din comitatul Pestei: Dupăce mâne soseşte dela Solnoc cu trenul un batalion de grăniceri valahi la Vaţ, de unde poimâne va fi transportat pe vapor mai încolo, somez publicul comitatens să ia dispoziţiile necesare pentru încvartirarea şi alimentarea amintitului batalion în trecere prin Vaţ.

În zilele următoare batalionul a fost împărţit în trei grupuri. Un grup a rămas în Pojun, pe al doilea l-au dirigit la Şopron, iar pe al treilea la Lipotujvár.

În primele zile ale lui Septemvrie ministrul de războiu *Mészáros* a numit pentru cercetarea batalionului o comisie cu colaborearea auditorului *Leitzendörfer*. Acesta îşi trimise în 20 Septemvrie la Buda raportul privitor la rezultatul investigaţiei. Cauza însă nu s'a sfârşit cu acest interogator. Istoria răsvrătirii batalionului I în legătură cu întâmplările de mai apoi s'a augmentat încă cu câteva detalii interesante.

Grupul plasat în Lipotujvár în jumătatea primă a lunii Octomvrie din nou a refuzat depunerea jurământului cerut. Când miliţia maghiară ocupase definitiv fortăreaţa Lipotujvár (*Leopoldstadt*), grupul de acolo al batalionului a fost unit cu alte două şi

trimis sub comanda maiorului Leon Pop la Vaț. Generalul *Ioan Hrabovsky*, pe care Ferdinand V încă în 7 Iulie îl numise comandant al garnizoanei din Buda, plecă în persoană la Vaț pentruca să înduplece pe revoltați la supunere. O zi înainte de sosirea lui, s'au adus din Buda, două tunuri pe cari artileriști din honvezime le-au așezat în lagărul din capul orașului. Din încredințarea comisiei de apărare a țării au venit la Vaț și deputații valahi *Manuil Gojdu* și *Sigismund Pap* ca în calitate de români să le vorbească insubordonaților la inimă.

În 23 Octomvrie au sosit delegații la Vaț și încă în aceeași zi au ținut vorbiri valahe miliției revoltate și au distribuit și proclamații, însă fără rezultat. La toate răspundeau că rudeniile în scrisorile trimise deacasă le-au interzis să depue jurământul înainte de întoarcere în patrie. Chiar și un sublocotenent declară că deși fusese husar și are sentimente maghiare, nu va depune jurământul, căci în acea clipă familia sa are să devie acasă victima furiei sălbatice a poporului valah înverșunat.

În ziua proximă la 8 ore dimineața corpul ofițerilor — cu excepția sublocotenentului care denegase depunerea jurământului — se prezintă în fața lui *Hrabovsky*. Acesta le declară categoric ofițerilor, că ori depun jurământul, ori vor fi destituiți. Batalionul rebel fu postat pe câmpul din fața dâmbului cu capelă și cimitir, numit *Hétkápolna*. Steagul desfășurat l-au adus dela garda principală plasată în casa Nr. 41 din strada Budapest; iar *Hrabovsky* a plecat cu suită ca să inspecteze batalionul. Sosit în lagăr a somat pe revoltați să depue jurământul. Ofițerii au pășit înainte și au depus jurământul cerut, care numai într'atât se osebia de vechiul jurământ că s'au intercalat vorbele: »a apăra constituția«. *Hrabovsky* a somat apoi și pe subofițeri să pășească înaintea rândurilor și să rostească jurământul. Sergentul *Constantin Pop* a talmăcit în românește întrebarea pusă nemțește, dacă vreau să depună jurământul. Subofițerii nu s'au mișcat, iar batalionul întreg își ținea armele gata și de-a lungul șirurilor se auzia vijăind un murmur nădușit; apoi într'un glas strigară toate patru companiile: »*Nu jurăm! Nu jurăm!*«.

Ofițerii speriați de izbucnirea sentimentului agitat rugară pe comandant să amâne până de seara depunerea jurământului. Hra-

bovsky consternat putu zice numai atât: *Ce este? Trădare! Trădare! Indărăt! Marș!*«.

Apoi soldații se înșirară ca la comandă și plecară la cazarmă.

Batalionul rebel încă în aceiaș zi a fost transportat la Pesta și închis în Ujépület (Neugebäude). În 15 Noemvrie a fost permutat în cazarma din strada Üllő, unde l-au și dezarmat.

În 22 Noemvrie soldații au fost transportați la Solnoc și distribuiți ca prizonieri în Kisujszállás, Egyek, Nádudvar și Balmazujváros. Comandantul lor maiorul Pop a rămas în Budapesta. În 23 Februarie 1849 căpitanul Schuster cu o escortă de 70 honvezi i-a dus la Szentjóbb, de unde apoi pe rând au dezertat care încotro.

Numai în August 1849, după năbușirea completă a războiului pentru libertate, s'a întrunit iarăș batalionul trecut prin atâtea aventuri.

Ziarul caporalului Mihai Candale

De sigur a fost om destul de iscusit caporalul Mihai Candale din Maieru, care luând parte în 1848/49 la toate mișcările batalionului I năsăudean, cu puțina carte ce o poseda a aflat timp și a avut plăcere să noteze în jurnalul său ceea ce a văzut, auzit și pățit în drumul lung și primejdios prin Ungaria. Deși notele sale zilnice vorbesc adesea cu naivitate despre lucruri banale, totuși ele din multe puncte de vedere sunt instructive, chiar și interesante, și trec peste anii de revoluție, până la 1851. Ziarul scris într'o nemțească, iar pe câteva pagini într'o românească cam puțin ortografică, l-am căpătat prin mijlocirea d-lui profesor Ioan Partene și-l publicăm pe anii 1848 și 49 în întregime, iar pe 1850 și 1851 în extract.

1848

Miercuri în 19 *Iulie* s'au adunat în Rodna vechie, în sediul căpitanului, bărbații cari au fost chemați să plece cu batalionul I, și au luat acolo în primire mantale, ghete, muniții și alte lucruri necesare; seara au fost demiși acasă. Joi în 20 toată ziua s'au veselit soldații, iar seara sosind locotenentul *Dits* cu oamenii celorlalte trei stațiuni, cu toții am plecat în acea noapte și trecând prin Sângeorz, Ilva mică, Feldru și Nepos am sosit și am fost încvartirați în Rebrîșoara. În 22 a fost răpaus și în acea zi compania noastră s'a unit cu cea din Sângeorz primind numirea de compania Nr. 3.

Sâmbătă în 22 la orele 4 d. a. s'a postat batalionul I în lagărul din Năsăud unde a fost inspectat și trecut în revistă, cu muzică, de către locotenent-colonelul *Urban*. |

În aceeași zi am întors în Rebrîșoara, iar Duminecă în 23 la orele 6 dim. iarăș s'a concentrat batalionul în Năsăud unde vicarul *Macedon* a ținut o predică, după care am plecat peste Prislop, Cegan, Dumitra și Bistrița la Beșineu (Heidendorf). În 24 prin

Crainimăt, Magheruș, Chintelnic, Șieu-Cristur, Sfântul, Șintereag până la Beclean, unde am căpătat vin. În 25 prin Coldău, Ciceu-Cristur, Uri, Reteag, Bața, Mihăești la Cuzdrioara.

În 26 a avut aci batalionul răpaus și a fost inspectat de un colonel care voia să ne forțeze să jurăm pe constituție. Din Dej ni se aduse vin și mâncare, dar oamenii noștri n'au voit să primească nimic, așa că toate au fost cărate îndărăt la Dej; și nici n'au voit să jure pe constituție, ci au depus vechiul jurământ. } l

În 27 prin Dej, Jichș, Suia la Olpret; în 28 prin Oroșhel, Buduș, Recea-Cristur, Sotelec la Vaidahaza (Voivodeni); în 29 prin Dragu, Hida, Miluan la Jimbor; în 30 prin Cuzăplac, Almaș, Bicalatu la Hudin; în 31 prin Poieni și Ciucea la Fechetu (Negreni).

În 1 August răpaus. De aci am trimis o scrisoare părinților. În 2 prin Bucea și Cornițel la Borod; în 3 prin Topa, Gheghic, Aușeu, Groși, Tinod la Aleșd; în 4 prin Lugoșul, Urvind, Uileac la Tileagd.

Aci având serviciu la căpitanul *Pettrizzevici*, am auzit că a sosit porunca să mergem cât de îngrabă la Seghedin. Porunca venise dela generalul *Mészáros*. Maiorul Pop chemă pe toți ofițerii la sine; soldații nu știau că oare pentru porunca aceasta ori pentru altceva.

În 5 prin Oșorheiu la Oradea mare. Plecați la 12 ore noaptea și sosiți la 9 dim. am văzut aci diferite stindarde și gardiști cu armament și haine specifice; ne-am gândit că nu-s semne bune văzând atâtea feluri de soldați. În 6 am avut repaus; am scris o epistolă acasă.

Luni în 7 August dim. gata de marș spre Seghedin, vedem că ne așteaptă care, să ducă întreg batalionul. Oamenii au început să murmure că nu le trebuie care; cum au venit până aci dela Năsăud în 12 zile numai cu 2 zile de repaus, vor merge și de aci încolo, având nevoie de care numai pentru bagaje. Însă totuși soldații fură forțați, de ofițeri să urce în care.

În 7 prin Noiurid, Leș la Gepiu, apoi prin Salonta la Cheghian. În 8 prin Sarcad, Giula la Ciaba. În 9 prin Oroszhaza și Vasarhely la Seghedin. Din 1—8 August oamenii nu plățiseră nimic pentru carne și în fiecare zi căpătau vin.

Sosind Miercuri în 9 August la 6 ore seara în Seghedin,

unde se găsea și generalul Mészáros, batalionul a intrat în oraș pe divizii și companii, și nu deodată. În prima zi ni-a mers foarte bine, dar în zilele următoare Maghiarii s'au mâniat foc pe noi și nu voiau să ne fiarbă nimic.

Indată în ziua proximă după sosirea în Seghedin maiorul Pop plecă cu un caporal la Obecse, fără ca soldații să știe scopul călătoriei. Maiorul întoarse în 12 și spuse că nu e altă posibilitate decât că batalionul trebuie să plece la Obecse și să lupte împotriva Croaților. Indatăce auziră oamenii aceasta se înțelesesă să fugă de aci ca să nu cadă în pericol. Sâmbătă seara spre Duminecă în 13 August batalionul s'a strâns la 11 ceasuri înaintea cortelului domnului maior, și feciorii au mers și l-au sculat ca să treacă apa Tisa în Bănat cu batalionul. El a venit la feciori și a tot vorbit cu domnii tisturi (ofițeri). Nu prea voia să vie, dar domnii căpitani Petrizzevici și *Kafka* și domnul locotenent *Kohl* au stat mai cu deadinsul și totuși a venit cu noi. Am trecut apa Tisa în Bănat și am mers cu toată bagaja pe noi până într'un sat. Acolo ne-au scos care și am mărșăluit o stație până în satul Beba. Acolo ne-am încortelat. Noaptea Duminecă spre Luni am dormit câte un țug (pluton) într'un ocol; tot câte un țug a fost strâns laolaltă. Am avut grijă să nu vie Ungurii din Seghedin după noi.

Luni a venit un d. Oberst (colonel) dela Obecse la dl maior. Nu știu ce au vorbit că după amiază iarăș ne-a venit poruncă că vom merge înapoi la Pesta să ținem garnizoană. După vorba aceea iară s'au supărat feciorii foarte tare și au zis că îndărăt nu vor întoarce, mai bine își vor da viața. Dupăce a auzit dl maior ce vorbe umblă între feciori, a lăsat să bată tobele și a scos batalionul pe un câmp, a cetit articolii și a zis că de nu vor întoarce, sau doară vor vrea a fugi, va trimite cărți și ștafaturi în toate părțile. Pe care cum îl va prinde să-i piardă viața, că-s fugători și nu se supun poruncilor împărătești. Feciorii au răspuns că ori vor trăi vr'unul, ori nu, da de vor vrea domnii tisturi să meargă cu noi, vom lua steagul și ne vom duce măcar în cetate în Temeșvar (Timișoara), de nu vom scăpa până acasă. D. maior iară a zis că: »Cine va da bani până acasă? Și steagul nu-l veți lua că-i împărătesc, nu cum gândiți voi«. Feciorii au zis că: »Bani avem, nu ne trebuie nimic până acasă și care nu va avea, ne vom

împrumuta unul dela altul și vom merge cum vom putea, că știm că n'om peri. Și dacă-i steagul împărătesc, și noi suntem ai împăratului, și noi suntem ai steagului, și steagul al înălțatului împărat și apoi al nostru. Nu ne poate porunci nimeni peste el; noi l-am luat din regiment, noi trebuie să-l ducem iarăși îndărăt de unde l-am luat. Cine se va ținea de dânsul, bine; cine nu, va merge unde îi va plăcea și va socoti că va fi mai bine».

Domnul maior iară a prins cu foarte aspre vorbe către feciori și a zis că cine nu ascultă poruncile mai marilor săi, acela se judecă prin Standrecht (legi marțiale, statar), prin praf și plumb. După atâtea vorbe s'au îndoit feciorii foarte și au prins a se împărăștia companiile de pe câmp și a merge în sat. Și tisturile comandanți de companii au îndoit feciorii ca să întoarcă iară înapoi.

Luni seara în 14 August iară a venit poruncă dela dl maior cumcă să iasă batalionul și să meargă înapoi la Seghedin. S'au strâns, câte o companie și au ieșit din sat către Seghedin. Nu s'a strâns tot batalionul la olaltă până lângă Tisa, unde a fost de suit pe corabie.

Toată noaptea am mărșăluit și la 3 ceasuri dimineața când s'a amijit de zi, am fost acolo. Era negură de Unguri pe lângă podul peste Tisa, cu puști și lănci. Dară numai se uitau la noi, și iară se îndoseau după curți, înapoi. La 5 ceasuri dimineața s'a suit tot batalionul pe corabie, pe apa Tisa și a mers în 15 dela 5 dimineața ziua și într'aceea noapte și în 16 până la 4 ore d. a. până la orașul Solnoc.

Acolo ne-am cumpărat câte ceva: pite, vinars și am avut 2 ceasuri repaos. La 6 d. a. ne-am suit pe carul cel de foc. Am fost să mergem la Pesta, precum ne-au fost spus în Beba; dar în Solnoc a venit ștafetul ca să nu mergem în Pesta, ci să mergem la Pojun. Dela 6 d. a. până la 12 noaptea am mers până în Vaț. Domnii tisturi s'au băgat în costuri (cortele) și feciorii au șezut în mijlocul pieții, culcați jos, până la 8 dimineața. Apoi ne-au dat în cortele și ne-au fiert carne.

La 5 d. a. iară ne-au suit pe corabie pe apa Dunării. Am mers în 17 ziua-noaptea, în 18 și 19 până în Pojun unde batalionul a sosit la 4 ore d. a. Aci ne-au ieșit dl comandant general *Lamberg* și dl general *Knöhr* înainte, ne-au pus într'un ocol de casarmă, nu în cortel. În 20 am avut repaos.

Dela Vaț până la Pojun au rămas orașele: Grossmarosch, Visegrad, Komorn și Gran. Micul sat Keszy a rămas de-a stânga, unde oamenii cu greu au putut să-și cumpere mâncare.

În 20 generalul Lamberg ne-a dăruit două butoaie de vin. În acea zi am primit ordinul ca companiile 1, 2, 5 și 6 să plece la fortăreața Leopoldstadt, iar divizia noastră a doua cu companiile 3 și 4, la Oedenburg (Șopron).

În 21 dimineața diviziile 1 și 3 pleacă la Leopoldstadt, iar divizia 2 adică companiile 3 și 4 cu căpitanii *Petritzzevici* și *Kafka* pînă Zinndorf la Gattendorf. În 22 la 1 oră d. a. de aci prin Neudorf, Pandorf, Iuchs, Winden, Prambrunn, Burbach, Tungelkirchen la Csesz. În 23 la 12 ore noaptea am plecat de aci și am sosit la 11 ore ziua în Oedenburg, unde am fost încvartirați în ospătăria »Palatin«.

În Gattendorf mi-am cumpărat cu 40 creițari, moneda convențională, o naframă de matasă. Dela Winden până la Groissbach se întinde un lac foarte mare numit Neusiedlersee.

În Seghedin costa carnea 15 cr., în Pojun 20 cr., în Oedenburg 19 și în Groissbach 17 cr. valută vieneză.

În 23 August înaintea Sf. Mării am sosit în Oedenburg și am stat acolo până în 28 când la 3 o. d. a. am plecat în satul Groissbach unde am sosit la 4^{1/2}, iar seara iarăș am întors la Oedenburg.

În 1 *Septembrie* dim. la 5 ore din nou am plecat la Groissbach unde am sosit la 7 ore și am stat acolo 9 zile la execuție primind alimentație gratuită. Dar banii încă nu i-am primit.

În 9 la 12 ore amiază am plecat la Winden iar de aci noaptea la Pojun unde am sosit în 11 la 12 ore am. și am fost încortelați în Wasserkaserne. Aci am stat până în 19, când la 3 d. a. am plecat cu trenul la Tirnau, dar nu cu tren tras de mașină, ci de cai.

În fiecare stație primește un soldat 3 cr. frunțașul 4 și caporalul 5 cr.

De aci, în 20 am plecat pe jos spre fortăreața Leopoldstadt lângă riul Vaag, unde în apropiere e și orașul Freistadt.

În Tirnau sunt mulți invalizi și și alienați. Biserică foarte frumoasă. La Germani stau în biserică copiii înainte, apoi urmează fetele și nevestele, la spate bătrânii.

În 24 Sept. am auzit că din compania 3 a regimentului Ceccopieri au rămas în viață numai 1 ofițer și 3 soldați.

În 25 au sosit ordine dela regiment, din Năsăud, precum și vestea că adiutantul *Lucki* și învățătorii *Florea (Parcius)* și *Nasau* au plecat la Viena; apoi că până atunci juraseră pe steagurile împărătești 6.000 de țărani și că dl loc. *Domide* are toate zilele de lucru cu oamenii cari voesc să jure.

În 29 am auzit că Maghiarii s'au unit cu Croații.

În 2 Octomvrie a sosit știrea că în 21 Sept. Maghiarii au avut luptă cu Croații între Pesta și Stuhlweissenburg (Alba regală); iar în 30 Septemvrie am auzit că Maghiarii au asasinat pe generalul *Lamberg* pe podul dintre Buda și Pesta.

În timpul cât am stat în fortăreață oamenii vorbeau multe de toate, și sosiră multe porunci dela regiment, dela comanda de corp și și dela ministerul maghiar la adresa maiorului Pop, dar soldaților li s'au publicat puține dintre acelea. Pe turnul bisericii, pe amândouă porțile și pe fortificații s'au arborat steaguri maghiare. Oamenii de multe ori au vrut să plece de acolo la Moravia, însă ofițerii nu se învoiau nicidecum.

Se mai auzia că de nu vom jura până peste 7 zile pe constituție, atunci tot al 3-lea fecior va fi împușcat. Împrejurul cetății erau tot trupe ungurești în toate orașele și peste tot locul; numai în cetate erau câțane împărătești: 4 companii din batalionul nostru și 50—60 canonieri (artilieriști) și vr'o 100 de invalizi. Feciorii noștri mai toți erau betegi și gângavi. Dela o vreme au prins a nu lăsa să vie nimica de mâncare în cetate; numai cu prifontul (pâine militară) am trăit vr'o câteva zile și se auzia că vor veni cu baterii și se vor băga pe noi în cetate. Toată noaptea țineam Feuerrezerve (pază de noapte) împrejurul cetății, mai toți feciorii.

Joi în 12 seara s'au strâns toți feciorii înaintea șverzii (casa de pază) și au vrut să treacă la Moravia. Dl loc. *Pioras* a poruncit la șverdeni să-și umple pușcile și pe cine va vrea să ia steagul, să-l împuște. S'au strâns toate tisturile și au zis că să nu meargă feciorii nicăiri, ci să stea pe loc cum sunt. Dl căpitan *Petrizzevici* a zis către compania a 3-a, că ce fac, că el i-a luat în seamă, el trebuie să-i ducă iară îndărăt și să-i dea cum i-a luat. Toamă cu *Nechita Șteopan* a avut mai multe vorbe, Feciorii iarăși au întors toți înapoi.

In 13 am primit scrisoare de acasă.

Sâmbătă dimineața s'a dus dl căpitan Petrizzevici nu știm unde, la un comisar și a zis că vom căpăta marșrută și vom merge acasă. După ce a venit de acolo Duminică la 10, după amiază a venit comisarul, a chemat la sine tisturile apoi pe 2 sergenți, 2 caporali, 2 fruntași, 2 țințași și 2 soldați de rând. Aceștia au cerut marșrută prin Galiția, dar comisarul zise că e mai aproape prin Ungaria și că vom căpăta dela el un ofițer, ca să nu ni se întâmple nimic până ce vom ieși din Ungaria; prin Galația nu ne poate da marșrută.

Luni în 16 Oct. la 8 ore dim. au intrat gardiști maghiari în fortăreață, pe care au preluat-o. Cu aceia a venit și un maior care știa vorbi românește și care ne zise să ducem fraților și părinților noștri vestea bună că Maghiarii nu-s oameni răi, ci trăesc în prietenie cu fiecare.

In 16 la 2 o. d. a. am plecat din fortăreață prin Freistadt și prin alte 3 sate la Neutra, unde am sosit la 10 o. seara. Toată noaptea a plouat. De aci am plecat în 17 la 8 o. dim. și trecând prin satele Lampos, Darkom, Brable, Kalesch am sosit la amiază în stația Wrable. De aci în 18 prin 4 sate la Kallona, unde dl maior ne-a zis că mâine în 19 va fi repaus, de care nu vom mai avea până în Ardeal, deci fiecare să se curăță și să-și spele rufele. In 20 prin 6 sate până la stațiunea Zalesch. In 21 până la Kemendy a plouat mult.

Duminecă în 22 am plecat de aci la Gross-Marosch lângă Dunăre printre dealuri și păduri mari. In 23 la Vaț. Dela Leopoldstadt până la Vaț erau cerealele așa verzi și frumoase ca la noi pe la Sângeorz.

Luni în 23 Octomvrie seara am sosit în Vaț. Din Pesta sosise în oraș generalul comandant *Hrabovsky*. Pază o țineam noi.

In 24 la 8 o. dim. generalul *Hrabovsky* chemă pe toți ofițerii și subofițerii la sine și-i întrebă că pentru ce batalionul nu vrea să jure pe constituție, căci conform rescriptului din 15 Martie, toate trupele aflătoare în Ungaria și în Ardeal trebuie să jure pe constituție; deci ce mai așteaptă?

Subofițerii răspunseră că noi voim să rămănem credincioși vechiului nostru jurământ și nu vrem să știm nimic despre un alt jurământ.

După câțva timp generalul dimise pe toți zicând că la caz dacă soldații nu vor jura la 2 o. d. a. atunci toți ofițerii și subofițerii vor fi împușcați, apoi va lăsa ca orașul întreg să iasă cu puști, lănci ș. a. și să extermine pe toți. Când se va da signalul de alarmă și vor suna clopotele, batalionul să se adune în curtea guvernorului.

Fiecare ofițer și subofițer merse la compania sa și le spuse soldaților totul. Aceștia însă nicidecum nu consimțiră ci ziceau că să-i omorâți mai bine pe toți decât să făptuiască așa ceva.

La 2 o. d. a. batalionul ieși, însă nu în curtea unde fu comandat, ci pe câmpul de lângă oraș. Dl maior Pop a dat de trei ori comanda să jure soldații, însă aceștia nicidecum n'au ascultat, ci au zis că mai bucuros își jertfesc viața decât să jure; îi pot chinui cum vor voi, ba și omori, li-e tot una dacă trăesc ori mor, dar nici nu le trece prin minte să jure pe constituție.

După ce a întrebat dl maior a treia oară pe feciori că jură ori nu, feciorii au zis că n'are ce se prăbălui (proba), că nicidecum nu vor jura; să poate duce d. maior să spue că nu vrem să jurăm, acar ce vom păți, ori vom trăi sau vom peri.

După vorbele acestea s'a dus dl maior și a făcut raport. Minteni a venit Ex. sa dl general și a zis către feciori să jure. Cum a venit a poruncit la dl maior să comandă: »La jurământ!« A comandă: »La picior!« O bătătură a fost; după aceea: »La jurământ!« Niciun fecior n'a luat pușca dela picior, fără au stat toții în loc. A întrebat generalul că toți sunt răgute (recruți) sau pentrucă nu fac tempurile (mișcările)? Să-i învețe de-s răgute, să le spue cum se face timpul. După aceasta i-a spus dl maior că niciunul nu-i răgută; toți știu, dar nu vreau a face. Domnul general a răspuns că dacă nu vreau a jura, să pue armele jos. Feciorii au răspuns că nu le vor pune deodată cu capul. Iară a zis generalul că celce vrea să jure, să iasă înainte; care nu, să pue puștile în piramidă și curelele pe ele. Niciunul n'a ieșit. După aceea a strigat: »Să iasă ofițerii și subofițerii!« și a voit să-i jure. Atunci soldații dela spate și câțiva subofițeri comandară: »Încărcați puștile!« Multe puști steteau încărcate, și astfel cei ieșiți înaintea frontului n'au fost jurați ci dimiși la locurile lor.

Cei cari rămăseseră printre feciori au fost: caporalii Ilie Pop,

Șpaimoc, Goșoae, Candale dela compania 3, Roșca dela comp. 1 și sergentul Onighi dela comp. 4.

În aceeași seara am fost duși pe calea ferată la Pesta și încvartirați într'o cazarmă foarte ticăloasă, în Neugebäude, unde erau și Croații. N'am acceptat alt serviciu decât paza steagului.

Duminecă în 29 au fost expediați în graniță (la Năsăud) ca deputați: 2 sergenți, 2 caporali, 2 fruntași și 2 soldați de rând.

În aceeaș zi după lithurghie iarăș au încercat să ne jure și să ne pue tricolorul maghiar pe steag. N'au putut isprăvi nimic, soldații i-au refuzat.

Marți în 31 Octomvrie am fost mutați într'altă cazarmă.

Din 29 Octomvrie până în 10 Noemvrie n'am avut niciun incident.

În 10 dup'amiazi a venit la noi colonelul *Binder* și a zis că soldații ori să jure și accepte serviciu, ori să depue armamentul. A mai spus că el a servit la regimentul Tursky ca maior, și că să jurăm, căci și el a fost ofițer împărătesc, însă acum așa sunt timpurile; fiecare are să se supue ordinei și poruncilor. Soldații însă n'au vrut nici să audă de acestea.

În 11 iarăș a venit tot acelaș îmbrăcat în haine de țaran, și a început din nou cu cuvintele că dacă nu ne vom învoi, ne va merge rău.

În 12 a fost chemați câțiva soldați la minister. Până în 15 am avut liniște.

Miercuri în 15 Noemvrie, două săptămâni înaintea Postului Crăciunului, la 3 ore d. a. am fost dezarmați în Pesta. Sergentul *Borgovan* veni cu poruncă dela dl maior că fiecare să iasă la publicarea ordinelor, nimeni să nu absenteze, nici chiar bolnavii. Îndată ieșiră cu toții în curtea căzărmmii, și dupăce veni dl maior Pop la noi, ieșiră Maghiarii din odăile de jos și închiseră scările, așa că se isprăvi cu toate. Feciorii ieșiseră numai încinși cu curelele și le rămase în cazarmă întreg armamentul, pe care acum Maghiarii îl cobrăseră și îl încărcară pe care. Dup'aceea am fost încvartirați într'o cazarmă mizerabilă, ca un grajd.

În 16 a murit în Pesta Nechita *Ilovan*.

În 21 dimineța am plecat din Pesta cu trenul la Solnoc. Sublocotenentul *Lica* împreună cu un caporal au întors din Solnoc

la Pesta după marșrută, căci soldații plecaseră numai cu un plan și nu cu rută.

În 22 am plecat din Solnoc la Szentmiklós, iar în 23 la Kis-Ujszállás. Aci ne a ajuns subloc. Lica cu marșruta conform căreia aveam să întoarcem la Vasberény. Dl subloc. *Reiner* ordonă să iasă oamenii, le publică poruncile spuindu-le încotro au să meargă. Soldații răspunseră că într'acolo nu vor merge chiar dacă-i vor împuşca; facă ce vor face, îndărăt ei nu mai merg.

Subloc. Lica plecă din nou la Pesta și aduse ordinul să plecăm la Nádudvar. În Kisuzszállás am stat 6 zile.

În 31 Noembrie la Karczag. În 1 Decembrie la Nádudvar.

Pentru sicriu și crucea lui Ilovan s'au plătit 6 fiorini, pentru pânză 30 cr. pentru 2 lumânări 10 cr.

În Nádudvar am rămas 22 zile.

În 24 am plecat la Ujváros: Sosise în 22 ordinul că 2 companii cu un ofițer să plece la Ujváros, iar 2 companii cu un ofițer la Egyek. Astfel subloc. *Reiner* cu comp. 1 și 3 a plecat la Ujváros, iar subloc. Lica cu comp. 4 și 5 la Egyek.

În ziua de Ajunul Crăciunului Nemților am sosit în Ujváros. Aveam chiar zi de serviciu la subloc. *Reiner*.

1849

În 1 Ianuarie 1849 m'am certat cu Șpaimoc.

În 4 Ianuarie a trecut prin Ujváros spre Dobrițin *Kossuth* cu coroana ungară și cu toată bagaja și cu trupele. Sosind aceste în sat, am fost iarăș ispitiți să trecem la trupele maghiare. A fost notat dintre noi tot al treilea bărbat, cari erau mai tineri și mai tari, și ni s'a spus că dacă niciunul dintre noi nu va trece la Maghiari, atunci tot al cincilea dintre cei notați va fi împuşcat.

În 23 Ianuarie a sosit ordinul că vom fi dimiși acasă și că ne vor însoți până în patrie 60 honvezi cu 1 căpitan și un sublocotenent; ofițerii noștri încă ne vor însoți. Ofițerii maghiari și honvezii numai de aceea vor veni cu noi ca să nu ni se întâmple nimica. Generalul *Mayer* care a fost față și la dezarmarea noastră în Pesta, a fost la noi în Ujváros când am plecat de acolo.

Marți în 23 au plecat cele 4 companii din Ujváros, însoțite

de căpitanul *Schuster* cu un sublocotenent și 60 honvezi. Ofițerii Lica și Rainer au rămas în Ujváros. Soldații au plecat cu condiția să nu li se pună nici-o piedecă până acasă. Marșruta era semnată de generalul Mayer. Până atunci aveam 2 tobe, din aceia zi ni s'a luat o tobă.

În 23 am mers la Szoboszló; în 24 la Kis-Pircs; în 25 la Leta mare; în 26 la Szentmiklós; în 27 la Szt.-Jobb. Aci am primit în 28 dim. ordinul să rămânem în acel sat până la altă dispoziție. În 31 seara a sosit poruncă din Dobrițin că două companii să rămâe în Szt.-Jobb, iar celelalte două să întoarcă la Szentmiklós. Soldații din companiile 1 și 3 nicidecum n'au voit să meargă îndărăt, deci căpitanul a designat altă localitate spre Ardeal, adică Micske.

În 1 *Februarie*, Joi dimineața companiile 1 și 3 cu sublocotenentul și cu 30 honvezi au plecat la Micske, unde am rămas până la 18 *Martie*, cu *Rebrișoran* împreună 10 zile după care a venit și *Avram*.

Sâmbătă în 17 *Martie* dimineața la 8 ore s'a bătut toba să ne adunăm și acolo sublocotenentul ne-a împărtășit că a sosit ordinul să mergem peste 2 stații îndărăt, în satul Érkeserü. Oamenii n'au voit nicidecum să plece; doi cari au ieșit înaintea șirurilor să declare aceasta, imediat au fost arestați. Unul a fost *Ciortuș* al doilea mi-e necunoscut. Sublocotenentul de întâia oară a comandat ungurește, apoi nemțește: »In șiruri la dreapta!«, dar nu s'a executat comanda, decât numai de honvezi. Atunci sublocotenentul a ordonat fiecărui șir aparte să facă mișcarea la dreapta. Îndată ce trecea însă la alt șir, primul iarăș făcea front. Văzând el că oamenii nicidecum nu vreau să plece, i-a dimis.

Curând după aceea sublocotenentul se duse la căpitan în Érkeserü și în noaptea din 17 spre 18 a întors cu ordinul să trimită încă după una ori două companii de gardiști spre a ne putea escorta mai bine; iar dacă cineva s'ar mai împotrivi, imediat să fie împușcat.

În 18 dimineața iarăș au ieșit soldații și sosind încă 2 companii de gardiști, am plecat cu toții în marș. În 18 dela Micske prin Mărgita și Budușlău la Tarcsa. În 19 dela Tarcsa la Érkeserü unde am aflat pe celelalte 2 companii.

În Micske am cunoscut pe gazda Albert István și fiul Imre cu soția Ágnes, apoi fetele Ágnes, Iugi, Iuli; slugi Péter și Pista; apoi pe Mikle István cu soția Minka și copiii Józsi, Dani, Pista, Rozsi; pe Szill István cu soția Kati și copiii János, Laczi, Rozsi.

Dela 19 Martie până la 30 Iunie am rămas în satul Érkeserü. În 30 m'am bolnăvit.

În 16 Mai s'a sosit în Érkeserü tatăl cadetului Decari din Bistrița și ne-a spus că și pe teritoriul regimentului nostru domnește guvernul maghiar.

În 24 Mai, Miercuri înainte de Înălțare, ne-au spus câțiva Români din Sătmar că vin Muscalii.

Joi în 7 Iunie am fost cu Tânase Gagea în biserica din Tarcsa. Luni în 11 iară am fost la sfânta biserică și ne-am dat o slujbă, ne-am spovedit și cuminecat.

Luni în 11 Iunie a fost arestat furierul Vasilioti de către căpitan.

Vineri în 29 au auzit Maghiarii că Rușii sunt în apropiere.

În 30 Iunie, Sâmbătă la 11 ore am plecat din Érkeserü și am mers ziua-noaptea până la Bihar.

În 1 Iulie la Sântioara lângă Oradea mare; în 2 la Ugron; în 3 la Dian; în 4 la Sarcad; în 5 la Giula, în aceeași zi la Ciaba, unde am stat în 6 Vineri; aici locuiesc mulți Slovaci, dar și Maghiari.

Sâmbătă în 7 la Oroszhaza, unde am stat 2 zile; de aici Marți la Tót-Komlos. În 11 a fost ziua Sf. Petru și Pavel. În acest sat am stat 6 zile. Erau acolo foarte mulți recruți din Ardeal, între ei mulți Români cari făcuseră campaniile cu colonelul Urban. Aceia ne spuseră că Maghiarii au auzit cum vorbim cu ei și ne-au părut la ofițeri. În 16 seara a venit ordinul să ne ducă îndărăt la Oroszhaza și acolo să fim închiși bine într'un grajd ori într'o șură ca să nu poată vorbi nimeni cu noi. Dacă în sat nu s'ar găsi un astfel de grajd, atunci să ne ducă în câmp unde se va afla unul potrivit.

Marți în 17 am plecat la Oroszhaza unde am stat numai 3 zile. Sâmbătă în 21 am mers la Mező-Berén, Duminecă în 22 la Körös-Tarcsa, unde am stat până la 1 August. Aci căpitanul mi-a dat pelin bun zdrobit în zamă, am beut-o de friguri. Tôt

În 1 August am întors în Mező-Berén, unde am stat până în 5 când prin Bichiş am trecut la Westy și aci am rămas până Miercuri în 8 Aug. când am plecat și mers toată noaptea până la Sarkad. Aci am fost închiși într'un grajd foarte rău și fiecare soldat a primit un funt de pâne pentru 2 zile.

În 9 la Fekete-Gyarmat, unde am căpătat ceva mâncare. În aceeaș zi la Chișineu, în 10 la Gocea, în 11 și 12 în marș continuu până la Șoimuș nu departe de Radna, apoi înapoi la Șiria (Világos). În 12 iarăș au voit să ne aleagă, dar timpul a fost prea scurt.

Luni în 13 August, ziua întâie a Postului Sfintei Maice Preceste, am scăpat din mâna și de supt paza Ungurilor. Încă Duminecă în 12 am fost alăturați la trupele lui *Görgey* și *Nagy Sándor* într'un câmp mare de lângă orașul Világos. Spre Est, Nord și Vest era șes frumos, spre Sud un deal cu mulți tufari. Un locotenent veni la noi și ne zise că de mâni dimineața suntem și rămânem frați și buni prieteni ca mai înainte, și nu dușmani. Mâne dimineața la 8 ore vor depune armele toate trupele ungare și fiecare vâ pleca în patria sa. Rusul a venit peste noi și ne vom uni cu el și vom fi prieteni în toată viața.

Apoi am fost duși într'un unghier și încunjuțați de ostinele ca nimeni să nu se apropie de noi și să ne facă ceva rău.

Toată noaptea din 12 spre 13 Maghiarii în continuu și-au descărcat puștile și au aprins praf, în 13 dimineața au tăiat o mulțime de boi și au beut vin cât numai au putut. Apoi au depus armele; unii însă și-au mai lăsat câte ceva și mulți au plecat spre Oradea mare, complect armați, așa că rămaserăm acolo numai noi grănicerii români. Croații plecaseră dimineața la Radna, sub conducerea unui ofițer maghiar.

La 3 ore d. a. veniră Cazaci ruși și ne îndrumară să plecăm la Arad unde vom găsi pe generalul *Schlick* cu trupele împărătești, și acela ne va asculta dorințele și rugările.

Am plecat în frunte cu sergenții *Hangea*, *Man*, *Onighi* și *Anton* spre Banatul nou. La un sfert de oră după plecare venira 5 husari maghiari și ne opriră în drum. Atunci sergenții *Hangea* și *Man* împreună cu un husar merseră la un colonel, dar în curând întoarseră și noi ne continuarăm noaptea drumul până la Banatul nou.

În 14 dimineața fiecare își cumpără ceva mâncare, apoi continuăm marșul spre Arad. Aci generalul Schlick stetea la avanposturile trupelor împărătești, lângă fortăreață. În lăuntru fortăreții erau încă trupe și steaguri maghiare.

În Arad am primit pâne și ne-am întâlnit cu mulți grăniceri croați și cu soldați dela regimentele de infanterie. Erau aci și ofițerii cari fuseseră prinși la Cluj, adică căpitanul *Petritzzevici*, locotenentul *Herszenyi*, sublocotenentii *Perie*, *Georgița* și alții.

În Arad din Croați, grăniceri români și alți infanteriști s'a format un transport cu destinația să fie trimis sub comanda unui locotenent, la Timișoara. În 15 am durmit în lagăr, în 16 am sosit în Timișoara și aci am stat în lagăr până în 18. Am primit pâne foarte rea, coaptă de 4 luni. În 18 am fost încvartirați și împărțiți în 4 companii. Eu eram în compania întâi, al cărei comandant era locotenentul *Herszenyi*. În 18 am fost comandat ca caporal de ordonanță lângă capitanul *Petritzzevici* care era comandantul batalionului. În 19 am fost conduși în lagărul din sus de Timișoara, unde am aflat divizia armată care fusese la Jellacici. Ofițerii erau: căpitanii *Reichel* și *Filipovici*, locotenentii *Kontz* și *Borcocel*; sublocotenentii *Mihailaș*, *Purceila*, *Putilean* și *Velican*.

În 19 am rămas acolo. Luni în 20 am mers la Recaș unde am stat 3 zile. Fiecare om a căpătat zilnic o jumătate cupă de vin. În 24, Vineri, la Belinț; Sâmbătă 25 la Lugoj unde ne-a vizitat un general. În 26 la Bușon și Făget; în 27 la Coșova și Dobra.

În 27 am trecut granița Ardealului între Coșova și Dobra, adică Luni în ziua de Sf. Mărie, și am durmit în Dobra. În 28 la Deva, rămânând minele din Săcărâmb la stânga și fortăreața Deva la dreapta.

Miercuri în 29 am sosit la Orăștie unde am pauzat o zi. În lagărul situat din sus de oraș erau mulți Ruși. În 31 la Lancrăm. La Podul Simerii a fost foarte mare bătaie, toate răchitele erau tăiate și se cunoștea unde a fost lagărul Muscanilor.

Sâmbătă în 1 Septembrie prin Sebeș, Miercurea la Poldul mic. Seara am primit ordinul să mergem îndărăt. În 2 iarăș înapoi la Lancrăm lângă Bălgrad.

Cu începere din 18 August am primit leafa de războiu. În 10, 11, 12 și 13 August nu primisem niciun ban, în 10, 12, 13 și 16 nicio pâine, ca și când am fi fost în prînsoare.

Duminecă în 2 Sept. au plecat căpitanul *Petrizzevici*, locotenentul *Herszényi* și caporalul *Gavril Neamț* după bați la Sibiu. Marți în 4 au plecat la adunarea din Sibiu sergentul *Oniga*, caporalul *Suciu*, fruntașul *Turda* și 3 soldați de rând.

În 3 Septembrie a fost ziua nașterii împăratului răsesc. În 5 a plecat un caporal și 10 soldați cu insurgenți la Sibiu.

În 7 a venit ordinul ca batalionul să fie împărțit; în 8 a plecat tot câte o companie la un sat; compania 1, a noastră, a rămas în Lancrăm. Celelalte 5 companii s'au împrăștiat prin satele învecinate.

Duminecă în 9 Sept. a trecut dl. colonel *Urban* prin Lancrăm spre Sibiu; în 14 a întors și a durmit în Sebeș. Locot. *Herszényi* a mers la el și ne-a adus vestea că batalionul va pleca la *Bistrița*.

Începând din 10 Sept. companiile și-au pierdut numirile și aparțineau acum batalionului 3.

Când trecu colonelul spre Sibiu el vorbea cu oamenii noștri, tot așa când întoarce, și ne promise că vom pleca la *Bistrița* și că vom fi demisi acasă.

În 9 am scris acasă o epistoală recomandată și am trimis-o cu caporalul *Oniți* la Sebeș, unde a plătit pentru ea 18 cr. În 10 a fost Tăierea capului sfântului Ioan. În 15 aveam împreună cu *Nechita* 15 fl. din cari *Nechita* 1 fl.

Din 2 până în 16 Sept. am stat în Lancrăm; în 16 la Teiuș; în 17 prin Aiud la Decea; în 17 a rămas șoseaua Clujului în Vințul de sus la dreapta.

Aiudul și Vințul de sus erau complect nimicite de foc.

În 18 la Gărdici; în 19 la Frata pe câmpie; în 20 la Șermașul mic dar numai compania noastră, celelalte la Șermașul mare; în 21 la Sângeorz și în 22 prin Tonci, Herina, Serețel și Beșineu la *Bistrița*. Aci compania 13 am fost încortelați în Târgul de marhă (vite).

Cu *Ilie Barna* și încă cu alți oameni din regiment ne întâlnisem încă în 11 Sept.; ne-au adus vești bune de acasă.

Duminecă în 23 au venit tata și mama la Bistrița și mi-au adus rufe; le-am predat 1 fl. al răposatului Nechita Ilovan pentru ca să-l ducă soției aceleia. Părinții mi-au adus veste bună despre economie și seara au întors acasă.

Miercuri în 26 Sept. în ziua Sf. cruci au venit la mine tata cu fratele meu Donize, care încă a fost înrolat și împărțit la compania 16. Duminecă în 30 am primit dela locotenentul *Alexandru Kõntz* concediu de 5 zile ca să plec acasă. În 5 Octombrie am adus pe fratele meu și pe *Maștei Cardan* la compania 13. În 6 i-am scris unchiului Maxim la Galiția. Duminecă în 14 mi-a adus mama mâncare de-acasă și sculele la vopsitor. Luni în 15 mi-am cumpărat pentru 1 fl. o ploscă de lemn dela vopsitor.

Din 22 Sept. până la 8 Oct. am stat în Bistrița, unde loc. *Herszényi* a predat compania 13 locotenentului *Kõntz*, iar acesta căpitanului *Krstici*.

Joi în 18 am plecat la Șintereag; în 19 la Reteag unde în 20 am înlocuit pe cordonași. În cercul Reteagului era comandant dl maior *Betzmann*. Sunt încortelat cu *Vasile Tomi* la cismarul *Mikle Istvan*. Posed juninca cumpărată cu 22 fl., scroafa cu 8, opinci cu 2 și bani gata 3 fl. Oile le avem cu *Cosma Isip* împreună.

Sâmbătă în 20 au sosit din Câmpulung Cloparii.

Sâmbătă în 10 *Noemvrie* a venit la mine mama și a plecat Luni în 12.

Joi în 15 s'a dus unchiul Solovestru cu morarul Iosif la Giurgești și au cumpărat 2 pietri de moară cu 46 fl. v. v. și 1 cupă de rachiu.

În 22 au fost aleși soldații mai bătrâni și trimiși la Bistrița. Am fost și eu cu fratele meu la raport la căpitanul *Krstici*, dar n'am fost aleși.

Joi în 29 Nov. în săptămâna întâie de Postul Crăciunului a sosit în Reteag soldații cari plecaseră la Bistrița dar n'au fost demiși. Unchiul Solovestru încă a venit la Reteag.

În 6 *Decemvrie 1849*, Joi la 3 ore d. a. am avut revistă ținută de generalul de brigadă *Stütterheim*.

Vineri în 7 au dus pietrele de moară acasă Sidor Barta,

Simion Barna, George a Solovestru și Bencu; până atunci le-a lucrat Costan Banabig.

În 23 am primit scrisoare din Jaslo în Galiția și dela unchiul Maxim din Böchnia. Dumineca în 23 au fost demși pe timp nehotărît 40 feciori. Eu încă am probat să ajung la raport.

1850

În 15 *Ianuarie* dela Reteag la Șintereag și de aci la Bistrița.

În 17 la 6 o. d. a. am fost interogați până la 12 noaptea asupra generalului Hrabovsky, maiorului Pop și celorlalți ofițeri, precum și asupra scrisorii pe care sergentul Ștefan Neamț a scris-o în Viena. În 18 iarăș am fost ascultați cu sergenții *Borgovan, Buhai și Macarie*, dar n'am fost jurați.

Tot în 18 am întors la Crainimăt și în 19 la Reteag, unde am stat dela 19 Octomvrie 1849 până la 30 Aprilie 1850.

Dela compania 13 au fost la interogatoriu în Bistrița: sergentul Borgovan, caporalul Gagea și eu, fruntașul Moroșan și țintașul Nechita Șteopan.

În 14 *Martie* au sosit din Galiția, prin Ungaria, locotenentul *Miser*, subloc. *Georgița* cu 60 soldați.

Marți în 30 *Aprilie* din Reteag la Beclean; de aci în 1 *Mai* la Beșineu, unde în 3 am avut revistă prin locot.-colonelul Szabó.

În 16 *Septemvrie* a trecut colonelul Szabó prin Dej la Cluj; iar în 17 generalul Urban. În 20 colonelul Szabó a ținut revistă și ne-a spus că peste 7 zile vom pleca la Bistrița și de aci la Oșorheiu.

În 17 *Noemvrie* am auzit în Mediaș că toate regimentele grănicerești vor pleca la Viena. În 18 a sosit știrea că au sosit mulți Ruși în Suceava și Siret.

În 10 *Decemvrie* s'a făcut dela companie raportul să fiu demis acasă, căci am încă un frate care servește ca soldat și tata e bătrân și slab, așa că suferă economia. În 12 am fost demis.

1851

În 2 *Ianuarie* am sosit acasă în Maieru.

În 3 *Februarie* s'au dus toți Măierenii la Năsăud ca să care piatră pentru locuitorii căror le-au ars casele.

In 9 *Martie* ni s'a publicat că nu mai suntem grăniceri ci economi cari avem să dăm recruți pe 8 ani. In Maieru erau primar: Simion Pop; prețuitori: Gavril Gălușcă, Vasile Ureche, Ion Berinde; jurați: Ion Bolfa, Ștefan Berinde, Gavril Ilovan și Tofan Vraneu.

In 8 *Aprilie* am început în comună la descrierea și movilitul hotarului.

In 13 *Iunie* am auzit că regimentul va pleca la Ungaria, la Orade și la Pesta.

Insemnările medicului Dr. Ignat Iancsa

Deși în mare parte utilizate, totuși fiind ele scrise de un martor principal și conținând detalii demne de reținut, urmează aci însemnările medicului Iancsa în traducere românească. Textul lor a fost copiat de către dl I. Marțian de pe manuscrisul original nemțesc intitulat: Integriti la raportul despre expediția batalionului 1 al regimentului II român grăniceresc, la Ungaria în 1848/9.

1. Înainte de plecare ținură bătrânii mai multor comune grănicerești o adunare sub prezidiul colonelului baron *Iovici* și — în urma veștilor lățite că batalionul este destinat de ministerul maghiar să meargă în Bănat și Bacica spre a lupta împotriva grănicerilor și Sârbilor de acolo — hotărîră să nu dea ascultare la astfel de ordine și nicidecum să nu lupte contra soților de arme și grănicerilor cu cari luptaseră împreună sub aceleași steaguri împărătești atâți ani împotriva Franței, Prusiei și altor dușmani ai Austriei; ci să năzuiască să ajungă la armatele mari împărătești în Italia comandate de mareșalul conte *Radetzky*; iar celce va lucra împotriva, va fi alungat din patrie și blestemat. Această hotărîre s'a raportat oficial nu numai generalului de divizie *Gleeser*, la intrarea batalionului în Oradea mare, ci și ministrului maghiar de războiu generalului de brigadă *Mészáros*, în Seghedin.

2. Garda națională din Dej intenționa să-și arboreze steagul tricolor maghiar lângă cel împărătesc, în mijlocul batalionului, pe care grănicerii aveau să jure și numai apoi să între în Dej; ceea ce s'a zădărnicit.

3. În două stațiuni între Fechetu și Oradea mare comandantul batalionului dl Pop formă din batalion un careu și îngădui preoților români de acolo să predice soldaților româneste, în spirit maghiar.

4. După masă înainte de plecare, trimise sublocotenentul *Filipovici* din Seghedin o scrisoare sârbească unui notar sătesc

din comuna sârbească Szöreg în Bănat cu rugarea să-i trimită batalionului cu plată la Seghedin mai multe care trase de cai, cari și sosiră în acea seară și pe cari se încărcă cea mai mare parte din bagaja batalionului. În ziua proximă, la trecere în marș prin comună, ofițerii luară dejunul la acel notar sârb din Szöreg și cerură încă atâte care, de câte aveau nevoie la transportarea bagajei. Pentru aceste servicii făcute armatei împărătești, mai târziu în toamnă gardele naționale maghiare din Seghedin uciseră în mod barbar pe acel brav notar sârb.

5. Sublocotenentul *Borvozel* care chiar avea inspecția de zi în Beba, se postă cu sabia scoasă la intrare în fața soldaților companiei I cari fără ofițeri voiau să ducă steagul, amenințând că va tăia pe celce va cuteza să ia cu forță împotriva ordinelor, steagul incredințat lui spre pază, și că steagul numai peste cadavrul său va putea fi dus de acolo. După care compania venită fără de ofițeri plecă fără de nicio ispravă. Mai apoi înainte de plecare steagul fu scos în toată regula de o companie comandată de ofițeri.

6. Comisarul Pava Vucovici, mai târziu ministru maghiar de justiție, a fost trimis de comandantul din Timișoara, generalul de divizie *Piret*, la Beba la batalion cu îndrumarea că la caz dacă batalionul s'ar opune să plece la Obecse, atunci să trimită trupe contra lui ca să-l dezarmeze.

7. La imbarcader în Pojun batalionul fu întâmpinat de ofițerul dela serviciul proviziilor sublocotenentul *Vasa Stoicovici* din regimentul Ceccopieri, mai apoi locotenent-colonel în retragere, care-i împărtăși că la ordin mai înalt pentru soldați e gătită mâncare în cazarmă și îndată după defilare prin fața Exc. Sale *Lamberg*, aceia pot lua masa.

8. La știrea că Banul *Ielucici* se apropie în marș, întreaga garnizoană prinse curaj să aperse cu dârzenie fortăreața Leopoldstalt și să o păstreze Malestății Sale împăratului. Spre scopul acesta a trebuit să se taie alea de ploi a fortăreței, apoi să se armeze fortăreața să se câpтуșească locurile bateriei pe bastioane, din lipsa artileriștilor să fie instruați la serviciul acelor soldați batalionului nostru grăniceresc, să fie aduse medicamente și bandaje pentru spital dela depozitul sanitar din Tyrnau, să se între în tratative pentru aprovizionarea fortăreței, să se incuie porțile fortă-

reței și intrările să se baricadeze cu pământ; cu un cuvânt să se ia toate măsurile de apărare posibile. Printre trupele cetății domnia cel mai bun spirit, cu excepția a câtorva pensionari. Steagul împărătesc negru-galben fâlfăia pe turnul bisericii, când într-o după-miază la 2 ore dinspre Freistadt-ul închis se auzi trompeta unui poșalion care cerea intrare spre a preda o ștafetă. În loc ca acesta să fie dimis și cuprinsul ștafetei să fie ținut secret, la ordinul comandantului fortăreței *Bibra*, posta fu lăsată să intre prin poarta baricadată a cetății. Apoi se publică conținutul depeșei prin care *Kossuth* în cunoscuta sa proclamație declară proscriși pe toți aceia cari nu se supun ministerului maghiar; ba mai mult, în locul steagului împărătesc se arboră tricolorul maghiar în turnul bisericii cetății. Apariția acestui steag paraliză tot curajul soldaților noștri cari declarară pe față că sunt vânduți maghiarilor, că planul de apărare a fortăreței este abandonat și că au început negocierile. Dacă comandantul fortăreței colonelul *Bibra* n'ar fi făcut întrebuintare de nenorocita depeșă, n'ar fi lăsat să se arboreze steagul tricolor în turnul bisericii, ci ar fi năzuit să susțină spiritul trupelor și ar fi dovedit energie; atunci parte prin rechiziții din satele slovace învecinate cari aveau sentimente leale față cu împăratul, parte cu alimentele și munițiile aflătoare în fortăreață, aceasta s'ar fi putut susține până la sosirea după câteva săptămâni a corpului generalului de divizie *Simonici* din Moravia, pentru despresurare.

9. Indată după intrarea batalionului în Vaț, îi se ordonă corpului ofițerilor să se adune în camera unui hotel spre a fi prezentat Excelenței Sale comandantului țării, generalului de divizie *Hrabovsky*. În cercul ofițerilor, în care lângă mine stetea adiutantul batalionului baron *Malcomes*, se postă în mijloc Excelența Sa în uniformă de general cu toate decorațiile sale și ținu o vorbire cam cu acest conținut: El e un vechiu soldat care are numai să asculte și n'a învățat să facă politică. De prezent monarhia austriacă este descompusă, împăratul s'a refugiat din Viena în Tirol, iar Ungaria s'a constituit ca monarhie autonomă, și conform ordinilor împărătești, guvernului acestuia — independent de ministerul austriac — îi sunt supuse toate trupele aflătoare în Ungaria și Ardeal și de acela trebuie să asculte. Deci fiecare soldat are să

depută jurământul pe noua constituție maghiară. Vor fi întrebați toți ofițerii și soldații dacă vreau să depună noul jurământ maghiar de bună voie, ori nu. În cazul prim batalionul va fi încorporat în armata maghiară, va fi aprovizionat și tratat la fel cu batalioanele maghiare; iar la caz de refuz toți ofițerii vor fi demși din serviciu, declarați proscrisi și predați furiei poporului, soldații de rând însă vor fi dezarmați și tratați ca prizonieri de războiu. Aceasta îngrozitoare amenințare din partea unui general împărătesc făcu o adâncă impresie asupra tuturor ofițerilor prezenți, nu putu să sufoace însă credința lor față cu împăratul, căci la întrebarea dacă ofițerii vreau să depue amintitul jurământ, sau ba, urmă că răspuns din partea tuturor ofițerilor prezenți, o adâncă tăcere. Generalul iritat puse aceeaș întrebare a doua și a treia oară, iar răspunsul fu tot tăcere. Și mai mult infuriat de acest general refuz de-a depune jurământul, Excelența Sa întreabă separat pe fiecare ofițer și se adresează mai întâi către cel mai vechiu căpitan, *Zatetzky*, cu întrebarea dacă vrea să depună noul jurământ, ori nu. Primi răspunsul că generalul să-i pună întrebarea mai întâi maiorului *Pop*. La insistența Exc. Sale să capete de prima dată răspuns dela *Zatetzky*, urmă și acum și după întrebarea pusă încă de două ori, o întreită tăcere. Atunci Exc. Sa declară pe căpitanul *Zatetzky* destituit, proscris și predat furiei poporului. Apoi puse aceeași întrebare maiorului *Pop* care dete răspunsuri evazive, și adică: El este grănicer, are pe teritorul grăniceresc soție, familie precum și gospodărie; dacă va depune jurământul maghiar, atunci acasă grănicerii îl vor privi ca trădător, îi vor omori soția și copiii, îi vor aprinde întreagă gospodăria și-l vor face nenorocit pentru întreagă viața. La observarea generalului că maiorul e soldat, deci familia și gospodăria nu pot fi luate în considerare, și că el trebuie să satisfacă îndatoririlor sale, urmară deasemenea răspunsuri evazive. Obosit de discuție Ex. Sa se adresează cu aceleași întrebări către căpitanul *Minier*, un secu de naștere, care cu declarația că vrea să depue jurământul și să înduplece la aceasta și compania sa, îl mulțami pe comandant și fu lăudat pentru aceasta. Însă deja proximul, căpitanul *Kafka*, apoi toți ceilalți ofițeri și eu, întrebat fiecare de trei ori, ca și *Zatetzky*, n'am dat niciun răspuns. Această ținută impunătoare a tuturor ofițerilor, cu excepția lui *Minier*, părea

că-l mai împlânzește pe Ex. Sa care într'un ton mai domol ne dete tuturor timp de cugetare până după masă la 2 ore, cu condiția că soldații vor trebui să jure, deoarece el e convins că soldații atârnă de ofițeri, iar aceștia sunt în stare să le impue soldaților hotărîrea lor. Cu acestea am fost demși. În absența ofițerilor începură apoi negocierile între Ex. Sa și subofițeri.

După masă la 2 ore așteptă batalionul în plină paradă pe livada din dosul orașului Vaț, în careu deschis, pe Ex. Sa care și apăru îndată însoțit de o mare suită de ofițeri — honvezi maghiari și de deputați români ai parlamentului din Pesta. După prezentarea armelor generalul ținu o vorbire similară cu cea rostită înainte de masă, pe care maiorul Pop o repeți batalionului în limba română; apoi ofițerii, subofițerii și soldații de rând cari aveau să depună noul jurământ, au fost chemați să pășiască înainte. Și într'adevăr câțiva ofițeri voind să decline dela sine aparența că ei singuri ar fi pricina refuzului de a depune jurământul, precum și câțiva subofițeri pășiră înainte, soldații de rând însă cu toții rămaseră nemișcați în șiruri. Apoi la comandă, toți ofițerii și subofițerii ieșiți intrară iarăși la locurile lor, iar maiorul comandă acum întregului batalion: »La picior!«, apoi: »La jurământ!« Prima comandă a fost executată cu precizie, la a doua nu se mișcă niciun om. La ordin maiorul din nou trebui să comandeze: »La umăr, la picior, la jurământ!« Iarăș fură precis executate cele dintâi două comande, iar la comanda: »La jurământ!« nici acum nu se mișcă niciun om. Maiorul trebui să repețească aceste comande și a treia oară, dar tot cu acelaș rezultat. Aprins de mânie în urma acestui refuz de a depune jurământul, Ex. Sa ordonă deputaților români din Pesta, cari erau și preoți, să le predice oamenilor în limba maternă și să-i înduplece la depunerea jurământului. Aceștia însă cu toate promisiunile nu fură în stare să isprăvească nimic și toate opintirile se sfărâmau de statornicia soldaților.

Dup'acestea Ex. Sa promise că imediat înaintea frontului va avansa la gradul de sublocotenenți pe primii șase subofițeri cari vor declara că sunt gata să depună jurământul. Seduși de această promisiune, pășiră dintre șiruri câțiva subofițeri tineri, în cea mai mare parte elevi de ai institutului militar din Năsăud. Inșă la amenințarea teribilă strigată de soldați, că dacă cei ieșiți nu vor întoarce

la locurile lor părăsite, cu toții vor fi împușcați dela spate; dispărură unul după altul acei »în spe« nou făuriții sublocotenenți.

Infuriat de această scenă, Ex. Sa ordonă maiorului Pop să pășească la desarmare și să comandeze soldaților să pună puștile în piramidă și săculeții cu praf și curelele pe acelea, iar ei să pășiască 10 pași îndărăt. Comanda: »La picior!« fu împlinită ca întotdeauna, însă la comanda: »Puștile în piramide!«, nu se mișcă niciun om, și când Ex. Sa începu să amenințe cu garda națională, ca la un semn dat se auzi deodată strigătul îngrozitor scos din întreg batalionul: »Nu dăm armele!« Apoi câțiva soldați din rândul al treilea își puseră puștile la obraz țintind bine asupra Excelenței Sale, care observând aceasta părăsi repede călare, fără de nicio ispravă, batalionul, și prin aceasta evită nenorocirea.

Provăzută cu bandaje, instrumente ș. a. eu eram postat la spatele aripei stânge a batalionului, și am putut observa exact tot ce s'a întâmplat. La plecare generalul dete ordinul că batalionul să fie transportat pe tren la Pesta. Aci la gară garda națională din Pesta, în credința că batalionul depusese jurământul maghiar, ne întâmpină cu strigăte de: »Éljen!«

10. La ordinul ministerului maghiar, cu muzica regimentului 5 de artilerie cântând marșul lui Rákoczi pe care grănicerii nici nu-l cunoșteau nici nu-i înțelegeau însemnătatea, batalionul fu dus într'o Duminecă la liturghie în biserica greco-română din Pesta unde preotul român din Pesta ținu, la poruncă, o predică românească în spirit maghiar, căreia însă oamenii îi dadeau puțină atenție, dimpotrivă mai adesea se uitau dacă le stau în ordine puștile așezate în piramide și păzite în curtea bisericii. După liturghie batalionul întoarse iarăș cu marșul Rakoczi în cazarma artileriei unde ofițerii maghiari făcură nenumărate încercări și puseră totul în mișcare ca să amăgiască pe soldați la depunerea noului jurământ, dar ca întotdeauna, fără rezultat. Cu acest prilej li-se făcu soldaților propoziția să-și alcătuiască înșiși un nou jurământ; dar presupunerea fu respinsă cu indignare și cu observarea că ei își au vechiul lor jurământ și n'au nevoie de altul nou.

După câteva zile batalionul trebui să se mute în cazarma nouă din strada Üllő, unde în aceleaș etaje lângă camerile soldaților noștri era încvartirat și un batalion de honvezi.

11. Spre a facilita dezarmarea batalionului, ministerul maghiar ordonă să plece două companii la Buda, în garnizoană. Presimțind dezarmarea, soldații precauți refuzară să dea ascultare aceluia ordin și nu voră să se despartă de cătr'olaltă. În sfârșit după ce toate încercările de a se executa acel ordin se lovă de statornicia grănicerilor, a trebuit să se abandoneze intenția avută. Se puseră la cale înșă alte măsuri. La ordinul ministerului maghiar apără în cazarmă colonelul *Binder* din regimentul de infanterie *Tursky*, un sas din Ardeal, deci compatriot care somă pe maior să adune în curtea căzărmei pe toți grănicerii, însă fără ofițeri și fără arme, numai cu căciule și mantale. Aci colonelul conversă în limba română cu mai mulți dintre ei și încercă să-i înduplece ca să se mute în Buda. Trei zile de-a rândul se repetă de către colonelul *Binder* și maiorul *Pop* acest procedeu, dar totdeauna fără rezultat. În sfârșit într-o zi fură adunați soldații de maiorul *Pop*, și atunci în locul colonelului *Binder* se prezentară generalul de honvezi *Répassy* cu încă 1—2 comisari și în timp ce ei la aparență pertractau cu grănicerii, la un semn dat deodată ieșă din camerele învecinate ale căzărmei honvezii unui întreg batalion armați pe ascuns, ocupară toate intrările și scările căzărmei, luară cu forță puștile și armamentul aflătoare în camerele golite de grăniceri și le duseră pe care ce stăteau gata.

După ce luasem în acea zi baie caldă în Buda, am mâncat în restaurantul obișnuit și apoi plecai spre Pesta la cvartirul meu din cazarma *Üllő*. Cu mirare observai înaintea căzărmei până la »*Heumarktplatz*« postat în ulița *Üllő* un batalion din regimentul 2 grănicer secuiesc sub comanda maiorului *Szilágyi*, care trecuse deja la Maghiari și luptase la *Schwehat* împotriva trupelor împărătești, apoi încă un batalion de honvezi. La întrebarea mea am primit nu numai dela soldați ci și dela câțiva ofițeri secui mie bine cunoscuți răspunsul: »Nu știm!« Ajungând la poarta căzărmei, am afla-o încuiată și păzită și garda nu lăsa pe nimeni înăuntru; dar ordinul meu în limba maghiară, că trebuie să intru, îmi procură liberă trecere. Uimit văzui la intrare mai multe care încărcate cu puști, cu saci de praf și curele de ale soldaților noștri, iar pe grăniceri fără arme, cu chipie și mantale, înconjurați de batalionul honvezilor armați, lângă ei pe maiorul *Pop* vorbind cu comisarul

maghiar. Vrând să merg în etajul prim, am aflat toate scările blocate de honvezi cu puștile încărcate și cu baionetele pe ele; aceștia nu îngăduiau nimănui să urce scările. O comandă energică militară în limba maghiară: »Jumătate la dreapta! Fél jobbra!« îmi procură intrare până la etajul prim, și o asemenea comandă, urcarea printre baionete până în etajul al doilea, unde am aflat pe căpitanul *Kafka* întristat. Deoarece purtam haine civile, atât jos la poartă cât și la ambele scări, honvezii de sigur credeau că's comisar maghiar sau ofițer de honvezi îmbrăcat civil, căci altfel mi-ar fi interzis intrarea. Căpitanul *Kafka* îmi împărtăși că la cererea comisarilor maghiari, spre amiazi ordonă maiorul Pop soldaților să se adune numai în chipiuri și mantale în curte pentru ca să li-se comunice un ordin. În credința că acolo iarăș vor afla pe colonelul *Binder* și nepresupunând nimic rău, soldații urmară poruncii și deodată se văzură înconjurați de honvezi.

Când soldații noștri observară că honvezii voesc să le care armele din camerile căzărni, încercară să se arunce așa nearmați în cazarmă spre a-și salva armele, însă honvezii cari îi înconjurau în trei cercuri cu puștile încărcate îi împiedecară dela aceasta. Când auziră însă că honvezii le-au luat și steagul împărătesc, mai mulți dintre soldați apucară lemne din grămada ce zăcea acolo, spre a-și salva cu forța steagul, alții rugau pe comisari să le lase cel puțin steagul. Pentru ca să se evite vărsare de sânge, aceștia lăsară soldaților steagul de care părea că nu se interesau mult, iar grănicerii plecară cu el din cazarmă spre a fi îndesați într'un edificiu igrasios și părăsit, situat departe de cazarmă, unde ei fură nevoiți să zacă fără lumină pe dușumeaua umedă. Așa începu să se lătească printre ei holera, de care erau contaminați câțiva încă din cazarmă, și mai mult de 50—60 fură plasați în spitale.

Din acestea se poate vedea că batalionul n'a fost desarmat, ci prin șiretenia ministerului maghiar, fiind soldații nearmați, li s'au cărat acestora armele cu forța; deci onoarea batalionului era salvată. Căci o dezarmare se face numai atunci când soldații la comandă pun puștile în piramide, își așează pe el armamentul, repășesc zece pași și sunt apoi escortați, după cum încercase să facă Excelența Sa generalul de divizie *Hrabovsky* în Vaț, ceace însă nu i-a reușit.

După opt zile sosi ordinul ministerului maghiar că soldații batalionului au să plece ca prizonieri de războiu la Jászberény și în ținutul Dobrișinului.

Ofițerii cari aflară că acolo vor fi separați de soldații lor și — cum mai târziu a dovedit-o uciderea multor ofițeri împărătești — ușor vor putea fi omoriți de către sălbatecii honvezi maghiari, se simțiră datori să se îngrijiască, asemenea naufragaților, de propria lor siguranță cu atât mai vârtos, pentrucă soldații — după ce li se răpiseră armele — nu erau în stare să se apere pe sine, cu atât mai puțin să apere pe ofițeri. Deci hotărîră ca împreună cu căpitanul Minier să se anunțe bolnavi și să rămâie ca prizonieri de războiu în Pesta, unde altfel steteau ascunși încă mulți ofițeri împărătești. Așa se și întâmplă. Numai sublocotenenții *Rainer* și *Lica* plecară cu soldații și cu steagul batalionului la Jászberény în prinsoare, unde aceia fură despărțiți de soldați și unde li s'ar fi luat și steagul, dacă sergentul *Rus* nu l-ar fi desfăcut dela prăjină și nu l-ar fi ascuns încingându-l pe lângă trup, cu care apoi printre mari pericole fugi acasă și-l predete regimentului.

În anul 1852, cu ordinul comandai supreme Nr. 2870 din 14 Mai 1852, acel steag a fost decorat de către Maiestatea Sa împăratul Franz Iosef, pentru credința soldaților grăniceri, cu onorifică medalie de aur pe care o posedă și azi.

În timpul prinsorii lor ofițerii rămași în Pesta n'au mai fost necăjiți de ministerul maghiar și precis în fiecare lună își ridicau lefurile din cassa de războiu; iar în 5 Ianuarie 1849, cu prilejul intrării armatei împărătești de sub comanda prințului Windischgraetz în Buda, se prezentară la comanda generală imperială ca să fie împărțiți la trupe; dar ei fură trimiși la Viena spre a fi aplicați altfel după pacificare.

Îndată după plecarea batalionului eu încă am intrat bolnav în spitalul principal din Pesta și ca prizonier de războiu am stat acolo până în 5 Ianuarie 1849, când la intrarea armatelor imperiale m'am prezentat la medicul-șef și am fost împărțit la batalionul 3 al regimentului II croat, grăniceresc.

Rapoartele sublocotenentului Malcomes

Intre ofițerii împotriva căror se pornise cercetare a fost și sublocotenentul baron Gustav Malcomes, care fusese un timp și adiutant al batalionului. Dela dânsul au rămas unele scrisori și rapoarte pe cari le publicăm aci parte în extract, parte în întregime. Din acele se poate vedea că între comandantul batalionului maiorul Pop și adiutantul său raporturile erau cam încordate.

În 6 Octomvrie 1848 Malcomes ruga comanda batalionului aflătoare în Leopoldstadt să aștearnă regimentului scrisoarea sa, și până la sosirea deciziei să fie absolvit dela preluarea serviciului proviziilor. În acea scrisoare Malcomes releva următoarele:

În 1 Octomvrie fără nici un motiv și în mod ofenzător, ca și când ar fi alungat, a fost demis de către comanda batalionului din funcția de adiutant și i-s'a încredințat serviciul proviziilor. Deoarece nu e vinovat de vr'o neglijență în timpul cât a fost adiutant, dimpotrivă adesea a trebuit să sufere din partea maiorului un tratament ce nu cadrează cu caracterul unui ofițer, despre ceace pot mărturisi ofițerii batalionului; acuma nu mai poate suferi un astfel de tratament și nici nu poate prelua serviciul proviziilor. Roagă comanda regimentului să hotărască în chestie și să-i comunice dacă e îndatorat să facă servicii la provizii. Locotenentul Pioraş se rugase în 30 Septemvrie să fie absolvit dela serviciul proviziilor, cu motivarea că »poate vr'un alt camarad are dorința să ajungă la acest post«. Deci întâmplându-se că imediat după întoarcerea sa dela Pojun la Leopoldstadt a fost demis din serviciu de adiutant și încredințat cu serviciul proviziilor, ușor s'ar putea naște bănuială că el, Malcomes, ar fi comandantul vizat de Pioraş. Deci numai așa poate scăpa de bănuiele, dacă refuză să beneficieze de avantajele pe cari nu le cunoaște, dar cari — după vorbele lui Pioraş — ar putea fi legate de afacerile aceluși serviciu.

În scrisoarea adresată în 7 Octombrie comandai batalionului somat de către aceasta, Malcomes înșira următoarele ocazii la cari a fost ofenzat de către maiorul Pop:

1. În 6 Septembrie după masă merse Malcomes de mai multe ori cu scrisori și întrebări oficiale la maior care se găsea în locuința locotenentului Szöcs și juca cărți cu mai mulți domni. În fiecare rând a trebuit să aștepte mai multe minute până ce îl asculta maiorul și apoi îl demitea zicându-i scurt și brusc: »E bine!« Toți ofițerii prezenți la joc pot să mărturisească și mai mult era impresionat de acel mod de tratament locotenentul Kohl care nu era atât de adâncit în joc.

2. În 7 Septembrie sosi cu poșta un colet dela regiment, cu care Malcomes grăbi la maior, din pricină că fusese odată dojenit pentru că lăsase în cancelarie până în dimineața următoare posta sosită seara. La intrare în cameră, maiorul nici nu se'ntoarse către el, ci strigă: »Pleacă, pleacă, n'am timp!« La observarea lui Malcomes că ar fi poșta cu un colet dela regiment, maiorul din nou strigă: »Pleacă numai, pleacă!« Căpitanul Reichel încă a fost prezent și ambii au părăsit împreună locuința maiorului.

3. În 11 Septembrie Malcomes grăbia cu prânzul ca să poată repede sosi la adiutantul regimentului »Conte Ceccopieri« spre a primi ordinele privitoare la garnizoana Pojun. Atunci intră în cameră maiorul Pop însoțit de cadetul Peicici și văzând pe Malcomes ocupat, la întrebarea locotenentului Brzesina dacă are ceva de ordonat răspunse că a venit numai să vadă dacă Malcomes e prezent, căci a crezut că nu-i acolo. La aceasta Malcomes observă în pârșă: »Cred că în modul acesta se poate spiona numai pe urma unui subofițer destrăbălat, și și atunci fără de a-l compromite cu dispreț în fața ofițerilor și subofițerilor străini; nicidecum însă pe urma unui ofițer care prin zelul său n'a dat niciodată prilej la așa ceva«.

Cu data Pesta în 10 Februarie 1849 baronul Malcomes adresă către comisia centrală militară de investigație următorul raport justificativ:

În 23 Iulie 1848 am plecat din sediul ștabului, din Năsăud, cu batalionul 1 al regimentului care atât privitor la ofițeri cât și

la soboșiteri și soldați de rând avea contingentul de pace, spre a face servicii de garnizoană în Seghedin ori spre a cantona într'un lagăr de exerciții.

În stațiunea Cuzdrioara a fost somat de prima data batalionul să depună jurământul pe constituție. Deoarece însă nici ofițerii rămași în Năsăud, nici populația grănicerească n'a depus acel jurământ, și după ce se născu bănuiala că e vorbă de constituția maghiară — fiindcă jurământul era cerut să se facă afară de teritoriul graniței și în prezența gardei naționale din Dej apărute cu tricolorul maghiar — așa jurământul cerut fu refuzat și fiecare soldat al batalionului depuse cu cel mai mare entuziasm vechiul jurământ pe steag.

La granița Ardealului în Feheteu primi batalionul ordinul să-și accelereze marșul, eventual să urce pe care. La această poruncă grănicerii deveniră neîncrezători și acolo se ivi în ei mai întâi gândul să întoarcă în patrie. Deoarece însă am fost puși sub orânduiala ministerului maghiar chiar de Maiestatea Sa, împotriva ordinelor căruia nu ne puteam opune până când nu eram dispuși la întreprinderi contrare îndatoririlor noastre ori binelui înaltei case împărătești; apoi fiindcă erau cu toții în credința că regimentul I grăniceresc român încă trimite un batalion la Seghedin; astfel marșul fu continuat fără de altă piedecă.

În stațiunea Tileagd sosi însă ordinul precis că batalionul e pus sub comanda generalului de divizie Berchtold și că imediat după sosire în Obecse va fi dispus în linia de operație împotriva Sârbilor. Aci soldații refuzară cu hotărîre fermă să plece mai departe și numai așa reuși să fie porniți la marș spre Oradea mare, că ofițerii pretextară de-a avea dela Maiestatea Sa ordin imediat să plece la Seghedin, de care batalionul trebuie să asculte. În Oradea i-se raportă generalului de divizie Gläser că batalionul niciodată nu se va supune ordinului ministerului maghiar să lupte împotriva steagurilor împărătești, dar e gata să plece contra oricărui dușman al Maiestății Sale; mai mult însă dorește să fie expedit la Italia. Generalul fu rugat să raporteze acest fapt autorităților superioare și să permită ca deocamdată batalionul să staționeze în Oradea mare. După ce însă generalul refuză aceasta și — cum se vorbea — asigurase cu cuvântul său de onoare pe maior că din-

colo (în Ungaria) nu luptă niciun grănicer și nu se găsește nici un steag împărătesc; apoi după ce generalul dăte ordinul cel mai strict de plecare cu amenințarea că la caz de opunere va recurge la forță împotriva noastră; în sfârșit marșul fu continuat pe care la Seghedin.

Sosit în Seghedin, corpul ofițerilor imediat îi împărțăși ministrului maghiar de războiu, generalului de brigadă Mészáros aflător acolo, tot ceea ce comunicase și în Oradea. Neavând însă observările și rugărilor nici un rezultat; ba mai mult, după ce maiorul Pop aduse din Obecse ordinul în scris al baronului Berchtold că — amenințat cu decimare și cu aplicarea legilor marțiale față cu ofițerii — batalionul imediat are să între în linia de operație; la publicarea ordinului soldații cerură cu insistență să fie duși imediat peste Tisa la cel mai apropiat sat românesc. Din partea ofițerilor trebui să i-se satisfacă acestei cereri, spre a evita un eventual conflict cu locuitorii întăritați din Seghedin și spre a aștepta o altă dispoziție.

A doua zi apără în Beba colonelul Marcziani care se exprimă cu indignare și în mod ofensător față cu ofițerii noștri asupra acelu demers, iar după ce nu-i reuși să-i determine pe soldați la alt pas, declară că dacă ar avea el de ordonat, momentan ar decima batalionul iar restul l-ar împrăștia prin alte regimente. Dela acel colonel primi batalionul ordinul să plece încă în aceeași zi la Seghedin, de unde va fi transportat pe apă la Pojun.

Căpitanul Petrizzevici însoți pe colonel spre a ordona în Seghedin cele necesare pentru imbarcarea pe vapor a batalionului, iar pe drum căpitanul fu sfătuit de către colonel să se alăture la partida maghiară, căci astfel i-s'ar deschide o carieră strălucită.

Din Pojun fu dispusă o divizie la Oedenburg (Șopron) iar patru companii la Leopoldstadt, unde porni cercetarea judecătorească ordonată de ministerul maghiar pentru refuzul de-a lupta.

În 10 Septembrie 1848 batalionul iarăși fu concentrat în Pojun unde eu m'am bolnăvit și a trebuit să rămân acolo, când cele patru companii pleacă din nou la Leopoldstadt. În 2 Octombrie mă prezentai în Leopoldstadt, dar n'am preluat imediat serviciul de adiutant al batalionului, căci am rămas slab după boală, iar slujba adiutaniului o purtă încă câteva săptămâni nou avansatul sublocotenent Peicici.

În acel timp am aflat că spiritele erau deja foarte agitate, fiindcă: 1. Soldații vedeau pe generalul de brigadă Knöhr manevrând împotriva partizanului Hurban, despre care auziseră că lucrează numai în interesul dinastiei; deci la caz dacă ar fi atacată fortăreața, ei nu mai știau că oare s'o apere în favoarea Maghiarilor, ori alui Hurban; 2. Aflară despre asasinarea infamă a generalului de divizie conte Lamberg; 3. Toate trupele credincioase împăratului plecaseră din Ungaria; 4. Din partea regimentului i-se notificase din Năsăud în mod oficial batalionului, că acela s'a desfăcut cu totul de guvernul maghiar și că în Ardeal au început deja ostilitățile între Români și Maghiari; 5. Aflară că deputația trimisă de națiunea lor la Maiestatea Sa așternu rugarea ca batalionul să fie scos din ținuturile maghiare.

Iar după ce cele patru companii, parte prin. număroșii bolnavi, parte prin complectarea diviziei rămasă în Pojun, într'atât erau de slăbite, încât abia puteau face serviciile regulate de pază și se simțiau mai mult ca prizonieri decât ca apărători ai fortăreței; astfel soldații mereu asaltau pe ofițeri cu rugarea să fie unit batalionul, ori în fortăreață ori în Pojun. Astfel în absența maiorului, subsemnatul am fost trimis de corpul ofițerilor la generalul Knöhr în Verbo cu rugarea ca batalionul să fie concentrat. Răspunsul fu că deocamdată nu se poate promite nimic pozitiv, dar că rugarea va fi luată în considerație.

În 8 Octomvrie primi căpitanul Petrizzevici dela comanda fortăreței ordinul să plece cu o companie la Freistadt și să publice proclamația dată în numele Maiestății Sale, prin care se institue legile marțiale, conform căror va fi pedepsit și acela care va furniza sau va permite să se furnizeze alimente în fortăreață.

A doua zi după publicarea acestei proclamații colonelul baron Bibra porunci să se adune toți ofițerii din fortăreață și le împărtăși ordinul comandei generale maghiare semnat de generalul de divizie baron Hrabovsky, că toate fortărețele din Ungaria în răstimp de 7 zile au să arboreze tricolorul maghiar, iar la caz de refuz, după un termen de 24 ore oricare opozant e declarat proscris. Somați de colonel să ia hotărîre, ofițerii și soldații batalionului declarară că voesc să părăsească fortăreața, să se strecoare la Moravia și să se prezinte la comanda generală de

acolo. Comandantul fortăreței colonelul baron Bibra a fost complet de acord cu planul și declară că însuși împreună cu familia va pleca cu batalionul.

Ora plecării la Moravia era fixată, când Bibra își schimbă hotărîrea declarând că rămâne în fortăreață și arborează tricolorul maghiar, căci a aflat dintr'un ziar că și Moravia s'a declarat pentru revoluție. Ofițerii îndată se supuseră voinței comandantului, nu însă soldații cari refuzau să rămâne mai mult în fortăreață. Erau deja cu toții gata de plecare în noaptea proximă, chiar și fără ofițeri; după ce însă acestora cu multă osteneală și insistență le succese să-i abată pe soldați dela intenția lor, în nopțile următoare începură dezertările.

În acele zile comanda fortăreței fu avizată de către generalul Hrabovsky că se va prezenta în fortăreață o comisie sub prezidiul comisarului guvernial baron Jeszenak, care va lua atât dela batalion cât și dela celelalte persoane aflătoare acolo jurământul pe constituția maghiară, și care e autorizat ca pe ofițerii cari ar refuza depunerea jurământului să-i demită cu plățirea lefei de pe două luni și să-i depărteze imediat dela batalion, iar în locul lor să avansese subofițeri. Spre a evita un scandal, fiind starea sufletească a soldaților și așa agitată la culme, doi ofițeri plecară la baronul Jeszenak să-i împărtășească că nici ofițerii nici soldații de rând nu vor depune jurământul, deci mai bine să nici nu vină în fața batalionului. Acei ofițeri întoarseră cu răspunsul că batalionului i se va îngădui să plece în patrie cu armele în mână, deoarece e nădejde că prin aceasta vor fi molcomiți Valahii ardeleni răsvrățiți.

La somația făcută în cvartirul comandantului fortăreței, ca totuș ofițerii să depună jurământul maghiar, artileriștii, ofițerii penzionari și funcționarii împreună cu medicul garnizoanei declarară că ei depuseseră mai înainte jurământul, dar sunt gata să-l repetă. Colonelul și noi ceilalți declararăm în scris că refuzăm să depunem jurământul; după care urmă plecarea celor patru companii, însoțite de muzică.

În 22 Octomvrie intră batalionul în Vaț, unde aproape fiecărui soldat i-se înmână seara o proclamație în limba română. În dimineața următoare toți ofițerii și subofițerii fură chemați la

generalul baron Hrabovsky care — în prezența adiutantului său maior Blasovicz — le ordonă că acum fără nici o șovăire să depună jurământul pe constituția maghiară, căci dimpotrivă va fi silit să-l alunge momentan și predea furiei poporului pe celce s'ar opune. Aceasta este voința Maiestății Sale, cum o poate dovedi cu autograful împărătesc. Apoi adaugă că comisia maghiară de apărare a țării este tot așa de legală ca și parlamentul din Austria. Ne povesti detaliat despre uciderea îngrozitoare a Excelenței Sale contelui Lamberg spre a ne înfățișa cât se poate de învederat forța și crâncenia furiei poporului. Accentuă și asigură că va trage la strictă răspundere pe generalii Knöhr și Karger pentru plecarea trupelor împărătești din Pojun la Austria. În sfârșit promise o avansare foarte favorabilă ofițerilor și subofițerilor cari vor depune jurământul.

Dupăce toate dojanele, pildele și promisiunile fură zadarnice și nu ne putură îndupleca la depunerea jurământului, generalul ordonă să iase întreg batalionul afară din oraș, ceeace se și întâmplă în prezența unei mari masse de popor și a multor membri de ai guvernului maghiar din Pesta.

Cu prilejul când aci ofițerii și subofițerii chemați se prezentau în fața Exc. Sale și apoi iarăș plecau, și când se făcu încercarea de a lua dela batalion jurământul, se auziau următoarele strigăte din mijlocul poporului adunat: »Ce poză minunată vor oferi acești bravi ofițeri spânzurați; să-i ștrangulați numai pe vr'o câțiva, atunci de sigur va jura batalionul!«

Dupăce însă cu toate vorbirile în limba valahă, cu toate promisiunile strălucite și amenințările cu desarmare și decimare nu se putu ajunge la nici un rezultat, generalul ordonă ca batalionul să fie transportat cu trenul la Pesta, încă în aceeaș seară.

În Pesta încă se făcură încercări de acelaș fel. Într'o Duminică după liturghie voiră să ne constrângă la depunerea jurământului în curtea căzărni Neugebäude. Dupăce și aci, ca și în Vaț, a fost zadarnică încercarea, șeful de atunci al poliției țerii, Haynik, declară în public că guvernul nu se va mai lăsa compromisat de o grămăjue de oameni, căci dispune de suficiente mijloace spre a-i desarma, ba s'a gândit chiar și la aceea se uzeze în scopul acesta de tunurile cari se află în curtea căzărni Neugebäude.

După acel incident batalionul fu transportat în cazarma din strada Üllő unde primi ordinul să facă servicii de garnizoană în Buda și Pesta. După ce însă soldații refuzară să asculte de ordin, apărea adesea în cazarmă colonelul Binder din regimentul de infanterie Tursky și lăsa să-i cheme pe soldații dela sergent în jos în curte, totdeauna în ținută comodă, și acolo vorbea mult cu ei. Nu era însă admis ca și ofițerii să fie față.

În 15 Noemvrie după masă subsemnatul zăceam bolnav într'o cameră împreună cu sublocotenentul Voith. Voind să ies din odaie, aflai coridoarele și scările blocate de mulți honvezi armați cari tuturor, chiar și ofițerilor, le îterziceau să părăsească camerile. Numai dela o ordonanță care năvăli în cameră cu strigătul: »Doamne, pe oamenii noștri îi desarmează!« aflai ce însemna blocarea. Tot dela acel soldat aflai că la oameni în curte se gășesc: colonelul Binder, Haynik, generalul rebel Répássy și că desarmarea infamă se sevârșește prin mulți honvezi, gardiști naționali, un batalion de Secui, o mare masă de popor și o baterie de tunuri. Fiind eu însumi păzit, n'am putut vedea nimic; deci nu pot relaționa nimic autentic despre acel act trist.

Când ofițerii, rămași de batalion din pricină de boală, după însănătoșire cerură să fie lăsați ori să meargă la soldații lor, ori să plece la Ardeal; am fost cu toții tratați ca prizonieri politici și a trebuit să dăm în scris cuvântul de onoare că nu vom părăsi Pesta. Intre acei ofițeri am fost și subsemnatul sublocotenent Malcomes.

Soarta maiorului Leon Pop

Comandantul batalionului trecut prin atâtea peripeții, cum știm, a fost maiorul Leon Pop. El era membrul unei familii fruntașe grănicerești originare din comuna Bichigiu. Tatăl său Vasile Pop fusese primul ofițer român în regimentul năsăudean și a ajuns la rangul de căpitan și comandant al companiei din Feldru; precum tot un Pop a fost și primul ofițer de stat major român în granița năsăudeană, anume Macedon Pop.

Din foile calificative extradate în 8 Octombrie 1823 și semnate de comandantul regimentului năsăudean Anton Zateczky, locotenent-colonelul Ioan Kuttyan (Cutean) și de maiorul Ferdinand Engelbert, aflăm că Leon Pop, născut în 1796 în Feldru, a servit în calitate de cadet 1 an, 6 luni, 9 zile, ca stegar 3 luni și cu începere din 30 Decembrie 1813 ca sublocotenent 9 ani, 11 luni și 1 zi. Descrierea sa personală, atât ce privește pe ofițerul cât și pe omul de societate, e foarte favorabilă; se zice în ea că e strict dar drept în serviciu, n'are datorii și însușiri rele și că posedă mult zel; merită să fie avansat înaintea antecesorului său.

E de notat că Leon Pop încă în calitate de cadet luase parte la războaiele cu Napoleon, apoi trecând prin celelalte grade militare, în preajma mișcărilor revoluționare maghiare fu numit la 8 Iunie 1848 maior și ca atare fu pus în fruntea batalionului I cu destinația să plece la Ungaria. Aceasta a fost o problemă extrem de anevoioasă și primejdioasă pentru un ofițer român care avea să-și cârmuească batalionul pe răspunderea sa, printr'o țară în plină revoluție și primind tot ordine contradictorii, când dela generalii împărătești când dela guvernul revoluționar maghiar și dela ciracii și creațiunile acestuia. Se mai complica situația și prin faptul că ofițerii batalionului în cea mai mare parte erau de neam străin,

dintre cari unii i-au pus maiorului multe piedeci și au făurit multe intrigi împotriva aceluia.

După întoarcerea batalionului la Năsăud, știm că ofițerii au fost trimiși la Viena spre a fi supuși unei severe investigații. Acum începură pentru maiorul Pop cele mai grele zile de suferințe. În timp ce ofițerii ceilalți se scuturară ușor de acuzele ridicate împotriva lor, întreaga povară a răspunderilor căzu și rămase în cărca maiorului, care până în 1852 fu târit dela o comisie de cercetare la alta, dintre cari însă-niciuna nu-i împărtășia vr'o sentință în toată regula. În sfârșit fu trecut la pensie și primia anual, ca de milogeală, o mică sumă de bani care mai apoi încă fu suprimată. Zadarnice i-au fost toate rugărilor ca să i-se revizuească procesul și să i-se dea satisfacție. Numai după 30 de ani, când fiul său Leonida Pop ajunsese să fie adiutantul general al împăratului Franz Josef și șeful cancelariei militare împărătești din Viena, maiorul Pop ca octogenar fu reabilitat, încuviințându-i-se totodată și pensia legală. Adică dreptate la sfârșitul vieții!

Dar să vedem ce spun și alții despre acel mult încercat bărbat.

George Bariț în monografia regimentului năsăudean zice următoarele: Unul dintre maiori era românul Leon Pop, soldat din școala veche și care, ca toți Românii soldați, știa să împlinească orice ordin curat în spirit militar, așa cum cere natura vocațiunii acesteia, dacă ordinele veniau dela autoritate legală și cunoscută. Lui Leon Pop i-s'a făcut nedreptate în acele zile volburoase, când se cereau dela el lucruri imposibile pentru un maior făcut pentru serviciu la fruntarie, și nu spre a jucă roluri politice.

În »*Observătorul*« sibiian dela 23 Ianuarie 1880 cetim între altele aceste știri: În 3 c. petrecurăm la cele eterne pe mult regretatul domn Leon Pop maior în pens. care după un morb scurt, aici în opidul Năsăud, în sinul iubitei sale familii, și-a dat nobilul său suflet în mâna Creatorului în etate de 85 ani. În 1848/49 el ai fost cu un batalion de grăniceri în Ungaria, unde avu să lupte cu greutate extraordinare trecând prin diverse pericole de viață. Obosit de fatigiile evenimentelor sgomotoase din acei ani, se retrase în comuna sa natală Feldru, unde își petrecu cea mai mare parte din restul zilelor sale. Aci lucra neîntrerupt

pentru prosperarea și ajutorarea poporului pe toate căile; se înțelege însă că cea mai mare grijă o avea pentru poporul din comuna Feldru, pe care îl iubia mult. Cu predilecție și cu un zel demn de imitat se adopera ca să fie locuitorilor un model în purtarea economiei raționale. Nenumăratele sale fapte de binefacere arătate mai vârtos către poporul sărman și asuprit, vor forma ornamentele cele mai frumoase din cumuna meritelor sale. Nu a fost bărbat sau femeie, om tânăr sau bătrân, care cerându-i ajutorul să nu fi primit cel puțin un consiliu sincer și amical. Familiile număroase scoase din ghiarele uzurarilor fără inimă, bolnavii și oamenii sărmani ajutați cu un interes și cu grijă ade-vărat părintească vor aminti cu cea mai mare reverență, stimă și recunoștință numele lui. Lacrimile stoarse din ochii unui număr însemnat de locuitori ai comunei sale natale, cari nu pregetară a asista la înmormântarea prea iubitului lor părinte binefăcător, fură argumente destul de învederate pentru durerea și pierderea ce o simțiau în inima lor. Dea Cerul mulți asemeni bărbați bine merițați.

În »Noul Calindar de casă« apărut la Brașov pe anul 1889, profesorul *Dr. A. P. Alexi*, în biografia generalului Leonida Pop scria despre tatăl acestuia astfel: Maiorul Leon Pop ar fi putut servi și mai departe și de sigur ar fi făcut o frumoasă carieră militară, fiind un bărbat viguros, un bărbat întreg atât fizice cât și spiritualmente, cu un cuvânt înzestrat cu cele mai frumoase însușiri. Însă în anii de tristă memorie 1848—49 a căzut jertfă unor intrigi ce s'au țesut contra lui, încât a fost silit să se retragă și a trăit multă vreme fără să capete nici chiar pensiunea meritată. Nu este locul aci de a vorbi mai pe larg despre acele intrigi; istoricul acelu batalion precum și a evenimentelor din 1848—49 va face dreptate maiorului Pop. Această lovitură se vede că l-a impresionat atât de adânc, încât întreagă viața a trăit mai mult retras de societate, mai mult ca un eremit.

Dintre multele scrisori și acte așternute de către maiorul Pop autorităților militare, publicăm câteva, cari se găsesc în arhiva d-lui Marțian și din cari cetitorul poate vedea prin ce situații dificile și încurcate trecuse batalionul și comandantul său.

Către comanda corpului mobil regesc maghiar în Obecse Din stațiunea Beba, 13 August 1848

Subsemnatul am ajuns ieri la 2 o. d. a. pe jos în Seghedin și aci am luat măsuri de-a inainta spre Obecse, presupunând că soldații vor fi gata să urmeze ordinului comandai corpului.

Când batalionul stetea azi la 3 o. dim. gata să fie imbarcat, subsemnatul am dat citire, în fața întregii trupe, ordinului din 11 c. al comandai corpului, conform căruia batalionul avea să sosească azi pe vapor în cartierul general din Obecse. Atunci soldații batalionului refuzară net să plece, zicând:

1. Că ei nu pot să lupte împotriva camarazilor grăniceri și a steagurilor împărătești cari de sigur se află în fața lor; și această considerație și impresie au adus-o ei cu sine dela părinții lor din patrie;

2. Că dimpotrivă sunt gata să urmeze oriunde vor fi chemați de ordinele înalte; în special roagă să fie trimiși la armata din Italia;

3. Că acest refuz nu înseamnă disconsiderarea îndatoririlor jurate, despre cecece au dat dovadă când fără zăbavă au satisfăcut ordinului de marș la Seghedin, fiind în granița ardeleană cu toții de credință că e vorbă numai de un lagăr impozant la Seghedin, cecece cu rătăcire deduceau din contingentul mult diminuat al companiilor plecate la marș;

4. Că pretextul granițelor amenințate din partea Rușilor se referă și la regimentul II grăniceresc năsăudean; și cutoatecă în acel timp granița n'a fost în pericol, totuș acel pretext a servit ca motiv de 1-mul batalion al regimentelor I secuesc și I român grănicer, precum și al 2-lea batalion al regimentului II secuesc au fost reținute și excluse dela acel marș la Ungaria.

În urmarea acestui refuz subsemnatul am declarat că părăsesc conducerea batalionului și mă depărtez dela trupă. Atunci căpitanii și chiar și ofițerii subalterni denegară să ia comanda interimară a batalionului într'o astfel de situație creată de agitația sufletească a soldaților, și declarară că îndatăce părăsesc eu batalionul, ei încă trebuie să procedă la fel.

Deci am fost silit de împrejurări să conduc batalionul până aci. Totodată ofițerii și soldații declarară, că dupăce motivele

refuzului de a pleca la Obecse în parte erau cunoscute, grănicerii puteau să fie expuși insultelor locuitorilor din Seghedin, cari insulte — potențate prin înverșunarea incidentală reciprocă — foarte ușor puteau duce la bătăi cu uzul armelor.

Astfel spre a evita o ciocnire cu Seghedinenii căror batalionul le era îndatorat pentru buna primire, după refuzul de a pleca la Obecse soldații și ofițerii insistau ca batalionul imediat să plece și să se depărteze din Seghedin. Soldații nu putură fi abătuți dela intenția de-a trece pe țărmul stâng al Tisei, a se muta în satul românesc Beba și a se vedea găzduiți de poporația valahă a localității.

Cutoatecă această cerere și împlinirea ei constituie o călcare a subordinației militarești, totuș n'a fost altă posibilitate decât ca batalionul să fie condus deocamdată la Beba, să fie încvartirat aci și să se aștepte dela comanda corpului instrucții privitoare la soarta lui.

În sfârșit dupăce în batalion nu este nimeni care să vrea să ia comanda, subsemnatul rog să fie numit ca comandant o persoană energetică, cu atât mai vârtos fiindcă ordinul înalt din 11 August precum și circumstanțele ce au urmat mai apoi, au slăbit nebănuit autoritatea mea în fața soldaților. *Pop, maior.*

Către comanda supremă a armatei ces. reg. în Buda Pesta în 8 Ianuarie 1849

Subsemnatul raportează că conform scrisorii din 17 I. tr. cele patru companii ale batalionului 1 din regimentul grăniceresc nășăudean cari stătuseră în fortăreața Leopoldstadt și în 15 Noemvrie 1848 au fost dezarmate prin putere armată, împreună cu sublocotenentii Carol Rainer și George Lica pot să fie în Nádudvar; întru cât de atunci, în loc să fie trimise în graniță — precum asigurase în mod solemn dar cu gând înșelător așa zisul guvern anterior pe soldații cu ocazia dezarmării — nu vor fi fost doar duse în altă direcție ori în altă parte a provinciei.

La plecarea batalionului din Leopoldstadt în 16 Octomvrie 1848 căpitanul Petrizzevici și locotenentul Kohl căpătară concedii și acum se află la regiment în graniță; locotenentul Szöts asemenea

a plecat în 21 Septemvrie din Pojun acolo; iar locotenentul Dietz plecase pentru câteva zile în afaceri particulare la Viena, unde a fost reținut prin evenimentele revoluționare și din cauza întreruperii circulației postale nu se știe unde se află.

Aci se află din batalion căpitanul Zatetzky, locotenenții-căpitani Kafka și Minier, locotenentul Pioraș, sublocotenenții baron Malcomes și Voith, în sfârșit medicul Dr. Iancsa și subsemnatul, rămași din cauză de boală; iar guvernul prin comanda generală de aci a interzis în mod formal tuturor acestor plecarea la batalion ori la Ardeal. O parte a bagajului și caii lor se află la batalion în Nádudvar.

Cum au ajuns în acea situație amintitele patru companii ale batalionului, adică motivul plecării lor din fortăreața Leopoldstadt, îl poate afla comanda supremă din următoarele:

Spre sfârșitul lunei Septemvrie 1848 îi sosi batalionului în Leopoldstadt dela propriul regiment informația că întreaga populație grăniceră a regimentului II românesc deneagă ascultarea de ministerul și guvernul maghiar, înfierează pe Maghiari ca pe dușmanii guvernului împărătesc, protestează împotriva intențiilor acelora și roagă pe Maiestatea Sa împăratul să fie pusă sub ministerul imperial din Viena. Această informație s'a publicat celor patru companii și a fost primită cu însuflețire. Totodată s'a prezentat în Viena adiutantul regimentului, locotenentul Luchi împreună cu o delegație a grănicerilor regimentului și cu acel prilej s'a așternut o petiție privitoare la schimbarea situației politice de acolo urmată după amintitele declarații, precum și la raporturile administrative; apoi s'a exprimat rugarea ca batalionul să fie transportat de pe teritor maghiar în altă provincie, ori să i se facă posibilă întoarcerea în graniță. Oștenii cari se doreau spre patria agitată primiră această veste cu încredere și bucurie, mai ales fiindcă soldații batalionului deasemenea așternuseră în cursul lunei Septemvrie Maiestății Sale rugarea să fie imediat permutați din Ungaria într'o altă provincie, ori să le fie permis să plece/acasă.

În 1 Octomvrie, adică deodată cu întâmplările amintite mai sus, dl colonel Iablonsky din regimentul de dragoni »Arhiduce Iosif« fiind în drum spre a părăsi Ungaria, discută cu mine asupra plecării împreună la Moravia. Mai întâi însă am voit să întreb în

Viena dacă ar fi oportun s'o fac aceasta, cu care prilej Excelența Sa dl ministru de războiu generalul de corp conte Latour îmi dete ordinul oral să recomand comandantului fortăreței, colonelului baron Bibra, păstrarea fortăreței. Totodată comandantul fortăreței primi prin mine 12.000 fiorini m. c. din cassa de războiu pentru aprovizionarea garnizoanei.

La întoarcerea mea amintitul regiment de dragoni plecase din împrejurimile fortăreței Leopoldstadt.

Scurt timp înainte de a face acea întrebare în Viena, o parte din regimentul »Ceccopieri« și câteva companii din regimentul de infanterie »Prințul de Prusia« de sub comanda generalului Knöhr, atacară pe partizantul slovac *Hurban*, spre care scop fură cerute din fortăreață două companii ale batalionului, ca trupe auxiliare împotriva lui *Hurban*. La asigurarea mea că — fiind regimentul în Ardeal declarat fățiș contra guvernului maghiar — grănicerii nu se vor lăsa puși în serviciul intereselor maghiare, comandantul fortăreței denegă ajutorul cerut din contingentul mic al garnizoanei.

Faptul că chiar atunci când întreg regimentul în Ardeal se desfăcea de guvernul maghiar, la Miava erau trimiși împotriva lui *Hurban*: un general, ofițeri de stat major și trupe împărătești, trezi în grăniceri și mai mult dorința de a se sustrage dela o situație care în fiecare moment i-ar putea forța să lupte pentru cauza maghiară.

Dimpotrivă însă a fost indescriptibilă bucuria frenetică când apăru manifestul Maiestății Sale datat din 3 Octomvrie, conform căruia Excelența Sa generalul de divizie baron Iellacici era numit comandant suprem al tuturor trupelor aflătoare în Ungaria; și faptul acesta avu o influență calmantă asupra soldaților doritori de a părăsi provincia Ungariei.

Cât de scurtă a fost însă această fază, o dovedesc următoarele circumstanțe: O mare consternare cuprinse pe soldații grăniceri la sosirea veștii despre omorîrea ministrului împărătesc Latour și izbucnirea revoluției în capitala Viena, de unde ei speraseră sprijin față cu stările ce au urmat în patria lor în Ardeal, și față cu situația lor neplăcută în Ungaria.

Intre aceste împrejurări încurcate părăsiră toate trupele împărătești Pojunul și județul Neutra grăbind spre Viena; iar armatele

maghiare în masse luată direcția spre Pojun, unde câteva companii din regimentul »Prințul de Prusia« se alăturară la Maghiarii rebeli. Și cutoatecă erau bine cunoscute sentimentele acestora, totuș se intenționa unirea într'o brigadă a unei părți din ei cu grănicerii români ai batalionului din fortăreață, iar granițele spre Moravia fură puternic blocate de Maghiari.

Pe lângă aceste stări cari zăpăceau pe grăniceri mai sosi cu ordinul comandai generale maghiare din 8 Octomvrie și manifestul Nr. 5688 al comisiei de apărare a țerii, publicat în »Közlöny«, în care — în numele Maiestății Sale regelui — se ordona arborarea steagului tricolor maghiar și prezentarea în scris a declarației de fidelitate către guvernul maghiar și de ascultare a poruncilor comisiei; cu adausul că toți ceice s'ar opune acestei îndatoriri, vor fi stigmatizați ca trădători de patrie și declarați ca proscriși. Totuș acest ordin numai într'atât a fost urmat, că în scopul liniștirii momentane a publicului maghiar, comandantul fortăreței lăsă să se arboreze tricolorul maghiar.

În același timp se iviră doi delegați ai comisiei de apărare a țerii cari, aducând cu sine ordinul ministerului maghiar de rășboiu d. d. 6 Octomvrie 1848 Nr. 1539, încercară să le facă grănicerilor batalionului expunerii în interesul guvernului maghiar. Însă aceste — cutoatecă ministerul cerea răspunderea mea personală — n'au avut niciun efect, iar ambii deputați au fost atât de cuminți să accepte contra-obiecțiunile și renunțând la însărcinarea avută, să plece imediat îndărăt. Încercarea însă nu rămase necunoscută soldaților, căci pe doi grăniceri ai batalionului, cari întâmplător fuseseră prezenți în Freistadt, deputații probaseră înzadar să-i ademenească cu daruri bănești pentru cauza maghiară.

În timp ce steagul împărătesc fâlfâia la garda principală, tricolorul maghiar arborat pe fortificații și apariția deputaților fu pentru grăniceri motiv suficient de a le însufleta bănuiala că vor fi necesați să stea într'o fortăreață maghiară; ceeace avu urmarea că 10 soldați dezertară cu ajutorul frânghiei unui macelar. Aceste întâmplări făcură să se examineze mai deaproape și pe căi potrivite spiritul soldaților și rezultatul a fost că ei cu tot dreptul chibzuesc în toată forma să scape deacolo în oarecare mod.

Cu prilejul sosirii suscitatuului ordin guvernial comandantul

fortăreței colonelul baron Bibra convocă corpul ofițerilor și pe celelalte branșe ale cetății la o consfătuire în 11 Octombrie, în care să hotărî unanim să treacă cu toții la Moravia și să se pună la dispoziția comanței supreme militare de acolo, din următoarele motive:

1. Soldații batalionului erau conștii că refuzul lor în 13 August 1848 în Seghedin de a lupta împotriva Sârbilor, Ciaichiștilor și Petruvaradinenilor a fost o pildă neîndoielnică pentru promovarea principiilor contrare partidei maghiare rebele. Iar acum când comisia de apărare a țării veni cu ordinul sprijinit de comanda generală, ca ei să rămâe în fortăreață, faptul acesta nu putea fi privit ca o dovadă de apropiere, căci în alt rând, îndată după refuzul patriotic de a-se lupta, în 14 August, apăruse delegatul ministerului maghiar colonelul Marciány și acesta între grele și aprige dojene le reproșă în mod rușinos grănicerilor, că dacă i-ar sta în putere, atunci el imediat ar decima batalionul și l-ar împrăștia printre alte trupe. Convingerilor emanate din întâmplările ce s'au succedat repede nu li-s'a putut opune nici o energie, și era de temut ca nucumva soldații, avizați acum numai la propriile puteri, să fie seduși la fapte arbitrare și la violențe, crezându-se în dreptul lor.

2. Imprejurarea că armata maghiară comandată de generalul de divizie *Moga*, imediat după capturarea corpului de armată a generalului Roth, era concentrată în Pojun și în localitățile din jurul orașului.

3. Contingentul soldaților capabili de serviciu în cele patru companii din Leopoldstadt diminuat la 360 soldați, prin repartizarea alor 105 capete la cele două companii 2 și 6 aflătoare în Pojun, prin diferite comandări externe, dar maicuseamă prin boale.

4. Artileria poseda numai 80 bombe de tun.

5. Artileria garnizoanei consta numai din 14 artileriști, dintre cari numai 5 capabili de serviciu mai greu; iar dintre 3 ofițeri unul era paralizat, al doilea slăbit de boală îndelungată.

6. Provizia întreagă consta numai din făină suficientă pe 2 luni.

7. Deși erau bani disponibili, nu se puteau însă comanda mărfuri necesare, deoarece funcționarii administrativi interziseră strict orice furnizare pentru fortăreață, iar rechizițiile produceau mare aversiune la economi.

8. Dacă în 3 Octombrie în Viena i s'ar fi făcut subsemnatului și numai o mică ori chiar vagă mențiune ori împărtășire că în cursul lunii Octombrie ar fi în perspectivă o diversiune a oștilor împărătești din Moravia spre județul Neutra, atunci nădejdea aceasta de sigur ar fi influențat în mod favorabil pe soldații cari se credeau părăsiți.

9. Soldații erau prevăzuți numai cu cartușele ce le păstrau la sine, 50 bucăți de cap, și nici subsemnatului nu i-se împărtășise dacă se mai găsesc sau nu alte cartușe în fortăreață.

10. Pentru suportarea unui asediu, care putea să urmeze în curând cu tunuri aduse din Comorn, nu se luasă nici o măsură în lăuntrul fortăreței; spre acest scop era nevoie de muncitori, material și timp.

11. Intrările în fortăreață deasemenea au fost neglijate; peste tot măsurile luate din 16 Octombrie încoace la fortificații și interiorul lor, vor justifica punctul acesta și cel anterior.

Intenția de a trece în Moravia încă în aceeași zi a abandonat-o comanda fortăreței, deoarece un articol de ziar anunța că Moravia se alipise la revoluția vieneză; deci nu părea să urmeze niciun avantaj din plecarea într'acolo. Astfel se lăsă să rămână și mai departe arborat tricolorul maghiar, și tot în acea zi sosi un ordin al comandai generale conform căruia comisarul guvernial din Neutra baronul Ieszenak era îndrumat să ia jurământul batalionului pe constituția maghiară și pe apărarea țării, iar pe ofițerii cari s'ar împotrivi să-i depărteze dela batalion cu răfuirea lefii pe două luni.

Deoarece corpul ofițerilor cunoștea părerile și sentimentele soldaților, află cu cale să declare prin doi ofițeri trimiși la comisar, că acesta să nu încerce zadarnic luarea jurământului, căci la caz contrar ofițerii nu garantează de viața comisarului. Locțiitorul baronului Ieszenak declară ofițerilor că între astfel de împrejurări nu se va lua jurământul, ci batalionul va fi trimis acasă. Această știre îmbucurătoare le însuflă soldaților nădejdea că vor putea împlini în granița servicii demne de sentimentele rudeniilor de acasă.

Mai apoi însă totuș apăru comisarul guvernial în satul Mestitska din apropierea garnizoanei și trimise de acolo pe maiorul Simonfy din garda națională împrennă cu doi oficanți la comanda fortăreței, unde fură convoțați toți ofițerii și toate branșele spre

a depune jurământul. Cu excepția comandantului garnizoanei și a corpului ofițerilor dela batalion, toate celelalte persoane aflătoare în fortăreață se declarară pentru jurământul cerut, după care comandantul fortăreței colonelul baron Bibra însoțit de subsemnatul, de căpitanii Petrizzevici și Kafka, sublocotenentul baron Malcomes și de câte doi soldați dela sergent în jos, meraserăm la comisarul guvernial Ieszenak, care în numele guvernului își dete cuvântul că batalionul va pleca acasă la Ardeal, și luă în primire declarația în scris că soldații în drumul spre casă se vor comporta în pace și liniște. Această declarație se baza pe hotărîrea ca batalionul să poată fi destinat pentru apărarea înaltelor interese acasă în Ardeal, unde grănicerii protestaseră împotriva uniunii.

În rezumat, batalionul se găsea în situația și în starea sufletească amintită mai sus din motivele înșirate până aci, și încă din următoarele: Fiindcă în fortăreață mai erau mulți indivizi maghiari destoinici, ori străini cu sentimente maghiare, ori unii infiltrați cu idei revoluționare, cari la o eventuală apărare a cetății puteau ușor produce confuzie și trădare, fiind mic numărul grănicerilor batalionului; apoi fiindcă după dezertarea celor 10 grăniceri unii invalizi, descriind ținuturile și drumul pe care ar avea să-l apuce dezertorii, îi ațâțau pe grăniceri la călcarea jurământului; mai departe fiindcă comanda generală și ministerul de războiu din Buda sprijiniau măsurile luate de comisia apărării țării privitor la garnizoana fortăreței Leopoldstadt și prin aceasta dedeau prilej la o confuzie și mai mare; în sfârșit fiindcă în situația aceasta lipsiau orice știri din Moravia și Viena. Pop, maior.

Adause la declarațiile făcute de maiorul Pop în 6 și 16 Februarie 1849 în Buda și la cele cuprinse în proces verbal în Viena

Privitor la măsurile de luat pentru apărarea fortăreței Leopoldstadt și la mijloacele cari steteau la îndemână spre scopul acesta, nu s'a ținut niciun consiliu de războiu. Colonelul baron Bibra își va aduce însă aminte că eu îndată în prima jumătate a lunii Septemvrie 1848 i-am făcut observarea că totuș se va ivi necesitatea să se ia eventuale măsuri de apărare.

Scurt timp după aceea au fost iarăși dislocate la Pojun trei companii ale batalionului român grănicer, rămânând în fortăreață numai a 4-a companie pentru serviciu. Lăsând în 19 Septembrie în Pojun un grup de 90 soldați, apoi 115 bolnavi și convalescenți, cele trei companii iarăși fură permutate în Leopoldstadt.

Îndată după acestea comandantul fortăreței lăsă să se așeze pe fortificații 6 tunuri de câte 3 și 6 funți, dar fără muniție; iar când observai eu lipsa artileriștilor — căci conform declarației locotenentului de artilerie Blaha era numai 6 capabili de serviciu — la propunerea mea colonelul ordonă că pentru mânăuirea tunurilor să fie instruiți 24 grăniceri din compania a 4-a.

După sosirea mea din Viena unde pleasem în 1 Octombrie târziu seara, în lipsa mijloacelor corespunzătoare, în 5 Octombrie dimineața colonelul află acceptabilă părerea mea ca să se ridice la spatele ambelor porți slabe ale fortăreței o întăritură care să ne apere de ghiulelele tunurilor dușmane; și spre acest scop ar fi avut să servească de căptușeală a solului nisipos plopii tăiați în 10 și 11 Octombrie delângă șanțurile fortăreței. După sosirea ordinului comandai generale maghiare în 11 Octombrie după masă însă nu s'a mai efectuat acel plan, ci urmă hotărîrea luată în 12 Octombrie dimineața ca garnizoana împreună cu comandantul fortăreței să plece la Moravia. Și aceasta cu atât mai vărtos căci conform informațiilor date de comandantul artileriei căpitanul Koranczuk, dela mijloacele de apărare defectuoase nu se putea aștepta nici o reușită.

La consultarea premergătoare acelei hotărîri am refuzat să iau parte și numai după cererea insistentă a ofițerilor și rugat în două rânduri de către căpitanul Petrizzevici, m'am dus și eu în mijlocul lor. Am desaprobat plecarea din fortăreață și în fața tuturor am accentuat că mi s'a impus îndatorirea să țin fortăreața Leopoldstadt. Cutoateacestea ofițerii votară pentru plecare.

Prin convocarea subofițerilor doriaam să dau chestiei o altă întorsătură și am ordonat ca subofițerii să se prezinte cu o declarație în scris privitoare la părerea lor asupra plecării la Moravia. În declarația ce mi-s'a înmănat a trebuit să cetesc cu indignare că declarația lor pentru plecare s'ar face la îndrumarea mea. Inverșunat de această falșificare intenționată am rupt scri-

soarea, adaugând că eu niciodată n'am recomandat plecarea, și dojenindu-i i-am lăsat să plece. Totodată mi-am schimbat părerea, când am văzut acțiunea secretă și intenția de a atribui părăsirea fortăreței singur numai persoanei mele.

Intristat de pericolul răspunderii care atârna asupra capului meu, îndată după aceste incidente am vorbit despre schimbarea situației cu sublocotenentul Carol Rainer care era prieten cu adiutantul comadantului cetății. Asemenea îngrijorat ca și mine, Rainer acceptă părerea mea de a se consulta asupra chestiei cu colonelul Bibra. Induplecat de acea importantă conversație, ori doar de știrea sosită prin ziar că și Moravia se alipise la mișcarea revoluționară din Viena, colonelul veni la mine și-mi împărtăși vesel că el a abandonat cu totul hotărârea de a pleca la Moravia și le împărtăși apoi tuturor această schimbare a planului.

Cutoatecă n'am auzit manifestații fățișe de nemulțumire pentru retractarea plecării la Moravia, totuș conventiculele soldaților înaintea paviloanelor dovedeau o agitație, care în aceeaș zi de 12 Octomvrie seara la 9 ore trecu la aglomerarea cu intenția de a evada din fortăreață. Nu se poate ca această intenție secretă să le fi fost necunoscută tuturor subofițerilor încazarmați laolaltă cu soldații, așa că numai la năvălirea asupra gărzii să mi-se poată raporta prin doi ofițeri intenția complotului. Despre modul cum am năbușit acea răsvrătire amintisem cu prilejul interogatoriului anterior; aci adaug că în ziua proximă am ordonat să li se cetească companiilor legile marțiale respective.

Declarația mea făcută la procesul verbal din 6 Februarie 1849 o modific astfel: Eu încunoștințasem pe colonelul Bibra că soldații și nu ofițerii celor 4 companii au refuzat să rămâe mai mult decât până în 16 Octomvrie în fortăreață. Modificarea aceasta bazează maicuseamă pe enunțările ofițerilor, pe cari aceștia nu le pot nega dacă vor face declarații conștiincioase; precum și pe răspunsul căpitanului Petrizzevici la observarea mea că noi trebuie cel puțin să amânăm plecarea trupei în nădejdea că numai așa vom pute suprima peste tot intenția plecării. Răspunsul lui Petrizzevici a fost că: »voesc eu doar să rămân singur îndărăt, dacă soldații nicidecum nu vor putea fi reținuți aci peste ziua de 16 Octomvrie«.

Am comis greșeală la primul interogatoriu din 6 Februarie 1849 când am renunțat la cetirea declarațiilor mele, propusă de auditorul interogatoriului; căci atunci aș fi rectificat astfel amintita mea declarație. Inșă chiar premitând că prima mea declarație ar fi cea autentică, oare cine mi-ar confirma-o ca martor împotriva propriei sale persoane? Dincontră, spre a se apăra față cu pericolul amenințator, de sigur cu toții și-ar îndrepta atacurile asupra comandantului scos din mijlocul lor.

Cutoatecă într'una căutăm să mă feresc de gesturi oficiale și sociale greșite, totuș încă dela revista din 26 Iulie 1848 în Cusdroara încoace, am fost nevoit să lupt cu spiritul recalcitrant latent al trupei. Și cutoate că unii indivizi nu desconsiderau armonia, iar eu număram câteva rude apropiate în șirurile batalionului; totuș n'am găsit din nici o parte vr'un sprijin serios. Dealtăparte atingerea continuă cu elemente cari aveau vederi dușmănoase, apoi situația în cetatea izolată de alte trupe împărătești cu atât mai puțin îngăduiau aplicarea măsurilor severe, cu cât batalionul încă din graniță era obișnuit cu un tratament de tot prea indulgent și nesocotia conceptul corect al ingerenței serioase oficiale.

Starea aceasta s'ar putea elucida prin interogarea batalionului, a colonelului Bibra, a locotenentului Schwab care se află la institutul de ocrotire a invalizilor în Tyrnau și care la plecarea batalionului din Leopoldstadt rămăsese acolo și avuse prilej să cunoască spiritul de care era pătruns batalionul, căci până la pensionare el servi în regimentul II grăniceresc și conversațiile lui adesea sburdalcine, în limba română, găseau atracție. Ar putea să dea deslușiri și declarația asistentului de manutanță Schiss și a contabilului dela fortificații Athler, cari au rămas atunci în Leopoldstadt și acum s'ar putea afla la ce oficiu sunt detașați.

Când întrebai în 3 Octomvrie 1848 pe ministrul de războiu din Viena despre ținuta ce am se observ, acela mă îndrumă la generalul Trattner. Iar când am întrebat pe acesta dacă n'aș putea oare preda comanda celor 4 companii din Leopoldstadt celui mai vechiu căpitan, lui Petrizzevici, și eu să iau comanda celor 2 companii din Pojun, maicuseamă din pricina că prin detașări dela celelate companii din cetate contingentul companiilor din Pojun făcea cam jumătate din întreg batalionul; generalul îmi refuză impli-

nirea rugării. Dacă mi-ar fi pus atunci generalul întrebarea că pentru ce doresc eu acea schimbare, ași fi fost necesitat să-i declar că o doresc fiind îngrijat de subordinația șubredă, creată de împrejurări și de anumite ingerințe păgubitoare, unite cu pretenția de a lupta împotriva rebelilor alături de camarazii aflători în Ardeal; apoi că o doresc cu atât mai mult, deoarece în cazul unei nouă opuneri, în Leopoldstadt nu era detașată miliție cu care să se poată influența asupra trupei ca ea să observe o ținută corectă. Dimpotrivă stând divizia batalionului detașată la Pojun în societatea altor trupe împărătești, a fost străbătută de spiritul acelora și a trebuit să-și innăbușe orice încercare secretă de opunere, cu împlinirea datorinței curate. Faptul acesta făcu că divizia batalionului avu norocul să-și păstreze o ținută demnă în tot timpul cât au dăinuit ultimele operațiuni de războiu în Ungaria.

În timpul când lucrau machinații secrete sub alte pretexte în realitate însă numai spre a nimici puterea influenței mele asupra soldaților — cece se poate dovedi cu întreaga țesătură de intrigă —; atunci schimbarea dorită de mine ar fi fost potrivită să-i abată dela rătăcirea lor pe soldații cari ar fi stat sub comanda căpitanului lor confident Petrizzevici.

Când generalul Trattner îmi refuzase trecerea la divizia aflătoare în Pojun și-mi dete îndrumări privitoare la înlocuirea artileriștilor cu soldați de ai batalionului, mă fulgeră nădejdea că eventual îmi va fi posibil să împlinesc ordinul important fără ca să am dificultăți; și cu această autosugestie am lăsat-o nerostită îngrijirea ce mă apăsa.

Dorința exprimată în fața generalului Trattner ca să pot trece la grupul trupelor aflătoare în Pojun, cu toate deslușirile date mai sus, mă expun judecății cașicând ar fi stat în voința și puțința mea de a abandona fortăreața Leopoldstadt. Din pricina aceasta îmi iau voia să observ că dacă aș fi avut eu acea intenție, atunci întrebarea mea în Viena, pusă neinfluențat de nimeni, ar fi fost superflicie; iar eu puteam să proced după plac, cum aflam de bine. Pentru aceea declarasem la interogatoriu din 16 Februarie, că întrebarea pusă de mine la Viena a fost nenorocirea mea.

Deslușirile mele următoare încă pot să caracterizeze spiritul de care era stăpânită trupa.

Hotărîrea înaltă care supunea granița militară ministerului maghiar și oprea ca cercul de ingerință a ministerului austriac să se întindă asupra garnizoanelor militare ungare și ardelen; precum și — după decretarea legilor din Martie cari conferiau egalitate tuturor popoarelor Austriei — uniunea cu teritoriul ungar, stoarsă cu forță și viclenie de către Maghiarii Ardealului împotriva voinții exprese a poporului român, stoarsă numai pentru promovarea cârmuirii celei mai obrasnice și arbitrare; dela sine și fără altă înrâurire aprinsă în poporul românesc ură față cu tot ce emana dela guvernul maghiar și alipire către dinastia austriacă și guvernul austriac, și fără de a cunoaște litera legilor pragmatice, îl umplu de scârbă tot mai mare față cu poftetele uzurpătoare maghiare, cunoscându-i pe Maghiari ca pe dușmanii declarați ai poporului român și ai întregului stat austriac.

Această influență considerabilă exercitată asupra întregii monarhii austriace o simți cu toată însuflețirea și soldățimea celor patru companii grănicere românești ieșite în 16 Octomvrie 1848 din Leopoldstadt care la plecarea din fortăreață avea viziunea plăcută și trăia în absoluta credință că în Ardeal va lupta împreună cu rudeniile și cu armata împărătească împotriva rebelilor maghiari.

În timp ce manifestația încrederii în legătura puternică a statului imperial austriac trebuie să se aprobe, de altă parte se poate acum cunoaște și motivul insubordinației față cu ordinul emanat dela Maiestate (de-a ținea cu orice preț cetatea Leopoldstadt), iar ofițerul unei trupe însuflețite de acest sentiment bucuros consimte cu această întorsătură. Dar în măsura în care ofițerul vede în transformarea aceasta o desvoltare corespunzătoare timpului și se alătură la ea, tot în aceeaș măsură — după rătăcirile cari urmează în serviciu — dispare și autoritatea cu care el are să pășească în fața trupei.

Eu am fost nevoit să plec din Ardeal la Ungaria într'un period când încă nu se putea întrezări și urmări cu siguranță desfășurarea evenimentelor. Dorința ascunsă și mai apoi manifestată fățiș cerea dela mine lucrul irealizabil chiar de către o unitate mai mare, că adică eu pe barba proprie și într'un timp când ministerul maghiar putea să aplice autoritatea regală în toată forma împotriva răsvrătirii, să conduc batalionul îndărăt în graniță.

În noaptea spre 26 Iulie 1848, după revista dela Cuzdrioara,

în două rânduri am fost trezit din somn de către soldați de ai batalionului cari îmi raportau că Maghiarii din Dej, înverșunați împotriva grănicerilor pentru refuzul de a jura pe constituție, vreau să împiedice cu două tunuri și cu garda națională trecerea batalionului peste pod; deci eu ca comandantul lor mai bine să-i las să plece îndărăt în graniță decât fără de nici un folos să-i expun pericolului. Această cerere absurdă află în batalion atât răsunset, încât dimineața la plecare abia putui să mișc coloana spre Dej. Deaceea am grăbit înainte peste pod în oraș și am luat acolo revista trupelor. Măsura aceasta potentă antipatia și neîncrederea față cu mine, mai ales pentru că cu o zi înainte, la depunerea jurământului, soldaților le reușise să-și impună aproape cu forța unele condiții.

Înainte de plecare din graniță am desemnat ca adiutant al batalionului pe sublocotenentul Rainer care cu bucurie și impresionat mă asigură de zelul și recunoștința sa. Totuș îndată după câteva marșuri acest ofițer se schimbă subit, și la rugarea sa a trebuit să-l înlocuiesc cu sublocotenentul baron Malcomes care înainte de plecare asemenea dorise să fie adiutant. Mai târziu Rainer mărturisi că deaceea își ceruse demisia, fiindcă era întâmpinat cu deșgust de către ofițeri de câte ori le împărtășia observările mele privitoare la ordinea de păstrat în cursul marșului.

În Tileagd, înaintea intrării în Oradea mare, am primit ordinul generalului maghiar comandantului de corp Berchtold să plec la linia de operație în Obecse; după care întreagă noaptea premergătoare plecării spre Oradea, maicuseamă în curtea cvartirului căpitanului Petrizzevici unde tăbăra compania acestuia, s'au ținut consultări privitoare la întoarcere acasă.

Amintisem deja despre repețita încercare de întoarcere încă din Oradea mare; trec deci la incidentul din Seghedin, unde cu prilejul prezentării ofițerilor ministrul maghiar de războiu Mézáros se exprimă că dacă batalionul refuză atât de hotărît ca să lupte împotriva Sârbilor, mai bine să nu fi plecat de loc din graniță. Despre aceasta auziră grănicerii îndată după demiterea ofițerilor, și faptul acesta contribuî și mai mult la buimăcirea spiritelor. Comandantul era învinuit că împiedecă întoarcerea acasă — ilegală — a batalionului, și astfel se submina și mai mult duhul încrederii și supunerii în întreg corpul batalionului.

Când am întors din Obecse, unde mă dusesem la ordinul ministrului de războiu, ofițerii și soldații batalionului hotărâseră deja să nu plece la front. Deci nu fu ascultată propunerea mea că — după ce comandantul de corp asigură pe cuvântul său de onoare că în linia opusă nu luptă grăniceri — batalionul să se alăture la trupele lui Berchtold, și să susție o luptă spre a se convinge dacă are în față grăniceri ori nu, și numai în cazul prim să părăsească terenul luptelor.

Despre trecerea peste Tisa și marșul din 13 August spre comuna Beba din județul Torontalului amintisem în alt loc. În Beba se prezintă în fața mea căpitanul Petrizzevici și mă întrebă asupra dispozițiilor de marș pentru ziua de 14 August. La răspunsul meu privitor la direcția pe care vom lua-o, căpitanul observă că batalionul e de tot sigur că pleacă îndărăt la Ardeal. Pentru de a exercita o presiune și mai mare, la ieșire din casă împreună cu Petrizzevici am aflat înaintea locuinței mele patru subofițeri, cari voiau să audă informații și mai pozitive privitoare la întoarcerea acasă. Le-am declarat că circumstanțele sunt foarte puțin potrivite pentru de a întreprinde un astfel de pas și i-am demis și mai nemulțumiți de cum au venit.

Chiar și pe colonelul străin Marcziany, când acesta îi dojeni pe soldați, subofițerii batalionului îl întâmpinară cu o ținută ofensătoare, prin care se manifestau efectele adânci ale insubordinației.

Ca pe un cunoscut al colonelului Marcziany, l-am trimis pe căpitanul Petrizzevici să-l însoțească și în Seghedin să ia dispozițiile necesare pentru transportarea batalionului la Szolnok. Frapant de emoționat își luă Petrizzevici rămas bun dela camarazi, ca și când ar porni la o călătorie lungă. Numai încercarea batalionului de a pleca în acea după-miază acasă m'a lămurit că Petrizzevici plecase dela batalion în credința că nu-l va mai ajunge așa ușor, și — conform intenției secrete — deja și-l închipuia sosit pe pământul Ardealului.

În acea după-miază se adunară circa 400 soldați ai batalionului cu tumult în fața cvartirului meu, cu intenția să pună mâna pe steag și apoi să plece la drum. Sublocotenentul de inspecție Borcozel se postă la ușă cu sabia scoasă spre a le închide intrarea la mine, iar pe strade se dete alarmă. Eu pășii la tumultanți, le

îndicai un câmp de lângă localitate pe care avea să iasă batalionul la semnalul dat de tobe, după care soldații se retraseră iarăși la cvartire.

După ieșirea batalionului pe acel câmp, locotenentul Kohl apărură cu compania sa numai la repețite chemări și cu întârziere de trei sferturi de oră. După cetirea și explicarea articolelor de războiu declarai ca lipsiți de onoare pe toți aceia cari vor aproba în orice formă fuga, și dacă cu toate admonestările ar urma vr'o dezertare, atunci voi fi nevoit să trimit în toate părțile ștafete spre a readuce pe dezertori.

În loc să plece în liniște la cortele, fruntașul Gălățan dela compania a 4-a deodată strigă: »Nu mergem nicăiri, ci întorcem acasă la Ardeal!« Atunci am poruncit căpitanului său Kafka să-l noteze. Când căpitanul Kafka repetă cu voce tare ordinul adresându-se către sergentul său Rus, întreaga companie exclamă cu strigătul de revoltă: »Nunumai singur Gălățan, ci noi cu toții vorbim ca el!«

Motivul că mai târziu la investigații nu amintisem, conform instrucțiilor, despre toate aceste incidente, zace în circumstanțele aceluși timp de confuzie și răsvrătire. Acum însă expun efectele destrămării și insubordinației numai spre a da prilej să se judece limpede și sigur asupra continuității rezistenței a batalionului și asupra urmărilor ei păgubitoare.

La 6 ore se dăde semnalul de concentrare a batalionului spre a pleca la Seghedin. Dar în loc să se adune, cu toții alergară în crâșme, ca și când întreagă trupa ar fi voit să-și înnece disperarea că nu poate pleca acasă. A trebuit să se repete de mai multe ori semnalul, așa că numai spre orele 8 începură se apărea cuprinși de ebrietate soldații companiei prime. Căpitanul Minier ceru scuze că nu poate aranja oamenii, iar eu trecând peste această observare am dat ordin de plecare. Celelalte companii așteptau să vadă ce va urma; în sfârșit plecară și ele și după câțva timp formară «cu toții» coloană.

În cursul marșului făcut la lumina vie a luni, deodată am auzit în coloană pușcături; am mers deci îndărăt să vadă ce se întâmplă. La compania a 4-a mi s'a raportat numele unui om destrăbălat care ar fi pușcat; însă știam că acesta n'a putut slobozi

singur mai multe pușcături după o altă. Pe ofițeri îi aflai aproape pe toți sus în carele de bagaje, ceea ce însemna: »Oameni faceți ce văuți!«

Când ne apropiam de Seghedinul vechiu, sublocotenentul Rainer îmi raportă vestea auzită dela un țaran că lângă Seghedin așteaptă o mare trupă de cavalerie maghiară cu intenția să atace și să taie batalionul. I-am zis să nu dea atenție știrilor fabuloase. Scurt după aceea însă oamenii avangărzii îmi aduseră pe un țaran călare care ar fi lăsat acea veste. Amenințându-l cu bătaie l-am alungat pe câmp. Dar într'atât se lățise vestea pericolului plăsmuit, încât din adâncimea coloanei de mai multe ori se auzi strigătul: »Stați! Stați!« apoi: »Nu mergeți că ne duce la peire!« Spre a le dovedi nătemeinicia pretinsului pericol, am călărit înaintea avangărzii până la locul de imbarcare în Seghedinul vechiu.

În 17 August 1848 la imbarcarea în Vaț spre a pleca către Pojun, se auzi o pușcătură. Am chemat imediat pe sergenți și i-am întrebat că cine a ordonat să se ncarce puștile. Negând cu îndrăzneală aceia răspuseră că n'au cunostință despre vr'un ordin. Atunci amenințându-i cu arest și fiare, chiar când mă adresam către sergentul Dumitru Rus, văzui cum se întoarce spre acesta capitanul Kafka și-i zice: »De ce n'o spui că eu am ordonat?«; iar ceilalți ofițeri prezenți se strecurară pe bord, din interiorul corăbiei unde se întâmpla acel incident. La mărturisirea căpitanului toți sergenții declarară că companiile își încărcaseră puștile încă în Seghedin și cu toate că dădui ordin ca puștile să nu fie încărcate pe corabie, soldații totuși nu le descărcară.

Sublocotenentul baron Malcomes, încredințat la rugarea proprie cu serviciul de adiutant al batalionului, declară în scrisoarea sa din 25 Septembrie 1848 că din lipsa calului — căci în timpul marșului se folosi de calul meu — nu mai poate îndeplini serviciul de adiutant, dacă nu i se vor avansa bani spre a-și cumpăra un cal. Întrebați în chestia aceasta, ofițerii batalionului nu-și dederă aprobarea. Când el după boală de trei săptămâni întoarsă sănătos din Pojun la Leopoldstadt, refuză să facă serviciul de aprovizionare pe care i-l-am desemnat în locul serviciului ușor de adiutant, din cauza lipsei ofițerilor capabili de

serviciu și fiind cadeții ocupați în altă parte. Apoi se purtă atât de nedelicat încât așternu la regiment plânsoarea că ar fi suferit ofense din partea mea, ca și când n'ar sta în dreptul unui comandant de batalion detașat să aplice pe ofițeri și gradați conform cerințelor și împrejurărilor. Întâmplările următoare m'au împiedecat să mă mai ocup cu acest obiect. Cazul acesta încă poate servi ca dovada unei opoziții intenționate, care stetea în legătură cu alte stimulente, deoarece din scrisorile oficiale ale acestui ofițer mi-am câștigat convingerea că ciorna plânsoarii ieșise din pana altui ajutor mai dibaciu. Împrejurarea că el peste tot a fost capabil să facă amintiții pași ilegali și să caute pretexte și stimulente se poate explica și prin următorul fapt: Deodată cu mine și cu încă alți cinci ofițeri și el a primit în luna Februarie 1849 ordinul ministerului de războiu austriac să plece la Viena la continuarea cercetării. Dar când în Martie trupele împărătești au părăsit Pesta, probabil pretextând boală, Malcomes a preferit să rămâie acolo sub guvernul rebelilor, în timp ce de acolo putuseră fi transportate spitale întregi de ale armatei imperiale. Iar când aceasta din nou ocupă Pesta, iarăși a preferit să facă slujbă la un spital, până când a fost citat în mod oficial.

Scurt după ce susnumitul sublocotenent Malcomes refuză să facă serviciul care i-se împărțise, în urma neregulilor descoperite în odăile spitalului din Leopoldstadt am fost nevoit să admonestez pe comandantul spitalului pe sublocotenentul Rinziș să observe mai multă ordine și exactitate. Deși admonestarea se făcuse în modul cel mai discret și uman, totuși nu-i convenise aceluși ofițer și el se rugă ca admonestarea să fie revocată, adaugând că la pasul acesta l-au îndemnat camarazii săi.

În 9 Octombrie 1848 mi-se anunțase din Freistadt de către delegații guvernului maghiar *Szaplonczai* și *Bohațiel*, că ei au sosit din încredințarea guvernului să publice batalionului amnestie pentru refuzul dela Obecse de a lupta, însă cu adausul unor admoniții. Le-am răspuns că dacă doresc, vor fi primiți de mine, însă nu în calitate în care vin, ci ca particulari. Ei apărură în camera mea însoțiți de sublocotenentii Lica și Pioraș și îmi predară scrisoarea ministerului maghiar, care este alăturată la interogatoriul lui Pioraș. Indată le declarai că publicarea intenționată

nu mai este actuală, și fiind spiritele agitate, ar fi chiar periculoasă pentru delegați. Ei ascultară de sfatul meu și după o scurtă conversație se depărțară, însoțiți — la rugarea lor — de către sublocotenentul Lica, ca să ajungă în siguranță dincolo de teritoriul fortăreței.

În 10 Octomvrie am înmănat comandantului fortăreței ~~spre~~ cetire scrisoarea oficială predată mie de amintii delegați, pe care dealcum o cetiseră și căpitanul Petrizzevici și adiutantul Rainer.

Cutoatecă deja patru ofițeri ai batalionului aveau cunoștință despre misiunea delegaților, totuș în 11 Octomvrie întră căpitanul Petrizzevici în camera mea cu împărtășirea că ofițerii doresc să vină la mine. Eu acceptai făr' de-a întreba după motive. Indată după intrarea acelora, căpitanul Petrizzevici îmi comunică că ei au venit să mă întrebe că ce adică au căutat ablegații la mine. Abia însă rosti el cu bunăcuviință acele vorbe, când deodată luă cuvântul locotenentul Kohl și într'un ton vehement și necuviincios adaugă că corpului ofițeresc nu-i poate fi indiferentă apariția deputaților maghiari, dimpotrivă pertractările acelora cu mine pot să aibă urmări păgubitoare pentru batalion; deci ei au dreptul să fie informați despre intenția delegaților, pe care bazează apariția lor la mine.

Dacă nu s'ar fi alăturat la această manifestare căpitanul Petrizzevici, locotenentul Pioraș și sublocotenentul Lica, atunci incidentul putea fi scuzat cel puțin cu faptul că numiții ofițeri probabil au omis de a-i informa oral pe ceilalți camarazi despre intenția delegaților, care lor le era cunoscută. Dupăce însă raporturile reciproce ale ofițerilor dedeau loc presupunerii că ei cu toții avuseră cunoștință despre toate cele întâmplate, e evident că unii dintre ofițeri prin purtarea lor au căutat prilej spre a pune la cale împotriva comandantului lor un complot, ca așa să dobândească încredere și mai mare din partea inferiorilor.

Eu atunci nu eram nicidecum în situația să pot aplica altă pedeapsă decât cel mult o admonestare serioasă, căci fiind izolat de alte trupe, ar fi fost zădarnică orice încercare de a corecta spiritele prin pedepse. Numai una mi-am rezervat-o — și aceasta încă înzadar — că adică la timpul său să iau măsuri în chestie; însă împrejurările cari au urmat m'au abătut dela această datorință neplăcută.

Abia a trecut acel incident, când în 12 Octomvrie se luase amintita hotărîre de a trece la Moravia, iar în 13 — când acea hotărîre era deja abandonată — sosi un nou ordin maghiar care vestia demisionarea și proscierea ofițerilor cari vor refuza să jure credință guvernului maghiar. Consternați de această cofuzie întristătoare și divizați privitor la păreri, ofițerii se gândiau când la renunțare din slujbă, când la fugă cu armele în mâni; dar nefiind firm hotărîți nici pentru o parte, începură să oscileze și să-și uite de datorințe. Numai la vestea împărțită de căpitanul Petrizzevici că din cauza refuzului jurământului batalionul nu va avea nimic de suferit, ci va fi transportat la Ardeal; opiniile atât de divergente mai înainte se uniră iarăș în această iluzie atât de amară, mai ales pentru că și soldații de rînd se exprimau tot pentru întoarcerea acasă.

Faptul că la toate acele incidente persoana căpitanului Petrizzevici iese atât de mult în relief, bazează maicuseamă pe alipirea soldaților pe care și-a știut-o câștiga prin continua lor menajare, precum și pe credința de obște că el s'ar bucura de o anumită considerație din partea superiorilor săi. În credința aceasta și fără de vr'o intenție contrară datorinții, poate că a reușit să se apropie de patronii săi într'un timp când el avea cu atât mai mari șanse de avansare, cu cât înaintașul său Zatzetky, cel mai vechiu căpitan al batalionului, la toate ocaziile poza pe taciturnul, nu încerca nicio-dată să păsească cu autoritatea situației sale, dimpotrivă se retrăgea dela toate cașicum ar fi sfiicios, solitar și sgârcit la vorbă și părea că vegetează când altul săria peste el înainte.

Mai pot să urmeze aci informații și despre alți ofițeri ai celor patru companii detașate în Leopoldstadt.

Locotenentul Kohl — acum căpitan — dorea numai să obțină titlul de căpitan și apoi să treacă la pensie spre a-și vedea cât de îngrabă și exclusiv numai de oficiul său poștal în regimentul II grăniceresc. În 16 Octomvrie cu prilejul ieșirii din Leopoldstadt, cu un pașaport liberat de baronul Ieszenak grăbi Kohl la Ardeal, unde tatăl său murise în holeră. Acolo fu avansat la rangul de căpitan, plecă la o garnizoană din Vestul Galiției, se anunță bolnav, făcu cură la baia Sklo și după mai multe luni se prezentă în Lemberg în fața consiliului de revizie, care însă peste așteptare îl declară capabil pentru orice serviciu militar. Acesta a fost ofi-

terul care în 16 Octomvrie 1848, la observarea mea că plecarea din fortăreață va avea pentru mine negreșit cele mai triste consecvențe, zise că în cel mai rău caz poate să urmeze pensionarea mea. Erau față locotenentul baron Malcomes și capitanul Kafka. Din acestea se poate vedea în ce hal se găsea batalionul.

De Kohl erau atașați: căpitanul Petrizzevici, locotenentul — acum căpitanul — Dietz, locotenentul baron Malcomes și căpitanul Kafka. Acest din urmă era logodit cu sora lui Kohl și depărtat acum de ea prin turburările războiului.

Locotenentul Dietz căpătă dela mine în 1 Octomvrie concediu spre a merge din Leopoldstadt la Viena și în 3 Octomvrie îi prelungii concediul până la 8 Octomvrie. În loc să grăbească însă în aceea zi agitată la trupa sa în Leopoldstadt — ceeace putea să facă neînpiedecat, ca și căpitanul Reichel care în aceeași zi grăbi din Viena la Pojun la compania sa — Dietz preferi să se retragă în Wienerneustadt și numai în 13 Octomvrie se alătură la divizia batalionului care stătuse în Pojun, iar mai târziu în timpul blocării Vienei fu supusă generalului baron Iellacici. De acolo Dietz, avansat la rangul de căpitan, plecă la Năsăud la regiment.

După sosirea mea la Pojun cu cei 12.000 fl. m. c. primiți din Viena pentru aprovizionarea cetății Leopoldstadt, spre mai mare siguranță luai cvartir la căpitanul Osmolsky și la întrebarea acestuia îmi exprimai părerea hotărâtă pentru apărarea fortăreței. Imediat după întoarcerea mea în Leopoldstadt veni la mine căpitanul Petrizzevici, cărui îi împărtășii îndrumarea ministerului de războiu austriac privitoare la apărarea cetății, ceeace de sigur au aflat-o și ceilalți ofițeri parte dela Petrizzevici, parte dela locotenentul Rainer, care la rugarea sa mă însoțise la Viena și îndărăt. Altminteri înțelesesem că îndată după sosirea mea, în fortăreață era de obște cunoscut rezultatul călătoriei mele la Viena.

Când după întoarcerea din Viena mă prezentai colonelului Bibra, acesta zise că întru cât e posibil el va năzui să-și procure fără vâlvă proviziile necesare fortăreței, luă în primire în 7 Octomvrie cei 12.000 fl. din cari dete avansuri negustorului și măcelarului fortăreței. La negustor am observat mai apoi un transport de provizii, dar vite de tăiat n'am văzut și numărul acestor nici n'a putut să fie considerabil, căci altfel măcelarul n'ar fi putut restitui în numărul cei 1200 fl. primiți ca avans.

Scurt înainte de plecare din Leopoldstadt am făcut comandantului fortăreței propunerea să-mi predea cei 12.000 fl. ca la o eventuală perchiziție să nu cadă banii în mâinile rebelilor. Bibra consimți și-mi predește 11.500 fl. pe cari îi ascusei prin bagajele ofițerilor, spre a mă asigura pentru un caz de năvală asupra cassei. Însă dintr'o scrisoare adresată de către caporalul Ioan Pop familiei sale în Năsăud, acea dotație a fost trădată rebelilor și astfel către finea lunii Octomvrie ministrul maghiar de războiu mă cită la sine, scoase amintita scrisoare și mă întrebă despre conduita caporalului. După ce o descrisei favorabil, se uită lung meditănd în scrisoare și apoi zise: »Acest subofițer scrie aci rudeniilor sale din Năsăud«. Din mina sa părea că ar voi să vorbească mai departe dar răsghândindu-se așeză scrisoarea pe masă și mă demise. Imprejurările ce au urmat dovedesc că el cu intenție a omis întrebarea privitoare la bani, căci aceasta și nu întrebarea inutilă despre conduita caporalului fusese de sigur cauza chemării mele.

Când cele patru companii ale batalionului refuzară să facă în Pesta servicii de garnizoană și să fie desmembrate prin mutarea unei divizii dela Pesta la Buda, apăru de repețite ori colonelul Binder cu scopul să înduplece pe soldați de-a face serviciile cerute, și totdeauna aduna în jurul său în curtea căzărniței pe soldați în ținută comodă. Cu prilejul ultimei sale încercări, pași Binder spre mine și-mi întinse amintita scrisoare a caporalului Pop, în care între altele era exprimată și nădejdea că totuși în sfârșit Maghiarii vor fi nimiciți de oștirile împărătești, apoi se făcea mențiune că eu am adus din Viena 12.000 fl. pentru susținerea fortăreței Leopoldstadt. După cetire, fără vr'o observare i-am dat lui Binder scrisoarea îndărăt și acesta n'a mai amintit că ce a intenționat cu scrisoarea. Umblam cu gândul să pretextez că banii ar fi ai mei, și să-i dau în grija vr'unui om cu sentimente leale față cu împăratul, când într'o zi apăru colonelul Bibra, cărui îi povestii despre trădarea banilor și ne înțeleseserăm asupra răspunsurilor pe cari ar avea să le dea, dacă va fi întrebat. Apoi la propunerea mea se învoi să ia banii iarăș la sine și la ocazie potrivită să-i predea ministerului în Viena. În ziua plecării sale i-am trimis banii într'o geantă dusă de furierul Vasilichi.

Trecând din nou la incidentele premergătoare plecării din

Leopoldstadt rog să se considere raportul meu ca fidel și demn de credință; deci să se cumpănească că — fiind izolat de alte trupe împărătești — ce autoritate efectivă puteam eu să opun amintitelor năzuințe subversive, într'un timp când evenimentele se precipitau și favorizau puterea arbitrară păcătoasă și neîndeplinirea datorințelor.

La luarea hotărârii de-a pleca la Ardeal mi-ar fi asigurat oarecare justificare singur faptul dacă mă despărțiam de batalion în Leopoldstadt, și și aceasta numai în cazul dacă nu mi-se închidea perspectiva de a mă putea depărta din raza rebelilor. Dealtă parte dacă batalionul — conform asigurării primite — ar fi ajuns neîmpiedecat în Ardeal și acolo s'ar fi unit cu trupele împărătești, atunci m'ar fi putut lovi reproșul că am evitat cu viclenie să-mi împlinesc datorința. Și aceasta avea să urmeze cu atât mai sigur cu cât soldații batalionului după sosire acasă mă învinuiau în public și în cercul familiei lor că eu am voit să-i trădez și să-i vând Maghiarilor.

În acea situație atât de periculoasă pentru mine m'am văzut forțat să mă alătur la plecarea nenorocită din Leopoldstadt, și — ca preț pentru asigurarea că vom face nestingheriți marșul la Ardeal — să dau și eu declarația că nu vom lupta împotriva Maghiarilor. Aceasta din urmă și așa nu putea să împiedece ca la ordin să nu luptăm contra rebelilor.

După expunerea situației mele care mi-a nimicit orice avantaj în cariera mea, mai relev că mi-am pierdut calul și bagajele în valoare de peste 600 fl., iar din 16 Octomvrie 1848 încoace în continuu sunt chinuit de îngrijirea pentru viitorul familiei mele lipsită de avere, căci în două rânduri rebelii i-au jefuit efecte în valoare de 800—900 fl. și i-au aprins și nimicit casa. Acum singurul ei ajutor pentru susținerea vieții este jumătatea pensiei mele, pe care i-o trimit în fiecare lună. Dar și aceasta ultimă resursă atârnă dela sentința nenorocitului meu proces, care mă amenință să ajung la ușile aceluia, ale căror rudeni mi-au pricinuit situația mea tristă.

*

Incheiem cu două scrisori pe cari le păstrase fiica maiorului Pop, răposata nonagenară Ida Goldschmidt, și dintre cari una îi fusese adresată

maiorului de către fostul comandant al fortăreței Leopoldstadt, colonelul baron Bibra; alta de către cumnatul său, căpitanul Adalbert Szöts de Nagy Ernye.

Graz în 6 Februarie 1849. Scumpe prietene, Scrisoarea ta din 5 Ianuarie am primit-o foarte târziu, iar vina o poartă faptul că m'am mutat adesea dintr'un loc într'altul. Dela Pojun pleasem la Viena, apoi la Wienerneustadt, iarăș îndărăt la Viena și înainte cu 14 zile am sosit aci cu o mare disenterie, care m'a ținut legat de pat. Acum sunt restabilit și eri am intrat în noua mea locuință, căci până acum am șezut împreună cu familia la socrul meu.

Grăbesc să-ți răspund și să-ți împărtășesc pățaniile mele începând dela plecarea mea din Buda. Nu știi când și unde te va găsi această scrisoare, dar o adresez la Buda, de unde îți vor trimite-o dacă ai plecat de acolo.

În 6 Noemvrie am sosit în pace cu banii în Pojun, în 7 au venit soția și copiii din Leopoldstadt la Pojun și intenționez să plecăm în 9 la Viena, însă fiind granițele deja închise de Maghiari, am fost nevoiți să rămânem 7 săptămâni în Pojun, până când armatele austriace ne-au liberat din mâinile dușmanilor maghiari. Dar nici atunci nu puteai pleca îndată din Pojun, primind ordin ca deocamdată să mai stau acolo. În sfârșit mi-s'a poruncit să plec la Wienerneustadt spre a mă justifica acolo în fața comisiei de investigație asupra predării fortăreței în mâinile Maghiarilor. În 1 Ianuarie am sosit acolo, dar fiind prezidentul comisiei un locotenent-colonel care nu voia să mă interogeze, a trebuit să aștept răspunsul ministerului de război în chestie. În 17 am plecat la Viena și am fost interogat acolo de către comisia centrală de investigație sub prezidiul generalului Hipsici.

Interogația a durat peste 4 ore și eu am spus totul conform adevărului, începând din momentul când ai întors cu banii din Viena până la sosirea Austriacilor în Pojun. Am spus cum voi v'ați hotărât să părăsiți în ascuns fortăreața spre a trece la Moravia, dar eu v'am reținut, și apoi ați decis să apărați cetatea; și cum se adunaseră seara 150 soldați de rând în fața gărzii principale cu intenția să părăsească fortăreața, dar tu i-ai oprit dela aceasta. În sfârșit cum comisarul baron Ileszenak a lăsat să i-se spue batalionului că dacă voi nu vreți să jurați pe constituția maghiară, nu veți fi forțați s'o faceți, ci veți putea pleca cu armele

și bagajele în marș spre Ardeal. Iar după ce la aceste propoziții — contrar tuturor îndeminurilor și sfătuirilor mele și alor tale — nici ofițerii nici soldații celor 4 companii de sub comanda ta n'au mai putut fi reținuți în fortăreață; cum voi în ziua proximą ați plecat și eu rămânând fără garnizoană, am fost silit să îngădui intrarea gărzii naționale maghiare în cetate. Veritatea acestor depoziții va trebui s'o confirmați atât tu cât și ofițerii celor 4 companii, apoi și ceilalți ofițeri și funcționari ai fortăreței.

Precum mi-o scrii și tu în epistoala ta, tot așa eu încă regret și am regretat pururea, că voi ați părăsit cetatea. Cât de frumos ne-am fi putut apăra împotriva Maghiarilor, și cutoatecă nu eram perfect aprovizionați, totuși ne-am fi putut menține până la sosirea generalului de divizie Simonici. Intreaga mea viață nu le-o voi putea ierta ofițerilor tăi că m'au părăsit. Dar să tăcem, căci și așa nu se mai poate schimba nimic și tânguiriile sunt zadarnice.

Indată după sosirea armatelor împărătești am predat banii cassei de războiu din Pojun, iar obligația ta despre 200 fl. a fost acceptată în loc de numerar; deci fi bun plătește acea sumă la vr'o cassă de războiu și dovada o predă comandai tale generale.

Acum aștept aci sentința, care însă nu poate urma decât numai după depozițiile mele vor fi confirmate de tine și de ofițerii tăi. Aceasta o ahtiez, căci n'am pace și liniște până când nu pot sta curat și reabilitat în fața lumii.

Îți poți închipui în ce neliniște am trăit timpul petrecut în Pojunul ocupat de rebeli, cu frica continuă de a fi trădat că păstrez la mine banii. Dacă s'ar fi găsit acei 12.000 fl. la mine, de sigur m'ar fi spânzurat. Încă nici azi nu înțeleg cum de nu s'a făcut întrebare după acei bani, și aceasta o pot atribui numai discreției generalului Mé-száros, care din scrisoarea subofițerului tău avuse știre despre bani. Cât timp am trăit în Pojun între rebeli, n'am avut nicio singură clipită liniștită, neconținut îmi atârnă înaintea ochilor ștreangul.

În sfârșit ieri am cetit în Nr. 21 al Buletinului armatei despre capitularea*) fortăreței Leopoldstadt, n'a putut suporta mai mult de o oră asediul.

*) Comandantul garnizoanei rebele baronul *Meinyansky* și un căpitan cu numele Gruber au fost pe loc spânzurați, la ordinul generalului austriac Haynau, — Dir. »Arh. Șom«,

Inc'odată pagubă și pururea pagubă că n'ați rămas acolo la mine. Valahii tăi, pe cari îi instruisem în mânuirea tunurilor, s'ar fi putut bine produce și noi i-am fi putut mult economisi fiscului.

Soția și copiii mei sunt sănătoși; ea care mai rămăsese 8 zile între rebeli în cetate, când eu plecasem la Pesta spre a vinde — ori mai bine spre a risipi — efectele noastre, a avut mult de suferit în acel răstimp. Iți poți gândi ce pagubă enormă am avut și ce m'a costat timpul petrecut cu familia în hotel în Pojun și transportul bagajei încoace.

Dacă vorbești cu căpitanul Dietz sau dacă îi scrii lui sau regimentului, te rog împărtășește-i că eu rămân aci în Graz, deci să-mi trimită încoace hârtiile de valoare cumpărate în Viena cu cei 150 fl. dați lui, precum știi, în scopul acesta. Știu dela fratele său din Neustadt că le cumpărase.

Rămâi cu bine, dragă prietene, și scrie-mi în curând ce s'a întâmplat cu tine. Soția mea te salută, iar eu rămân pururea al tău stimător prieten *Bibra*, colonel.

Bochnia, în 16 Februarie 1850. Dragă și bunule cumnate, Tocmai a sosit marșruta și ordinul de plecare spre Ardeal. Plecăm în 20, iar în 14 Aprilie vom fi în Tihuța. Conform știrilor sosite noi, batalionul 1, mergem în garnizoană la Cluj. Batalionul 2 pleacă de aci numai în 15 Martie, deci cu o lună mai târziu, și merge în garnizoană la Sibiu. Stock e bolnav în Krasno, are inflamație la gât; dacă e posibil, îl duc cu mine.

Am primit lucrurile, cu orologiul sunt prea mulțămît, pânza e dură dar nu-i scumpă, o iau cu mine acasă. Jiletcele sunt bune iar pentru șal mare mulțămîtă, mi-a făcut deja bune servicii.

Azi a început interogatoriul pentru Leopoldstadt. Auditorul nostru a sosit numai alaltăieri. Kohl a făcut deja depoziții. Osmolsky te salută și zice să te referi numai la el în chestia apărării fortăreței, despre care ați vorbit după întoarcerea ta din Viena la Pojun; n'a uitat cum ai zis tu că vei apăra cetatea. |

Nu mai cruța pe nimeni și denunță pe ceice poartă vină pentru abandonarea fortăreței. Eu iți cunosc sentimentele și regret foarte mult că n'am fost atunci la tine în Leopoldstadt. Știu că toți ofițerii au fost împotriva ta, de sigur eu nu te părăsiam, și

am fi apărat cetatea până la cel din urmă om. Dar destul, s'a întâmplat altfel. Dea Dzeu să întorci în curând în pace la ai tăi, Dzeu nu te va părăsi.

Scrie la Ardeal, mă voi bucura dacă voi afla la sosire scrisoarea ta.

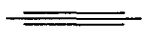
Mi-am vândut calul de călărit și mi-am cumpărat doi cai de trăsură, niciodată n'am avut mai buni.

Pe Ida și Pepi le iau cu mine la Cluj unde Ida poate umbla la școală.

Rămâi cu bine și salut pe Pioraş, Kafka, Minier și Voith. Kohl aruncă pe Bibra toată vina pentru abandonarea fortăreței. Te sărută sincerul tău cumnat Szöts.

CUPRINSUL:
Pătăniile Batalionului I năsăudean
în 1848—49

1. Formarea și plecarea batalionului la Ungaria . . .	Pag. 379
2. Dela Năsăud până la Oradea mare . . . . . »	382
3. La Seghedin, Beba și Leopoldstadt . . . . . »	385
4. Investigația batalionului și izbucnirea revoluției . . . . . »	390
5. Frământări în Leopoldstadt . . . . . »	395
6. Ispite și sbuciumări în Vaș și în Pesta . . . . . »	401
7. Intoarcerea acasă și întâmplări ulterioare . . . . . »	408
O voce străină . . . . . »	417
Ziarul caporalului Mihai Candale . . . . . »	422
Insemnările medicului Dr. Igraț Iancsa . . . . . »	440
~~Rapoartele sublocotenentului Malcomes~~ . . . . . »	449
Soarta maiorului Leon Pop . . . . . »	457

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

Vol. III. — Nr. 11—14
1929—1931

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina).

<i>Btehigean-Vasile</i> : Material documentar	XI 90, XII 216, XIII 312	9
<i>Buzila Ștefan</i> : Familia grănicerească Anton	XI 45	
<i>Drăganu Nicolae</i> : Grănicerești	XIII 359	
<i>Marțian Iulian</i> : Acte și documente	XI 26	-
Raportul loc. Friedrich Storch de Arben în 1848/49	XII 167	
O altă scrisoare a generalului Ioan Kemény	XII 235	
~~Meeting românesc în Blaj, 1848~~	XIII 366	
<i>Moisil Iuliu</i> : Din timpul războiului unirii neamului; Moartea lui George Coșbuc	XIII 351	
Apel	XIII 378	
<i>Morariu Tiberiu</i> : Valea Sălăuța și împrejurimea	XI 104	
<i>Nașcu—Moisil și Petri</i> , corespondență în 1860—1864	XI 59, XII 192	
<i>Șerban Ion</i> : Din amintirile unui veteran	XIII 361	✓
<i>Șotropa Virgil</i> : Contribuții la istoria școalelor năsăudene	XI 1	
Un act memorabil	XII 149	✓
În amintirea lui Grigore Silași	XII 239	
Un proces multiseclar	XIII 243	
Pășaniile Batalionului I Năsăudean în 1848/49	XIV 379	✓
Din scrisorile celor dispăruți	XIII 373	✓
Bibliografie	XI 148	